

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Lowe Lossing

Den pålitlige tjänstemannen

En tvärdisciplinär undersökning om domstolars hantering av
polisers utsagor

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Lena Wahlberg

Termin för examen: VT 2022 period 1

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställning	7
1.3 Metod	8
1.4 Avgränsning	14
1.5 Forskningsläge	15
1.6 Disposition	16
2 GRUNDLÄGGANDE OM BEVISRÄTT	18
2.1 Den fria bevisprövningen och dess gränser	18
2.2 Oskuldspresumtionen	19
2.3 Beviskravet	20
2.3.1 Utredningens robusthet	22
2.3.2 Differentierat beviskrav	24
2.3.3 Några bevisteorier	26
2.4 Vittnesmål	29
2.5 Allmänna erfarenhetssatser	31
2.6 Kapitelavslutning	32
3 FELKÄLLOR VID UTSAGOR	33
3.1 Grundproblemet med polisutsagor	33
3.2 Tillförlitlighet och trovärdighet	34
3.2.1 En ny trovärdighetsindelning	35
3.3 Motivation och kognition	36
3.4 Kognitiva felkällor	37

3.4.1	Grundläggande om minnen	38
3.4.2	Polisers minnen	39
3.4.3	Minnesstörande omständigheter	40
3.4.3.1	Social inverkan	42
3.5	Motiverade felkällor	44
3.5.1	Lögner vid en utsaga	44
3.5.2	Problemet med målsägande	46
3.5.3	Lögner till förmån för andra (och sig själv)	48
3.5.4	Förekomsten av motiverade felkällor	50
3.6	Motivationen och kognitionens inverkan på varandra	51
3.6.1	Intressekonflikter	51
3.6.2	Motiverad kognition	52
3.6.2.1	Analytiskt exempel angående motiverad kognition	53
3.6.3	Poliskultur och utsagor	56
3.7	Kapitelavslutning	57
4	KVANTITATIV UNDERSÖKNING	58
4.1	Syfte	58
4.2	Metod	58
4.3	Resultat	60
4.3.1	Motiverade felkällor	63
4.3.2	Kognitiva felkällor	65
4.3.3	Sammanfattande tabell	66
4.4	Kapitelavslutning	66
5	KVALITATIV UNDERSÖKNING	68
5.1	Syfte	68
5.2	Metod	69
5.3	Beviskraften i utsagobevisning	71
5.4	Rättsfallsdiskussion	76
5.4.1	Mål 1	77
5.4.1.1	Diskussion	78
5.4.2	Mål 2	80
5.4.2.1	Diskussion	80
5.5	Kapitelavslutning	82
6	SLUTDISKUSSION	84
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	88
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	96

Summary

In most criminal law cases handled by Swedish courts the most valuable evidence is the one received from cross-examinations of persons who have witnessed a crime or from those who have been subject to a crime. During the cross-examinations, when the testimonies are given, these can be subject to several sources of error which can result in illegitimate statements of guilt which lead to wrongful convictions.

This essay will examine such sources of error when those giving the testimonies are police officers. The essay ascertains, despite what many people may think, that police officers' testimonies are about as exposed to sources of error as "regular" witnesses' testimonies are. Some sources of error can corrupt the police testimonies even more than for those who aren't police officers. Furthermore, in the essay it's pointed out that sources of error can be categorised differently. Some of these are unconscious and corrupt the testimony without the police officer being aware of it. Some sources of error are motivated in the sense that the police officer has an interest in conviction, or at least is indifferent to a verdict of guilt. Some sources of error are subconscious which means an underlying interest unknowingly influences the given testimony.

When it's been ascertained that there are several sources of error which can corrupt the police testimonies, the essay examines how courts handle the risks associated with these errors. In addition, it's also examined how frequent verdicts of guilt are when the only given evidence in the case are police testimonies. As the essay concludes, courts are very reticent of discussing the hypothetical risk of sources of error of police testimonies. It's also concluded that in most of the examined cases the courts convicted the defendant when the only given evidence was the testimony of one or two police officers.

Finally, this essay examines what's theoretically required of a testimony to prove the case "beyond reasonable doubt" and how it could be affected by the hypothetical risk of sources of error.

Sammanfattning

I de flesta brottmål som handläggs i svenska domstolar utgör den viktigaste bevisningen utsagor från personer som bevittnat eller blivit utsatta för brott. Dessa utsagor kan i samband med att de avges inför rätten präglas av olika felkällor som på olika vis kan leda till felaktiga utpekanden vilket i längden kan resultera i att oskyldiga döms.

Denna uppsats har för avsikt att undersöka sådana felkällor hos utsagopersoner som har den gemensamma nämnaren att de är poliser. I uppsatsen konstateras att, till skillnad från vad många kanske tror, poliser är ungefär lika påtagliga att drabbas av felkällor som ”vanliga” vittnen. Vissa felkällor kan till och med prägla polisens utsaga mer än när utsagopersonen inte är polis. I uppsatsen konstateras vidare att det finns felkällor som kan kategoriseras på olika vis. Vissa felkällor är kognitivt betingade och präglar således utsagan utan att utsagopersonen är medveten om det. Vissa felkällor är motiverade från utsagopersonens sida i den bemärkelse att han eller hon försöker få den tilltalade dömd, eller åtminstone är likgiltig inför att den tilltalade döms. Vissa felkällor påverkar oss undermedvetet, vilket enkelt uttryckt innebär att ett underliggande intresse omedvetet kan påverka vad utsagopersonen uppger.

När det konstaterats att det finns en uppsjö av felkällor som kan prägla en polis utsaga undersöker denna uppsats hur domstolar hanterar risken för felkällors förekomst. Resultatet av denna undersökning visade att domstolar sällan observerar eller diskuterar riskerna med felkällor i polisens utsagor samtidigt som domstolarna oftast meddelade en fällande dom när den enda bevisningen i målet består av en eller två polisens utsagor.

Slutligen görs en undersökning av vad som teoretiskt sett krävs av en utsaga för att den ska anses leva upp till beviskravet ”bortom rimligt tvivel” och hur detta förhåller sig till den hypotetiska risken för felkällor.

Förord

Nu när min tid här på juristprogrammet i Lund börjar närma sig sitt slut är det förstås kul att tänka tillbaka på åren som gått och de minnen man byggt på sig. Men det är också kul att tänka på de minnen man inte har, men skulle kunna ha haft om jag valt en annan bana i livet än att bli jurist, ett s.k. möjligt förflutet. Men om jag ska vara ärlig vet jag knappt längre vem jag var innan denna utbildning. Det handlar inte bara om de utökade kunskaper om världen som jag byggt upp under utbildningen. Även hela min fritid kretsar kring aktiviteter och personer som jag aldrig kommit i kontakt med om jag inte börjat plugga i Lund. Trots detta hade jag aldrig kunnat drömma om när jag för 5 år sedan sökte in till Utvidgad juridisk introduktionskurs, eller när jag för 10 år sedan gick ut grundskolan, att jag 5 respektive 10 år senare skulle lämna in mitt examensarbete på juristprogrammet. Det är intressanta vägar livet tar, och jag ser fram emot kommande okända vägar.

Denna uppsats har de senaste månaderna tagit upp stort tankeutrymme och tid för mig. Jag kan äntligen konstatera att den är färdig att skickas in. Precis som mycket annat på detta program har uppsatsen varit en stor utmaning att skriva samtidigt som den har givit mig väldigt mycket. Till hjälp för denna uppsats har jag förstås haft min handledare Lena Wahlberg som varit ett stort stöd. Jag skulle därför vilja tacka henne för otaliga genomläsningar, tips och bollande av idéer till uppsatsen. En bättre handledare hade jag inte kunnat önska mig.

Slutligen vill jag passa på att tacka mina föräldrar, Marika Lossing och Pierre Andersson, som under hela mitt liv och inte minst under denna utbildning alltid ställt upp och hjälpt mig på olika vis. Utan er hade jag inte varit där jag är.

Lowe Lossing, Lund 2022-05-24

Förkortningar

EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
JT	Juridisk tidskrift
NJA	Nytt juridiskt arkiv, första avdelningen
NJA II	Nytt juridiskt arkiv, andra avdelningen
Prop.	Proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Polisvittnet har en alldeles särskild ställning i rätten och tillmäts i flera länder ett mycket högt förtroende. I brittiska Court of Appeal har det uttalats i rättsfallet Ramsden att ett vittnesmål från en polis ”väger tyngre än från ett vanligt vittne”. Liknande uttalanden har upprepats i målen Archbold och Williams. Polisutsagans starka bevisvärde anses gälla oavsett brottstyp i brittiska Court of Appeal.¹ För Sveriges vidkommande har det förekommit liknande uttalanden från hovrätten i mål gällande trafikbrott.² Något mer oklart är hur domstolar hanterar polisens utsagor i andra mål även om det förekommit kvantitativa undersökningar på hur vanligt det är att domstolen ifrågasätter polisens utsaga jämfört med civila vittnens utsagor.³ Det har för svensk del dock inte gjorts några omfattande studier om hur domstolarna faktiskt hanterar polisernas utsagor och risken för felkällor i utsagorna. Före detta Justitiekanslern Göran Lambertz uttalade under en radiointervju på tidigt 2000-tal att han tror att det i svenska fängelser sitter flera oskyldigt och felaktigt dömda. En av anledningarna till detta uppgav Lambertz var att poliser ljuger inför rätten och att domstolarna är ovilliga att tillstå att en polis kan ljuga. Detta menade han är särskilt i vissa kretsar bland poliser där det råder en ”underkultur” och att anställda inom poliskåren är solidariska med varandra.⁴ Uttalandet möttes med hård kritik av dåvarande rikspolischefen och av Polisförbundet. Polisförbundets dåvarande ordförande uttryckte: ”JK:s uttalande är en grov förolämpning mot hela den svenska poliskåren”.⁵

Efter Lambertz uttalande har det varit relativt tyst i den offentliga debatten om polisens sanningsenlighet i rätten. Några omfattande

---

¹ Rättsfallen behandlas i McEwan (2003) s. 208.

² Avsnitt 3.1.

³ Avsnitt 1.5.

⁴ Ekots lördagsintervju (2006).

⁵ JK: Poliser ljuger – oskyldiga döms. 2011. <www.aftonbladet.se/nyheter/a/MgnXX0/jk-poliser-ljuger--oskyldiga-doms> (artikel av Olsson, Staffan., och Pedersen, Lars) – hämtad 2022-05-12.

studier har mig veterligen inte gjorts som varken kunnat bekräfta eller motsäga uttalandet.

Under senare månader har det skrivits om ett fall, som i skrivande stund avgörs i Lunds tingsrätt, om hur två poliser gått in i en mans hem för att gripa honom. Efter att poliserna insett att de inte hade laglig rätt till sitt handlande uppgav de i sin rapport att mannen hotat dem till livet och därför greps för hot mot tjänsteman. På en övervakningsfilm går det dock att se att poliserna hittar på hela påståendet om hot mot tjänsteman.⁶

Fallet i Lunds tingsrätt är ett typiskt fall, om mannen åtalats och poliserna kallats till vittnesförhör, där poliserna hade avgett utsagor i egen sak. De avger med andra ord utsagor från en situation där de inte utgör oberoende observatörer av en händelse. I de allra flesta fall utgör inte detta ett problem. Poliserna kommer till domstolen utan ont uppsåt och berättar helt enkelt om händelsen som de kommer ihåg den. I detta enskilda fall är det dock uppenbart att polisernas utsagor hade präglats av ett motiverat intresse till att dölja ett eget misstag.

Lambertz var i den ovan nämnda intervjun tydlig med att han inte känner till vilka psykologiska aspekter som kan prägla en polis intresse av att sätta dit oskyldig. Lambertz är antagligen långt ifrån ensam om att inte känna till detta. Denna uppsats ämnar därför att undersöka sådana felkällor som kan prägla polisens utsagor och påverka utgången i målet som kan leda till materiellt felaktiga domar. Uppsatsen har också för avsikt att undersöka hur domstolar hanterar risken för felkällornas förekomst.

Min avsikt är inte att leda läsaren i en viss riktning, utan endast att ge de verktyg som behövs för att förstå vilka felkällor som finns när poliser avger utsagor i domstol. Detta är inte nödvändigtvis i syfte att få beviskraften i polisutsagor att frekvent peka åt ett visst håll, såsom att få den att framstå som svagare. Ingenting talar mot att en polisutsaga skulle kunna tillmätas en starkare beviskraft bara för att den domare som värderar utsagan känner till de fallgropar som kan försämra dess värde.

---

⁶ Huvudförhandling mot poliser måste återupptas – strax före dom. 2022. <www.dagensjuridik.se/nyheter/huvudforhandling-mot-poliser-maste-aterupptas-strax-fore-dom/> (artikel av Eriksson, William) – hämtad 2022-05-06.

1.2 Syfte och frågeställning

Utsagor från poliser är vanligt förekommande bland domstolar. Som det senare i denna uppsats kommer framgå utgör polisutsagor i flertalet mål den enda bevisningen. Ofta avger poliser dessutom utsagor i egen sak, med andra ord ”vittnar” de mer eller mindre till förmån för sig själva. Med denna uppsats hoppas jag kunna bana väg för en diskussion inom forsknings- och domstolsvärlden rörande felkällor som kan uppstå i dessa sammanhang. Som kommer framgå i presentationen av forskningsläget⁷ finns det redan mycket forskning som lyfts fram i den juridiska litteraturen rörande felkällor som är omedvetna för den till domstolen kallade polisen. Betydligt tystare har det inom rättsvetenskapen varit om felkällor som polisen är medveten om att han eller hon drabbas av. Ofta går det dessutom inte att dra en skarp gräns mellan en medveten och omedveten felkälla, vilket lyst med sin frånvaro inom den juridiska debatten. Som denna uppsats kommer påvisa kan en felkälla vara medveten samtidigt som den är omedveten.⁸ Syftet med uppsatsen kan alltså sägas vara att kartlägga dessa olika felkällor och undersöka hur svenska domstolar hanterar felkällans potentiella existens. Uppsatsen kommer av denna anledning kretsa kring följande frågeställningar:

- Vilka felkällor, medvetna som omedvetna, kan påverka en utsaga som en polis avger inför domstol?
- Visar domstolar medvetenhet inför dessa potentiella felkällor? Om ja, hur hanterar domstolarna risken inför felkällornas förekomst?

Med utsagor avses samtliga utsagor som en polis avlägger inför domstol i egenskap av målsägande, vittne och tilltalad (den senare är dock relativt sällsynt).

---

⁷ Avsnitt 1.5.

⁸ Behandlas i avsnitt 3.6.

1.3 Metod

Denna uppsats kommer som ovan nämnt främst undersöka hur domstolar hanterar utsagor från poliser och vilka faktorer som kan påverka dessa utsagor. Ämnet berör således i huvudsak det ämne som jurister brukar kalla bevisvärdering. När bevisvärdering är uppsatsämnet ställs uppsatsförfattaren inför två huvudsakliga metodikproblem.

Det första av dessa problem handlar om hur författaren ska förhålla sig till den vanligast använda uppsatsmetoden bland juridiska studentuppsatser som brukar benämnas *rättsdogmatik*. Metoden går ut på att fastställa gällande rätt genom att undersöka accepterade rättskällor.⁹ Med rättskällor förstås sådana källor som av det juridiska kollektivet sedvanligt erkänns som auktoritativa. Med att källan är auktoritativ menas att jurister hänvisar till källan oberoende av vad de själva har för personlig åsikt i frågan.¹⁰ Företrädesvis behandlas lag, lagförarbeten, prejudikat, doktrin etcetera av det juridiska kollektivet som rättskällor. Tillämparen av den rättsdogmatiska metoden använder dessa källor genom att applicera dem på det rättsliga problemet som han eller hon ämnar lösa.¹¹

Jareborg menar att rättsdogmatisk metod förvisso inte är att betrakta som en vetenskaplig metod. Han framhåller att rättsdogmatiken ändå är att betraktas som forskning eftersom den används i ett vetenskapligt syfte om att rekonstruera rätten.¹² Kleineman jämför rättsdogmatiken med den medicinska forskningen och tycks mena att de båda saknar ett självändamål, men strävar efter att lösa problem.¹³ Den rättsdogmatiska metoden kan därför sägas vara forskning vars syfte närmast är ”detektivartat”. Rättsdogmatiken fungerar således i förhållande till rättstillämpningen som ett normativt system och tar inte hänsyn till effekterna av lagen.¹⁴

---

⁹ Sandgren (2021) s. 51.

¹⁰ Dahlman (2019) s. 61 ff.

¹¹ Kleineman (2018) s. 21.

¹² Jareborg, SvJT 2004 s. 8.

¹³ Kleineman (2018) s. 25 f.

¹⁴ Jareborg, SvJT 2004 s. 9.

Frågan blir om det går att tala om ett fastställande av gällande rätt ur accepterade rättskällor när det är bevisvärdering som diskuteras. Av 35 kap. 1 § rättegångsbalken går att uttolka att bevisvärderingen ska vara fri. Detta betyder att värdet av ett visst bevismedel inte på förhand har bestämts genom legala bevisteorier på sådant vis som förekom förr i lagen där det exempelvis stadgades att två vittnen utgör full bevisning.¹⁵ Om det inte i lagen ändå i andra rättskällor föreskrivs hur bevisvärdering ska gå till har det i doktrinen talats om att det skulle strida mot den fria bevisvärderingens princip om domstolarna ansåg sig bundna till detta.¹⁶ Andersson menar emellertid att eftersom Högsta domstolen tillåts presentera beviskrav måste den även tillåtas konkretisera vad som krävs för att nå upp till detta beviskrav. Han går till och med så långt som att mena att Högsta domstolen måste tillåtas precisera värdet av enskilda bevis för att rättstillämparen ska kunna få en bild av vad som krävs för att uppnå beviskravet och att Högsta domstolens bedömning måste anses vara auktoritativa.¹⁷ Utifrån denna bild skulle det vara möjligt att söka ledning i rättskällorna för hur ett bevis ska värderas och således skulle det vara tänkbart att tala om ett användande av rättsdogmatisk metod även i bevisvärderingssammanhang.¹⁸

Andersson tycks emellertid vara relativt ensam om sin syn på användande av rättsdogmatisk metod inom bevisvärdering. Som ovan nämnt har det av andra rättsvetare talats om att en sådan metod skulle strida mot den fria bevisvärderingen. Dahlman menar att Högsta domstolens avgörande i stort sett bara har en normerande verkan på underrätterna genom att dessa försöker efterlikna hur högsta instans gör sina bedömningar utan att vara bundna till dem.¹⁹ Högsta domstolens lösningar skulle därför kunna betraktas som det Dahlman själv kallar för sakskalet och kan användas, i motsats till auktoritativa rättskällor (auktoritetsskalet), helt enkelt för att domaren personligen tycker att prejudikaten utgör en bra lösning på problemet.²⁰ Denna uppsats kan därför inte kunna sägas ha för avsikt att

---

¹⁵ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 160.

¹⁶ Ibid s. 173.

¹⁷ Andersson (2014) s. 444 f och 447.

¹⁸ Ibid s. 450.

¹⁹ Dahlman (2018) s. 59 f.

²⁰ Se Dahlman (2019) s. 65.

klargöra gällande rätt ur vedertagna rättskällor och därför kan inte heller en rättsdogmatisk metod sägas tillämpas.

I och med att uppsatsen i stora drag kommer ägna sig åt att undersöka hur domstolar de facto hanterar utsagor från poliser blir syftet således något vidare än att endast klargöra gällande rätt. Gällande rätt måste förvisso fastställas inom ramen för uppsatsen (den rätt som är tekniskt möjligt att fastställa) för att kunna analysera rätten. Uppsatsens kap. 2 som just handlar om att klargöra gällande rätt kan därför sägas vara rättsdogmatisk. Syftet med detta kapitel är emellertid i främsta rummet att skapa en grundläggande förståelse för den rättsliga dimension som felkällorna undersöks i ljuset av. Utan att ha gällande rätt klart för sig skulle det inte vara möjligt att förstå betydelsen av att ha kunskaper om felkällor. Detta beror på att domstolarnas bedömning av den bevisning som presenteras i målet bygger på materiella spelregler. Trots att bevisvärderingen ska vara fri finns det diverse rättsregler som har betydelse för hur bevisningen ska vägas och hanteras. Av denna anledning är det angeläget att initialt i denna uppsats att klargöra gällande rätt, även om frågetecken kring gällande rätt inte är det huvudsakliga problemet som uppsatsen ämnar att undersöka.

Uppsatsen handlar alltså i stora drag om att undersöka en problematik som hypotetiskt sett kan vara avgörande för utgången i ett mål men som inte bygger på rättskällor. Det handlar om att titta på hur och om domstolar behandlar polisens utsagor och därmed hur den faktiska rättstillämpningen går till. Uppsatsen kommer därför, något underförstått, även att föreslå hur bevisvärderingen av polisens utsagor borde gå till. Det handlar förvisso inte om att uppsatsen har för avsikt att förklara att utgångarna i olika mål borde bli en annan. Det handlar endast om att undersöka rättstillämpningen på ett sätt som gör det möjligt att få klarhet i om det finns förbättringspotential i domstolarnas bedömningar och om det finns kunskaper som domstolarna saknar eller missar. Sandgren skulle kalla denna metod *rättsanalytisk*.²¹ Sandgren tycks dock mena att alla juridiskt

---

²¹ Sandgren (2021) s. 53 f.

undersökande metoder som inte är rättsdogmatiska är att anses som rättsanalytiska. Det finns därför anledning att förtydliga denna uppsats metod ytterligare.

För att kunna analysera och värdera hur domstolars bevisvärdering av utsagor faktiskt går till behöver man ha kunskaper om personen som ligger bakom utsagan, utsagopersonen. Med det menar jag förstås inte att domstolen måste känna till eller ha några särskilda bakgrundskunskaper om den enskilda utsagopersonen. I stället bör domstolen ha kunskaper om generella mönster som gäller för människor i allmänhet och som kan påverka utsagans riktighet. I denna uppsats benämns alla omständigheter som kan ha en sådan inverkan på utsagan med samlingsnamnet *felkällor*.

Det är inte möjligt att använda juridiken och dess principer för att utröna vilka felkällor som kan präglade en utsaga. Förutom några enstaka prejudikat innehåller juridiken inga sådana regler. I stället måste de forskningsdiscipliner som kan ge svar på dessa frågor undersökas och överföras in i den rättsliga kontexten. Det kan alltså sägas att uppsatsen ämnar föra över kunskap från ett annat forskningsområde och förstå den för att kunna utvärdera utsagans riktighet, samt riktigheten i domstolar värdering av utsagan. Uppsatsen har därför för avsikt att i kap. 3 överföra teorier, förklaringsmodeller och begrepp från den psykologiska och kognitiva forskningsvärlden och dra nytta av denna för att förstå problem som domstolar ställs inför i samband med att poliser avger utsagor. Undersökningen kan således sägas vara *tvärdisciplinär*.²² Användandet av andra discipliner ämnar, som Gräns framhåller, att skapa förslag på hur rättsregler bör tillämpas på ett förnuftigt och välfärdsfrämjande sätt.²³ Att föra in psykologisk och kognitiv forskning ger således domstolar en förståelse för hur de ska hantera potentiella felkällor i utsagor.

Användandet av andra discipliner för denna metodförklaring till *det andra* metodikproblemet en uppsatsskrivare som skriver om bevisvärdering ställs inför; nämligen vilken tyngd andra discipliner kan

---

²² Se Gräns (2018) s. 437.

²³ *Ibid* s. 438.

tillmätas i en juridisk kontext. En traditionell uppfattning inom den juridiska världen är att rättsvetenskapen ingår i ett eget juridiskt system som självt ska fastställa gällande rätt utan hjälp av utomstående vetenskap.²⁴ I modern tid har Heuman menat att det bara finns utrymme för utomstående discipliner om den tillämpade regeln bygger på målsättningar och intresseavvägningar. Han pekar dock specifikt ut vittnespsykologin som bidragande till kvalitén i bevisvärderingen och bör således likställas med rättsvetenskapliga källor.²⁵ På senare år har flera rättsvetare som forskar inom bevisvärdering intresserat sig för den psykologiska och kognitiva forskningen och insett vikten av den kunskap den förmedlar som ett viktigt redskap för domaren, inte minst vid bevisvärderingen av utsagor.²⁶

Enligt Gräns finns det två synsätt på hur utomstående discipliner ska behandlas inom den rättsliga världen. Det ena synsättet handlar om att utomstående forskningsdiscipliner behandlas först efter en explicit eller implicit hänvisning från juridikens rättskällor. Det handlar alltså om när gällande rättskällor lyfter fram ett visst forskningsunderlag som ska utgöra en bedömningsgrund för det rättsliga beslutsfattandet.²⁷ Exempelvis föreskrivs i patientsäkerhetslagen (2010:659) 6 kap. 1 §: ”hälso- och sjukvårdspersonalen ska utföra sitt arbete i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet”.

Det andra synsättet menar Gräns är att andra discipliner ska betraktas som en från rättskällorna oberoende kunskapskälla. De används då oberoende av om de nämnts i någon rättskälla och handlar i stället om att självständigt kunna lösa rättsliga problem på ett rationellt sätt och för att tolka och tillämpa de juridiska rättskällorna. En fördel med detta synsätt är att andra discipliner kan hjälpa juridiken att hantera obsoleta rättskällor. En nackdel är emellertid att jurister sällan har kunskap att kvalitetspröva andra discipliners resultat.²⁸

---

²⁴ Ibid s. 429.

²⁵ Heuman, JT 2005/06 s. 789.

²⁶ Se t.ex. Schelin (2007) s. 106 ff; jfr Dahlman (2018) s. 43 ff och 244 ff.

²⁷ Gräns (2018) s. 439.

²⁸ Ibid s. 440 f.

Det finns även andra problem med att använda främmande discipliner inom rättsvetenskapen. Forskningsrön inom exempelvis vittnespsykologin ändras i samband med att forskningen går framåt och nya studier genomförs som talar emot en tidigare förordad studie.²⁹ Det är också försvårande för domaren att tillmäta en viss beviskraft till en studie från en annan disciplin eftersom det inte är säkert att den främmande disciplinen använder samma beviskrav som tillämpas i exempelvis brottmål. Det föreligger alltså en risk för s.k. *epistemologiska skillnader* som kan vara svåra för en domare att ta ställning till hur den ska inverka på värdet av ett enskilt bevis.³⁰

Utöver vad som redan diskuterats kommer det inom ramen för denna uppsats andra frågeställning att göras en *kvantitativ undersökning* i kap. 4. Begreppet ”kvantitativ” kan föra tankarna till att det är fråga om att enbart undersöka frekvensen av en viss företeelse. Detta är förvisso sant men det är inte hela sanningen. Det finns inte någon anledning att dra en knivskarp gräns mellan en kvantitativ och en kvalitativ metod inom ramen för denna uppsats. För att kunna avgöra hur väl en domstol tar hänsyn till en felkälla krävs det utöver att undersöka en viss frekvens att man också undersöker domstolens faktiska bedömning, vilket rimligtvis måste ske i kvalitativt hänseende för att få klarhet i vilka argument som används eller inte används. I den kvantitativa undersökningen görs alltså en generell observation av en viss frekvens i domstolarnas resonemang.³¹ Detta kompletteras i denna uppsats genom att två av de rättsfall som varit föremål för den kvantitativa undersökningen undersöks kvalitativt för att utröna vilka argument domstolen baserat sin bedömning på och vilka potentiella felkällor domstolen frånsatt från.

Inom ramen för den kvantitativa undersökningen kommer jag undersöka hur vanligt det är att underrätterna (tingsrätter och hovrätter) i sina domskäl belyser risken för dels medvetna dels omedvetna felkällor i polisens utsagor. Det som alltså ligger i fokus är frekvensen för

---

²⁹ Jfr NJA 1992 s. 446.

³⁰ Se Wahlberg, JT 2009/10 s. 890 f.

³¹ Jfr Sandgren, JT 1995/96 s. 1046.

ifrågasättande från domstolars sida. Jag kommer dessutom undersöka i hur många av de granskade målen som domstolen meddelar fällande dom när den enda bevisningen i målet består av de ingripande polisernas utsagor.

Till hjälp för den kvantitativa undersökningen kommer jag använda mig av en så kallad innehållsanalys, ”content analysis”. Detta går ut på att systematiskt läsa och undersöka rättsfallen som valts ut till undersökningen och undersöka hur konsekventa domstolarna är i sin bedömning och leta efter gemensamma mönster i avgörandena. Genom att göra detta skapas en empirisk förståelse för hur felkällor hanteras i rättspraxis.³²

Att enbart empiriskt undersöka vad domstolar behandlar och inte behandlar säger emellertid inte så mycket om vikten i att vara medveten om felkällor. Därför kommer det även göras en *kvalitativ undersökning* i kap. 5 där jag kommer använda mig av den information som presenterats i kap. 3 och jämföra den med två av målen som var föremål för den kvantitativa undersökningen i kap. 4. Felkällorna som behandlats i uppsatsen kommer då användas och jämföras med de argument som domstolarna använt i sin bevisvärdering. Jag kommer även i denna undersökning visa vad som teoretiskt sett krävs av utsagor för att domstolen ska kunna meddela en fällande dom enbart mot grundval av dem och vilken inverkan risken för felkällor kan ha på beviskraften i utsagorna. Till hjälp för detta kommer jag använda mig av *bayesiansk bevisvärderingsmetod*. Metoden presenteras i avsnitt 5.2.

Syftet med den kvalitativa undersökningen kap. 5 kan därför sägas vara att ”hjälpa” kap. 4 att besvara uppsatsens andra frågeställning genom att ge läsaren en inblick i vilka problem risken för felkällor medför.

1.4 Avgränsning

Denna uppsats fokuserar på utsagor från poliser. Utsagoanalyser och bevisvärdering på ett generellt plan kommer därför inte behandlas i större

---

³² Se Hall och Wright (2008) s. 64

omfattning än vad som är nödvändigt för att förstå värderingen av just dessa utsagor.

Annan bevisning som presenteras genom Polismyndighetens försorg, såsom hemliga avlyssningar och ljudupptagningar från polisförhör med mera, kommer inte att behandlas inom ramen för denna uppsats.

Många av de slutsatser och felkällor som lyfts i denna uppsats har troligtvis hög relevans även för andra tjänstemän som upprätthåller lag och ordning, särskilt ordningsvakter. Flera paralleller hade säkerligen gått att dra till dessa och i vissa avseenden utesluter jag inte att risken för felkällor skulle vara mer relevant för denna yrkesgrupp. Denna uppsats kommer emellertid ändå avgränsas till att fokusera specifikt på polisens utsagor.

1.5 Forskningsläge

Omfånget på forskningsläget för det som behandlas inom ramen för denna uppsats går något isär. När det kommer till vittnespsykologisk forskning och minnesforskning finns det en rik flora på såväl svenska som internationella studier. Flera av dessa studier har dessutom riktat in sig på att undersöka minnet hos just poliser. Särskilt framträdande att föra in denna forskning i den svenska rättsvetenskapen har varit Schelin i sin avhandling *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. Även Dahlman har i sin bok *Beviskraft* i stor utsträckning tagit del av vittnespsykologisk och kognitiva studier för att undersöka utsagor och systematiska tankefel (kognitiv bias) i bevisvärderingsammanhang. Båda dessa författare har diskuterat hanteringen av just värderingen av polisens vittnesmål.³³ Dessa diskussioner har alltså rört sådana felkällor som i huvudsak är omedvetna från utsagopolisens sida.

När det kommer till motiverade felkällor från poliser har diskussionen inom rättsvetenskapen märkligt nog lyst med sin frånvaro. Det finns förvisso ett rikt omfång av vägledning i praxis och rättsvetenskapen

---

³³ Se t.ex. Dahlman (2018) s. 246 och Schelin (2007) s. 140.

som handlar om att avgöra lögner hos utsagopersoner.³⁴ De mer omfattande diskussionerna om detta har dock sällan handlat om poliser. En diskussion om risken med att ha övertro till polisens sanningsenlighet har väldigt kortfattat diskuterats av Diesen i *Bevisvärdering i brottmål*. Jag uppfattar det dock som att Diesens diskussion är mer spekulativ och har som syfte att öppna upp för ett kritiskt tänkande.³⁵ Utöver detta har Lambertz i en artikel, även den ganska spekulativt, belyst som problematiskt att det finns ett obehag bland domstolar att ifrågasätta tjänstemäns sanningsenlighet.³⁶

I en studentuppsats från Lunds universitet gjordes en kvantitativ undersökning där författaren genom att jämföra domskäl i olika mål kom fram till att det var cirka tre gånger vanligare att domstolar ”inte finner anledning att ifrågasätta” uppgifterna i en utsaga om vittnet är polis jämfört med om han eller hon är ett ”vanligt” vittne.³⁷

1.6 Disposition

I kap. 2 undersöks bevisvärderingens principer på ett mer generellt plan i syfte att ge läsaren en bakgrundsförståelse för vilka rättsliga problem denna uppsats berör. Mycket av det som diskuteras i denna del gäller alltså inte specifikt för poliser, utan även för bevisvärderingen i övrigt. När specialfall gällande just poliser blir aktuella belyses dock det.

I kap. 3 kommer de olika felkällorna som den första frågeställningen berör att behandlas. Här kommer diskuteras vilka felkällor som finns på ett generellt plan och således kan drabba alla utsagopersoner. Det kommer även belysas specifika felkällor som just poliser är mer eller mindre benägna att drabbas av. Detta kapitel kan sägas vara uppdelat i två delar (eller tre beroende på hur man ser det). I den första kommer jag behandla felkällor som utsagopersonen är omedveten om att han eller hon avger. I den andra kommer jag redogöra för felkällor som utsagopersonen är medveten om att han eller hon avger. I den tredje kommer jag redogöra för

---

³⁴ T.ex. NJA 2010 s. 671.

³⁵ Diesen (2015) s. 90.

³⁶ Lambertz, SvJT 2009 s. 4 f.

³⁷ Bergstedt (2016) s. 36 ff.

felkällor som kan klassificeras under båda dessa samtidigt, alltså felkällor som är medvetna samtidigt som de är omedvetna.

I kap. 4 presenteras en kvantitativ undersökning av hur tingsrätter och hovrätter behandlar vittnesmål från poliser i ljuset av det som presenterats i kap. 3. Visar domstolarna medvetenhet inför de felkällor som presenterats? Detta kapitel avser således att bemöta denna uppsats andra frågeställning.

I kap. 5 görs en kvalitativ analys av ett urval på två av de rättsfall som presenterades i den kvantitativa delen. Även denna undersökning kommer ske i ljuset av de felkällor som presenterats i kap. 3. Syftet med detta kapitel är alltså att ge läsaren en inblick i vilken styrka den bevisning i de mål som varit föremål för den kvantitativa undersökningen i kap. 4 har och hur detta hanteras av domstolarna. Syftet är också att ge en inblick i hur de presenterade felkällorna i kap. 3 kan hanteras vid bevisvärdering. Även detta kapitel har för avsikt att bemöta uppsatsens andra frågeställning.

I kap. 6 avslutas uppsatsen med en avslutande diskussion utifrån de resultat som uppsatsen ackumulerat.

2 Grundläggande om bevisrätt

2.1 Den fria bevisprövningen och dess gränser

I 35 kap. 1 § rättegångsbalken stadgas att ”rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat”. Detta anses ge uttryck för den *fria bevisvärderingens princip* och innebär i stort sett att domstolarna inte är bundna av legala bevisteorier som i förhand stadgat bevisvärdet av ett visst bevismedel.³⁸ Även om principen kan sägas vara grundläggande för den svenska rättsordningen bör erinras vad som stadgas i bestämmelsens andra stycke. Av denna bestämmelse framgår att den fria bevisvärderingens princip är subsidiär utifall det finns bestämda bevisregler. Dessa regler är ovanliga och ska inte behandlas inom ramen för denna uppsats.³⁹ Därutöver förhindrar inte den fria bevisprövningens princip från att det i rättskällorna ställs upp s.k. ”bevisvärderingsinstruktioner”.⁴⁰

Att domaren ska göra en samvetsgrann prövning inom ramen för bevisvärderingen innebär att domarens godtycke eller subjektiva övertygelse ska lämnas därefter.⁴¹ Värderingen ska vidare ske av varje enskilt bevis och utgången i målet får inte baseras på ett helhetsintryck av den presenterade bevisningen.⁴² Syftet med denna ordning är att stävja att relevant bevisfakta förbises och uppslukas av domarens initiala eller andra spontana uppfattningar av den bevisning som presenterats. Om domaren exempelvis präglas av tankesättet ”poliser håller sig alltid till sanningen” tyder undersökningar på att domaren kommer underskatta den bevisning som talar för att polisen far med osanningar om domaren tillämpar en helhetsbedömning.⁴³

---

³⁸ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 160.

³⁹ För vidare läsning – se t.ex. Andersson (2014) s. 431 ff.

⁴⁰ Se Schelin (2007) s. 23 ff; se vidare avsnitt 2.4.

⁴¹ NJA II 1943 s. 445.

⁴² SOU 1938:44 s. 377 f; Diesen (2015) s. 53.

⁴³ Jfr Dahlman (2018) s. 30 med hänvisningar.

När domaren värderar den presenterade bevisningen är han eller hon fri i att själv avgöra vilket värde varje bevis har. Bedömningen får dock inte vara godtycklig.⁴⁴

2.2 Oskuldspresumtionen

Domstolen har att behandla bevisningen i ljuset av rättsstatliga regler. En sådan regel går att utläsa ur artikel 6.2 i europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (EKMR). Artikeln stadgar att ”var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts”.

För artikel 6.2 är det uppenbart att domstolen har, oavsett sina förkunskaper om världen, att betrakta den tilltalade som oskyldig fram till dess att den fått så mycket bevisning presenterad för sig att skulden kan anses vara fastställd. Det är alltså inte tillåtet för domstolen att i förväg, oavsett vad den redan vet, ha en föreställning om eller utgå från att den tilltalade är skyldig till det brott som han eller hon står åtalad för.⁴⁵

Domaren har förvisso inom ramen för den fria bevisvärderingen rätt att använda sina förkunskaper om världen om informationen kan anses vara allmänt vederlig.⁴⁶ Detta är emellertid inte kunskaper som får innebära att domstolen på förhand kan anta en högre ursprungssannolikhet för den tilltalades skuld. En sådan ordning skulle strida mot oskuldspresumtionen.⁴⁷

Anta att en åklagare väckt åtal mot en person för våld mot tjänsteman på grundval av att en polis har uppgett att han eller hon blivit misshandlad av den tilltalade. Anta sedan att det skulle finnas en studie som kommit fram till att svenska poliser endast ljuger i ett fall på miljonen och det är en allmän kännedom att poliser i allmänhet inte ljuger. I detta fall är domstolen självfallet, mot bakgrund av oskuldspresumtionen, skyldig att presumera den tilltalades oskuld trots den mycket höga sannolikheten för den tilltalades

---

⁴⁴ Schelin (2007) s. 23.

⁴⁵ Danelius (2012) s. 309.

⁴⁶ NJA II 1943 s. 445; Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 58 ff;

⁴⁷ Jfr Dahlman (2018) s. 113 ff.

skuld. Oskuldspresumtionen kan således betraktas som en ridå för verkliga förhållanden som ämnar att skydda enskilda från att bli oskyldigt dömda.⁴⁸

Oskuldspresumtionen innebär även att det är åklagaren som har bevisbördan för den tilltalades skuld.⁴⁹ Detta härstammar ur principen *in dubio pro reo*, ”i tveksamma fall till förmån för den tilltalade”. Detta innebär att åklagaren har att presentera tillräckligt med bevisning för att åtalet ska anses vara styrkt.

Även om principen om *in dubio pro reo* går hand i hand med oskuldspresumtionen skiljer de sig från varandra. In *dubio pro reo* har primärt betydelse för hur domaren ska hantera den bevisning som åklagaren lägger fram vid rättegången. Det är först vid rättegången som det är möjligt att ta ställning till om åklagaren lever upp till sin bevisbörda.

Oskuldspresumtionen ska snarare beaktas under hela rättsprocessen mot den tilltalade: från såväl polisutredning fram till lagakraftvunnen dom. In *dubio pro reo* kan således endast sägas härledas ur oskuldspresumtionen.⁵⁰

2.3 Beviskravet

Den tilltalades skuld är lagligen fastställd först när staten, genom åklagaren, presenterat så mycket bevisning att det i domstolens ögon är ställt *bortom rimligt tvivel* att den kriminaliserade gärningen är för handen.⁵¹ Detta beviskrav har av Gregow beskrivits som att ”det praktiskt sett skall framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig”.⁵² En sådan definition säger emellertid knappast mer om vad som krävs för att uppnå beviskravet än definitionens föregångare.⁵³ Vilken omfattning och kvalitet på bevisningen som krävs för att åtalet ska vara ställt bortom rimligt tvivel har gett upphov till omfattande diskussioner i doktrinen.

Nivån av beviskravet står och faller på en balansgång mellan intresset att oskyldiga inte ska dömas för brott (rättssäkerhet) och

---

⁴⁸ Ibid s. 115.

⁴⁹ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 150.

⁵⁰ Nowak (2003) s. 34

⁵¹ NJA 1980 s. 725.

⁵² Gregow, SvJT 1996 s. 510.

⁵³ Se Dahlman (2018) s. 133.

allmänhetens intresse av att inte behöva leva i ett samhälle där utrymmet för lagöverträdelser är stort (rättseffektivitet). Dessa båda intressen utgör en viktig grundsten i dels upprätthållandet av lag och ordning, dels ifråga om förtroendet för rättsväsendet och skyddandet av grundläggande demokratiska värden. Den senare har i vår liberala rättsordning ansetts vara särskilt skyddsvärd och kan därmed anses ha fått företräde framför övriga intressen.⁵⁴ Prövningen om åtalet lever upp till beviskravet ”bortom rimligt tvivel” tar därför sikte på att utesluta möjligheter som talar för den tilltalades oskuld.⁵⁵ Detta innebär i princip att all osäkerhet ska tolkas till den tilltalades fördel (se ”in dubio pro reo” ovan).⁵⁶ Osäkerheten kan emellertid inte sägas vara vilken osäkerhet som helst. Som beviskravet ”rimligt tvivel” till sin ordalydelse ger uttryck för får det lov att finnas ett visst tvivel, så länge inte tvivlet framstår som rimligt.

För att ett tvivel ska vara rimligt har det i doktrinen presenterats att det ska vara fråga om ett rationellt tvivel som bygger på konkreta grunder. Det skulle till exempel kunna handla om att eliminera en hypotes som förtar den tilltalades skuld och som vinner stöd av utredningen i målet.⁵⁷ Detta torde emellertid inte utesluta att det kan finnas ett abstrakt tvivel som kan resultera i en friande dom.⁵⁸

I avsaknad från förtydliganden av innebörden av beviskravet som Högsta domstolen torgförde i NJA 1980 s. 725 är det oklart hur ”bortom rimligt tvivel” ska förstås. Innan prejudikatet benämndes beviskravet i brottmål med samma term som användes och fortfarande används inom tvistemål: styrkt.⁵⁹ Detta kan ha givit ett visst upphov till förvirring eftersom beviskravet egentligen skiljer sig mellan brottmål och tvistemål. I doktrinen har rättsvetare experimenterat med olika tankeexempel för att försöka placera in de olika beviskraven med numeriska värden. Det råder en stor enighet om att det ska vara fråga om en 98–99 procentig säkerhet att den tilltalade begått den gärning åklagaren gör gällande för att domstolen ska

---

⁵⁴ JK, Felaktigt dömda: rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt s. 23 ff.

⁵⁵ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 152.

⁵⁶ Diesen (2015) s. 138.

⁵⁷ Schelin (2007) s. 59 f.

⁵⁸ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 153 med hänvisning.

⁵⁹ Se t.ex. NJA 1993 s. 764.

kunna meddela en fällande dom i brottmål.⁶⁰ För att en omständighet ska anses få tillräckligt stöd i tvistemål krävs det snarare en säkerhet i intervallen kring 90 procent.⁶¹ Ett rimligt antagande är därför att Högsta domstolen i 1980 års fall försökte förtydliga att det krävs mer styrka i bevisningen i brottmål än vad som krävs i tvistemål.

En annan tanke är att Högsta domstolen genom den nya benämningen på beviskravet ville få domstolarna att metodmässigt försöka finna tvivel i åklagarens hypotes.⁶² Bortom rimligt tvivel kan då betraktas som ett negativt ställt beviskrav där den dömande instansen ska ifrågasätta sin slutsats säkerhet. Tanken bakom 1980 års fall behöver således inte ha varit att erfordra en högre styrka i den presenterade bevisningen.⁶³

2.3.1 Utredningens robusthet

Det är domstolens uppgift att ansvara för att utredningen i målet blir materiellt riktig.⁶⁴ Detta förutsätter att det bedömningsunderlag domstolen har att ta ställning till i sin bevisvärdering är fullständigt utrett.

Utredningens robusthet avser därmed att domstolen har att ta ställning till om det skett en tillräckligt utförlig utredning inför rättegången och om en annan utredning hade kunnat påverka bevisläget.⁶⁵ Domstolen måste alltså ta hänsyn till om det skett en sådan utredning innan den kan meddela en fällande dom. Om domstolen inte kan ta ställning i skuldfrågan till följd av att utredningen anses ofullständig ska bristen gå ut över åtalet som ska ogillas.⁶⁶

Utredningsansvaret ankommer enligt 35 kap. 6 § rättegångsbalken på parterna. Domstolen har dock en viss rätt i brottmål att självmant inhämta information för att domen ska bli materiellt riktig och omständigheterna i målet blir tillräckligt utredda (46 kap. 4 § 2st.

---

⁶⁰ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 85; Dahlman (2018) s. 142 f; Lambertz, SvJT 2009 s. 4; Diesen (2015) s. 147; jfr hovrättsrådet Borgströms tillägg i RH 2009:13.

⁶¹ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 85.

⁶² Westberg (2007) s. 172.

⁶³ Diesen, JT 2015/16 s. 672.

⁶⁴ Prop. 2000/01:108 s. 20.

⁶⁵ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 187.

⁶⁶ Schelin (2007) s. 69.

rättegångsbalken). Detta lagrum anses i princip ge uttryck för domstolens krav på fullständig utredning.⁶⁷ Domstolen bör emellertid vara mycket restriktiv med att självmant komplettera utredningen om detta sker till nackdel för den tilltalade. Domstolen kan i annat fall framstå som partisk.⁶⁸ Domstolarna låter normalt otillräckligheten i utredningen i stället gå ut över åtalet.⁶⁹

Syftet är alltså att det ska förebringas en viss kvantitet av bevisning för att domstolen exempelvis ska kunna utesluta en friande hypotes.⁷⁰ Detta förutsätter att utredning dels är så fullständig att det är möjligt för domstolen att pröva de omständigheter som åklagaren gör gällande, dels att utredningen är tillräckligt fullständig för att utesluta eller bekräfta en hypotes.⁷¹

När det talas om bevisning som hade kunnat ändra bevisläget avses främst bevisning som existerar men som inte särskilt granskats eller lyfts fram av polis och åklagare. Det kan exempelvis röra sig om att åklagaren valt att utesluta vissa vittnen som hade kunnat uttala sig om något som de presenterade vittnena inte kan uttala sig om.⁷² Det är alltså fråga om bevisning som man vet existerar som hade kunnat påverka bevisläget men som uteslutits.⁷³ Dahlman har emellertid förhållit sig kritisk mot detta och menar att det finns stöd i praxis för att även hypotetisk bevisning, som då rimligtvis inte kan presenteras, även kan påverka beviskraften i sådan omfattning att skuld inte kan fastställas.⁷⁴

Delade meningar råder inom doktrinen i vilket stadiet robusthetsaspekten ska beaktas. Denna uppsats ämnar inte ta ställning till vilken av dessa åsikter som är att föredra. Diesen har föreslagit att robustheten ska beaktas skiljt från den övriga bevisvärderingen och att åtalet

---

⁶⁷ Prop. 2000/01:108 s. 20.

⁶⁸ Schelin (2007) s. 68.

⁶⁹ Dahlman (2018) s. 149.

⁷⁰ Diesen (2015) s. 180.

⁷¹ Ibid. s. 181 f.

⁷² Ibid. s. 188.

⁷³ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 188. För friande dom med anledning av bristande robusthet krävs förstås normalt att den uteslutna bevisningen inte talade för den tilltalades skuld – a.a. not 167.

⁷⁴ Dahlman (2018) s. 157 f.

ska ogillas när den ”ordinära” bevisvärderingen inte kan ske på ett korrekt sätt.⁷⁵ Andra rättsvetare är av åsikten att robustheten utgör en del av bevisvärderingen och ska beaktas inom ramen för denna.⁷⁶

2.3.2 Differentierat beviskrav

Beviskravet i brottmål är som bekant att åtalet ska vara ställt bortom rimligt tvivel. Detta beviskrav gäller alltid, oavsett vilket brott den tilltalade står åtalad för. Om det alltid krävs lika stark bevisning för att omständigheterna i målet ska vara ställt bortom rimligt tvivel är beviskravet konstant. Om det däremot krävs mer bevisning för att en tilltalad ska dömas för misshandel än den bevisning som krävs i ett mål om våld mot tjänsteman är beviskravet differentierat.

Det har förekommit en omfattande diskussion i doktrinen huruvida domstolarna kräver olika bevisning beroende på brottstyp. De flesta rättsvetare är relativt eniga om att domstolarna kräver ett starkare stöd på bevisningen vid grova brott jämfört med mindre grova brott där påföljden förväntas landa på bötesnivå.⁷⁷

Diesen har dock inte instämt i bilden av att det skulle vara någon skillnad i vilket stöd för åtalet som domstolar kräver beroende på brottstyp. Han menar i stället att det finns skillnad i vilket utredningskrav domstolen sätter på förundersökningen beroende på brottstyp.⁷⁸

Det är en betydande skillnad mellan när en omständighet får tillräckligt stöd och när den är tillräckligt utredd. En omständighet kan vara styrkt med det material som presenterats, men domaren måste ändå ställa sig frågan om en mer grundlig utredning hade kunnat ändra bedömningen. Om då beviskravet får sänkas för vissa mindre grova brott; är det då i fråga om en sänkning på utredningsstadiet eller i stödfrågan, eller kanske båda? Den senare är troligtvis fullt orimlig med tanke på att det skulle bli en alldeles

---

⁷⁵ Diesen (2015) s. 180 ff.

⁷⁶ T.ex. Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 187 ff.

⁷⁷ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 154; Dahlman (2018) s. 164 f; Bolding, SvJT 1953 s. 313.

⁷⁸ Diesen (2015) s. 175.

för stor bevislättning för åklagaren med en dubbel sänkning i beviskravet.⁷⁹ I processlagberedningens utredning diskuterades att ett erkännande kan vara tillräckligt för fällande dom vid mindre grova brott. Processlagberedningen var dock tydliga med att det endast är i fråga om en lättning i kravet på fullständig utredning.⁸⁰ Kravet på tillräcklig utredning gör sig alltså särskilt gällande när det är fråga om grövre brott och kan i viss mån efterges vid mindre grova brott.⁸¹ Som ovan diskuterades borde en tillåtelse av en sänkning i utredningskravet innebära att det inte är tillåtet att göra en liknande sänkning i kravet på tillräckligt stöd. Trots detta menar rättsvetare att det är tydligt att domstolar kräver olika starkt stöd i olika måltyper.⁸²

Skillnaderna mellan stödnivåerna vid olika rättegångar kan dock i viss mån försvaras med att det sällan framgår av domstolens domskäl vilken bevisvärderingsmetod domaren valt att basera sin bevisvärdering på.⁸³ En fällande dom mot grundval av den ena metoden skulle kunna underkännas med en annan metod. Domaren är inom ramen för sin fria bevisvärdering fri att ta hjälp av vilken bevisvärderingsmetod som han eller hon än finner lämplig för det aktuella målet.⁸⁴ Det vore knappast korrekt att säga att en dom inte är materiellt riktig om inte alla domare använder sig av samma metod så det vore möjligt att med samma metod underkänna att domarens bedömning levt upp till en viss nivå av tillräckligt stöd.⁸⁵ Skiftande materiella bedömningar skulle därför kunna sägas vara ett nödvändigt ont för att upprätthålla den fria bevisvärderingens princip. Allvaret i materiellt skilda värderingar torde dessutom inte vara alltför stort vid mindre allvarliga brott som genererar mildare påföljd.⁸⁶

Frågan är om beviskravet verkligen kan anses skifta enbart vid mindre grova brott? I en kvantitativ undersökning jämfördes antalet fällande domar i mål om olaga hot med våldtäktsmål vid ungefär samma bevislägen. Undersökningens författare upptäckte att den tilltalade dömdes i 90 % av

---

⁷⁹ Diesen (1993) s. 519.

⁸⁰ SOU 1938:44 s. 380 f.

⁸¹ Jfr Fitger m.fl. (2021) 35 kap. 3 § 2 st. rättegångsbalken.

⁸² Se Dahlman (2018) s. 165 med hänvisningar.

⁸³ Se avsnitt 2.3.3.

⁸⁴ NJA 2015 s. 702 p. 21.

⁸⁵ Jfr Westberg (2007) s. 174 f.

⁸⁶ Se dock Bolding, SvJT 1953 s. 314; Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 154.

våldtäktsmålen men bara i 18 % i målen om olaga hot.⁸⁷ Beviskravet kan alltså sägas framstå som lägre vid våldtäktsmål än vid olaga hot, fast att olaga hot får anses vara ett mindre grovt brott.⁸⁸

2.3.3 Några bevisteorier

I föregående avsnitt diskuterades att de olika utfallen i mål med liknande bevisning kan bero på att domare väljer att använda olika metoder i sin bevisvärdering. Olika domare kan välja olika metoder i samma typer av mål och samma domare kan använda olika metoder beroende på brottstypen i det aktuella målet. Domaren är fri inom ramen för sin fria bevisvärdering att ta hjälp av olika metoder. Det finns knappast någon metod som skulle vara bättre än den andra men vissa metoder kan vara att föredra framför andra vid vissa brottskategorier.⁸⁹

I det följande kommer ett urval av bevisvärderingsteorier som föreslagits bland rättskällorna att presenteras kortfattat. Det är långt ifrån en uttömmande lista.

En metod som fick genomslag under sent 1900-tal är den s.k. *hypotesmetoden*. Enligt denna metod, som presenterades av Diesen, är det upp till domaren att ex officio, oberoende av vad försvaret gör gällande, pröva om en alternativ förklaring kan förta påståendet om den tilltalades skuld. Diesen framhåller emellertid att domstolen inte ska ställa upp rent hypotetiska bevisfakta. Åtalet är ställt bortom rimligt tvivel först när domstolen inte längre kan konkretisera några alternativhypoteser som eliminerar möjligheten till den tilltalades oskuld.⁹⁰

Diesen framhåller att det inte är tillräckligt att det i målet endast går att utesluta alternativhypoteser. Det måste även finnas konkreta bevis till stöd för åtalet och utredningen måste vara så stark att det över huvud är möjligt för domstolen att ställa upp potentiella

---

⁸⁷ Dahlman och Korthis-Aspegren, SvJT 2018 s. 331.

⁸⁸ Det har funnits en diskussion inom rättsvetenskapen mellan Dahlman och Wegerstad huruvida underlaget för denna undersökning hade valts på ett ändamålsenligt sätt – se t.ex. Wegerstad, SvJT 2020 s. 692 ff.

⁸⁹ Se NJA 2015 s. 702 p. 21.

⁹⁰ Diesen (2015) s. 236 ff.

alternativhypoteser.⁹¹ Detta problem menar Diesen att domstolarna ska lösa genom att undersöka om åklagaren levt upp till sitt utredningskrav.⁹²

Disens hypotesmetod är därmed frånskild från andra teorier om att åtalet är styrkt först när domstolen i sin bevisvärdering kumulerat en viss mängd bevisning som genererar en sannolikhetsnivå för den tilltalades skuld.⁹³

Ett annat sätt att undersöka om bevisningen lever upp till beviskravet är att tillgripa den s.k. *bevisvärde*metoden. Enligt Ekelöf bör man dela upp bevisningen i målet i kausal och struktural bevisning. Med den förra menas sådan bevisfakta som orsakats av bevistemat. Detta kan exempelvis vara ett DNA-spår som gärningsmannen lämnat efter sig eller ett vittne som observerat en händelse. Med struktural bevisning menas sådant som orsakat bevistemat, såsom motiv. Enligt Ekelöf är det endast den kausala bevisningen som är relevant vid användandet av bevisvärde

metoden.⁹⁴

Bevisningen kan sedan delas in i s.k. beviskedjor. Syftet med dessa är att undersöka om det finns osäkerhetsmoment som kan få stödet för bevistemat att framstå som starkare än det verkligen är. Som exempel kan ett vittne ha gjort en observation. I vittnesmålet finns det sedan flera osäkerhetsmoment som om observationen är korrekt, stämmer vittnets minnesbild överens med verkligheten eller kan den ha påverkats av annan störande information, har domaren uppfattat vittnet korrekt etcetera.⁹⁵

Till skillnad från Diesens hypotesmetod bygger bevisvärde

metoden på en bild av att det är möjligt att laborera med sannolikheter om bevistemats existens för att uppnå beviskravet.⁹⁶

På senare år har en mer renodlad sannolikhete

steori som bygger på beräkning av villkorade sannolikheter presenterats av Dahlman. Teorin har vissa likheter med bevisvärde

teorin på så vis att den går ut på att beräkna sannolikheten för bevistemat och beviskedjor. Denna, s.k.

---

⁹¹ Ibid s. 237.

⁹² Ibid s. 248.

⁹³ Se Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 167.

⁹⁴ Ibid s. 180 f.

⁹⁵ Ibid s. 182 ff.

⁹⁶ Ibid s. 169.

bayesianska metod, gör detta genom att applicera numeriska värden på bevisfakta. Genom bayesiansk modulering beräknas beviskraften (likelihoodkvoten) i ett bevis (bevisfaktum eller deltema) genom att matematiskt ställa upp sannolikheten för bevisfaktumet givet beviset.⁹⁷

Härutöver har Högsta domstolen föreslagit en egen ”bevisvärderingsmodell”. I referatet NJA 2015 s. 702 stod en man åtalad för att ha misshandlat sin hustru och sedan kastat ut henne från lägenhetens balkong, varav hon drabbats av livshotande skador. Mannen hävdade själv att hans hustru blivit självmordsbenägen på grund av psykisk ohälsa efter en abort. När han sedan föreslog att de skulle initiera en skilsmässa valde kvinnan, enligt mannen, självmant att hoppa över balkongräcket. Det hittades dock blodstänk i lägenheten som låg som ett spår från badrummet ut på balkongen, vilket tydde på att mannen misshandlat kvinnan och sedan burit henne från platsen till balkongen. Detta förklarade mannen med att kvinnan drabbats av näsblod flera veckor före händelsen.

Till stöd för åtalet presenterade åklagaren vittnesbevisning i form av grannar som påstod sig ha hört bråk i direkt anslutning till händelsen. Vidare fanns det tidigare dokumentation på att mannen betett sig våldsamt och lidit av extrem svartsjuka. Ett kriminaltekniskt utlåtande förklarade det som väldigt osannolikt att det funna näsblodet kan ha tillkommit många veckor före händelsen. Det gick dock inte att avgöra hur gamla blodstänken var. Det gick inte heller helt att avgöra om kvinnans skador uppstått innan fallet eller berott på fallet. Att mannen skulle kunna ha burit ut kvinnan från badrummet, ut genom hallen och sedan ut på balkongen fick dock stöd av hur blodspåren var lokaliserade.

Högsta domstolens metod för att avgöra om bevisningen i målet lever upp till beviskravet bygger sedan på att dela upp bevisningen i enskilda bevisfaktum. Sedan avgör domstolen vilket värde dessa bevis har och lägger de bevis av mindre värde åt sidan.⁹⁸ Vilken bevisning som har

---

⁹⁷ Dahlman (2018) s. 66 ff.

⁹⁸ NJA 2015 s. 702 p. 22.

högt eller lågt bevisvärde framgår inte helt, men Högsta domstolen tycks åtminstone mena att karaktärsbevisning är av mindre betydelse.⁹⁹

Högsta domstolen menar att man sedan ska undersöka om den bevisning som är av högt bevisvärde lever upp till att ställa åtalet bortom rimligt tvivel. Om inte så ska åtalet ogillas. Om bevisningen lever upp till beviskravet, eller åtminstone framstår som stark, ska den tilltalades berättelse värderas. Om inte den kan motbevisas så ska åtalet ogillas. Slutligen ska en övergripande sammanvägning av bevisningen göras. I denna sammanvägning bör man även undersöka bevisfakta av lägre beviskraft som tidigare lades åt sidan.¹⁰⁰

Det är tydligt att Högsta domstolens bevisvärderingsmodell påminner mer om en turordningsmodell för hur domstolarna ska pröva olika bevisfakta. Problemet är att Högsta domstolen menar att det är essentiellt att kategorisera olika bevisfakta efter en viss värdeordning. Högsta domstolen ger dock föga svar på hur en sådan indelning ska göras och vilka bevisfakta som ska placeras var. Hör exempelvis en oberoende vittnesutsaga till den starka bevisningen? Var placerar man en vittnesutsaga som kan ha påverkats av yttre faktorer och minnesstörande information? Till hjälp för att kategorisera bevisningen på detta vis kan det tänkas behövas andra bevisvärderingsmodeller, såsom någon av de som ovan presenterats.

2.4 Vittnesmål

I Sverige råder det vittnestvång. Alla som inte är parter i målet är skyldiga att instämma sig i rätten och lämna upplysningar från observationer de gjort och som kan ha betydelse för rättegången (36 kap. 1 § rättegångsbalken). Hade inte ett sådant vittnestvång funnits hade det knappast varit möjligt att utreda majoriteten av brott som begås eftersom den viktigaste bevisningen i majoriteten av mål utgörs av vittnesbevisning.¹⁰¹

---

⁹⁹ Ibid p. 31.

¹⁰⁰ Ibid p. 23.

¹⁰¹ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 419; Granhag och Giolla (2021 a) s. 180.

Lagstiftaren har uppenbart insett behovet av att vittnena delar med sig av sina observationer. Det har därför införts regler i 36 kap. rättegångsbalken, s.k. ”bevisvärderingsinstruktioner”, till domstolen för att garantera en så hög beviskraft i utsagorna som möjligt. Sådana instruktioner finns exempelvis i 10 § som ålägger rätten att tillfråga vittnet om det finns något som kan rubba hans eller hennes trovärdighet. Ett annat sätt från lagstiftaren att garantera värdet i bevisningen är att det råder en plikt att avlägga vittnesed (36 kap. 11 § rättegångsbalken). Detta står i kontrast till att beviskraften ska anses lägre bland vissa grupper som av naturliga skäl inte anses vara trovärdiga och objektiva, såsom en anhörig till en part och därför inte omfattas av edsplikten (36 kap. 12 § 2 stycket rättegångsbalken). Enligt Schelin handlar reglerna om att lagstiftaren på förhand velat signalera om att dessa utsagor ska ges olika bevisvärde av domaren.¹⁰²

Det finns ingenting som hindrar exempelvis bästa vänner eller nära kollegor till parterna att vittna. Domaren är som bekant fri att tillmäta ett bevis vilket värde han eller hon finner lämpligt. Vilket värde domstolar ska tillmäta personer som kan ha motiv att hjälpa endera part är ett problem som kommer behandlas i denna uppsats.

Som ovan nämndes får bara de som inte är part i målet vittna. Det är alltså förbjudet för en målsägande att vittna. Om en person står åtalad för våldsamt motstånd får därför den ingripande polisen vittna om detta, eftersom våldsamt motstånd inte anses vara ett brott mot den enskilda tjänstemannen. Om det våldsamma motståndet däremot även inneburit hot eller övergått i våld mot tjänsteman är polisen en målsägande och därmed förhindrad att vittna om det inträffade.¹⁰³ Däremot är en poliskollega som observerat händelsen men som inte själv utsattes för hot eller våld tillåten att vittna.

Polisvittnen är att betraktas som helt vanliga vittnen för sina observationer. De ska alltså, trots att de vanligtvis har en större vana att observera och beskriva brott och brottsplatser, inte betraktas som

---

¹⁰² Schelin (2007) s. 24; se även Heuman (2005) s. 108.

¹⁰³ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 223.

”expertvittnen”.¹⁰⁴ Polisvittnets observation är nämligen unik och kan till skillnad från ett expertutlåtande inte utbytas mot en annan polis observation.¹⁰⁵ Diesen betecknar förvisso polisvittnen som ”professionella vittnen”.¹⁰⁶ Personligen tror jag emellertid att Diesen bara ville alstra en benämning som betecknar vittnen som gjort observationer i sin professionella yrkesutövning. Diesen framhåller nämligen tydligt att ”professionella vittnen” inte per definition är bättre vittnen än någon annan och ska inte ges någon ”trovärdighetsbonus”,¹⁰⁷ något som denna uppsats fortsättningsvis kommer ägna stort utrymme till att behandla.

När polisvittnen kallas till domstol på vittnesförhör anses det utgöra en del av deras tjänsteutövning. De gör alltså detta under tjänstetid och behöver inte ta ledigt från jobbet som ”vanliga” vittnen behöver göra.¹⁰⁸

2.5 Allmänna erfarenhetssatser

Allmänna erfarenhetssatser är information som domaren får lov att använda sig av inom ramen för den fria bevisvärderingen utan att någon part presenterat den. Allmänna erfarenhetssatser kan förstås som omständigheter som med hög säkerhet kan sägas vara på ett visst sätt men inte kan observeras och är således av abstrakt karaktär.¹⁰⁹ Det kan exempelvis röra sig om vetenskapen om att det är svårare att observera detaljer i mörker än när det är ljus.¹¹⁰

Allmänna erfarenhetssatser skiljer sig från särskilda erfarenhetssatser. Den senare är sådana erfarenhetssatser som förutsätter särskild sakkunskap såsom empiriska undersökningar och annan forskning. De allmänna bygger i stället på induktion, det vill säga allmän kunskap och livserfarenheter där man utifrån flera enskilda fall kan dra generella

---

¹⁰⁴ Jfr 40 kap. 1 § rättegångsbalken.

¹⁰⁵ Se NJA 2011 s. 241 p. 4.

¹⁰⁶ Diesen (2015) s. 89.

¹⁰⁷ Ibid s. 90.

¹⁰⁸ NJA 2021 s. 1004 p. 6 och 15.

¹⁰⁹ Lindell (1987) s. 214 f.

¹¹⁰ Se Dahlman (2018) s. 51.

slutsatser.¹¹¹ Processlagberedningen framhöll att domaren inte bör använda sina kunskaper om särskilda erfarenhetssatser om inte en sådan utredning presenterats av parterna.¹¹²

2.6 Kapitelavslutning

Att bevisvärderingen i svenska domstolar ska vara fri innebär alltså endast att domaren är fri att tillmäta enskilda bevis vilket värde han eller hon finner lämpligt. Detta betyder inte att domaren rent subjektivt får tycka att den tilltalade exempelvis uppfattas som skyldig. Bevisvärderingen omges av en uppsjö av rättsliga ramar som domaren måste förhålla sig till i sin bevisvärdering. Tanken är att garantera medborgarna rättssäkerhet och skydd från statliga övergrepp samtidigt som detta ska balanseras mot att effektivt skydda medborgarna från andra människors lagöverträdelser.

Syftet med detta kapitel har varit att ge läsaren en bakgrundsförståelse för de spelregler som domstolen måste förhålla sig till när den värderar de utsagor som resterande kapitel i denna uppsats ska behandla.

---

¹¹¹ Schelin (2007) s. 49 f.

¹¹² SOU 1938:44 s. 378.

3 Felkällor vid utsagor

3.1 Grundproblemet med polisutsagor

Polisutsagor har en alldeles särskild ställning i rätten och tillmäts ett mycket högt förtroende. Som konstaterades i avsnitt 1.1. har det uttalats från brittiska domstolar att polisens utsagor ”väger tyngre” än utsagor från civila. I det svenska rättssystemet tillämpar vi som bekant fri bevisvärdering och domstolarna är således inte bundna av några uttalanden om att poliser utsagor skulle vara av högre beviskraft, om det skulle förekomma.¹¹³

I flera av de mål som handläggs i svenska domstolar utgör enskilda polisens observationer mer eller mindre den enda bevisningen i målet. Det går alltså med lätthet att säga att åtalet i många mål står och faller med polisens utsaga. Sådana mål är särskilt trafikbrott. Ofta har ingen annan än ett polisvittne bevitnat det inträffade trafikbrottet. Det fåtal andra personer som faktiskt har bevitnat överträdelsen, förutom polisen, skulle säkerligen i många fall inte ens besvara sig att lägga trafikförseelser på minnet. Resultatet av detta har blivit att poliser, som en tumregel, tillmäts ett extremt högt förtroende bland svenska domstolar i dessa mål.¹¹⁴ Utifrån vissa uttalanden från domstolar tycks polisens ord nästan alltid ligga till grund för fällande dom i mål om trafikbrott om inte stark bevisning, såsom flera oberoende vittnen, talar mot polisens ord.¹¹⁵ I ett mål från Svea hovrätt uttryckte domstolen: ”När en polisman vittnar om sina iakttagelser rörande en trafikförseelse bör, om det inte föreligger speciella omständigheter, hans uppgifter i allmänhet godtas och läggas till grund för bedömningen av åtalet”.¹¹⁶

---

¹¹³ Se Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 173; Dahlman (2018) s. 59. En delvis motsatt uppfattning har dock presenterats av Simon Andersson – avsnitt 1.3.

¹¹⁴ Se Dahlman (2018) s. 103 f.

¹¹⁵ I RH 2009:13 vittnade en polis mot en bilist som kört mot röd stoppsignal. Två andra vittnen hade också sett händelsen och menade att bilisten inte kört mot rött. Bilisten dömdes ändå i tingsrätten på polisens ord, men friades senare i hovrätten mot att det förelåg en risk för misstag från polisens sida.

¹¹⁶ Svea hovrätts dom 2012-07-12 i mål nr B 626-12.

Att poliser tillmäts ett högt förtroende i mål om trafikbrott är egentligen inte så anmärkningsvärt. För det första tyder vittnespsykologisk forskning på att poliser, i jämförelse med befolkningen i övrigt, är särskilt skickliga på att observera och återberätta just trafiköverträdelser.¹¹⁷ För det andra är polisen i trafikmålet endast en observatör. Polisen är inte på något vis själv inblandad i situationen där den tilltalade bryter mot en trafikförseelse. Det enda polisen således vittnar om i dessa mål är det han eller hon observerat.¹¹⁸ Eftersom polisen inte uttalar sig i egen sak finns det ingen risk att polisens utsaga präglas av ett egenintresse eller ett eventuellt intresse för att försköna sin egen insats.

Det finns flera mål där poliser avger utsaga i egen sak. De mest uppenbara målen är tjänstemannamålen.¹¹⁹ Även om det kan förekomma annan bevisning i dessa mål finns det ett stort antal av tjänstemannamålen vars bevisning enbart består av den målsägande polisen samt en kollega som är vittne.

Det kan alltså redan nu konstateras att när ett polisvittne enbart är en observatör, som i trafikmålen, finns det i stort sett bara ett problem: polisen kan komma ihåg fel eller observationen kan präglas av ett annat mänskligt misstag. När polisen avger en utsaga i egen sak finns dels det precis beskrivna problemet, dels problemen som följer av att kunna ha ett egenintresse i det han eller hon säger inför rätten.

3.2 Tillförlitlighet och trovärdighet

I domskälen i mål där vittnen, målsäganden eller tilltalade avlagt utsagor kan man i stort sett alltid läsa om huruvida domstolen bedömt utsagopersonen som trovärdig och tillförlitlig. Denna begreppsapparat kommer inte användas i denna uppsats. Denna uppsats har för avsikt att belysa skillnaden mellan felkällor som å ena sidan är medvetna och å andra sidan omedvetna för utsagopersonen. Därför kommer jag i stället för en

---

¹¹⁷ Kapardis (2010) s. 76.

¹¹⁸ Dahlman (2018) s. 104.

¹¹⁹ Våld mot tjänsteman, hot mot tjänsteman och förgripelse mot tjänsteman (17 kap. 1 och 2 §§ brottsbalken).

uppdelning mellan tillförlitlighet och trovärdighet att göra en uppdelning mellan motiverade och kognitiva felkällor.¹²⁰

Uppdelningen mellan tillförlitlighet och trovärdighet är den mest vedertagna begreppsapparaten i praxis och doktrin. Lite oturligt är det svårt att avgöra vad domstolarna egentligen menar med trovärdighet och tillförlitlighet. Flera rättsvetare har nämligen observerat att vad domstolarna syftar med dessa termer skiftar i olika mål. Bergius (tidigare Pettersson) menar att det går att finna stöd för åtminstone fyra olika definitioner av begreppen och dessa är inte alltid förenliga med varandra.¹²¹

Den mest vedertagna definitionen går ut på att tillförlitligheten handlar om att uttrycka hur stark tilltro man kan ha till en viss utsaga och huruvida utsagopersonen kan ha misstagit sig eller ej. Trovärdigheten handlar om att uttrycka hur stark tilltro domstolen kan fästa vid en viss person och vilket intryck denna person ger.¹²²

3.2.1 En ny trovärdighetsindelning

Bergius har i ett försök att nyansera trovärdighetsbegreppet valt att dela in denna i tre olika dimensioner: perception, minne och återgivning.¹²³

Perceptionen skulle i det fall handla om en persons förmåga att uppfatta och ta till sig information. Som nämndes i föregående stycke har en polis ett större intresse av att observera trafiköverträdelser än vad gemeneman har, och hans eller hennes perceptionsförmåga torde således vara högre. Perceptionen kan även påverkas av rent yttre omständigheter, såsom ljusförhållanden.

Minnesaspekten präglas av intresset att komma ihåg, men även ens förmåga att komma ihåg. Här finns det en stark tidsaspekt och interferenseffekt som kan påverka minnet.

När det kommer till återgivningsdimensionen handlar den om att utsagopersonen ska förmå att berätta om händelsen på ett sätt så

---

¹²⁰ Denna uppdelning behandlas i avsnitt 3.3.

¹²¹ Pettersson (2017) s. 6 och 14.

¹²² Dahlman (2018) s. 241; Schelin (2007) s. 240.

¹²³ Pettersson (2017) s. 15 ff.

domstolen uppfattar händelsen som utsagopersonen själv kommer ihåg den. Det kan handla om den rent kommunikativa förmågan, men det kan även handla om viljan att återge en händelse på ett korrekt sätt.

Även om Bergius för fram en hel del intressanta aspekter passar inte uppdelningen fullt ut för att beskriva den problematik som denna uppsats ämnar att beskriva i polisens utsagor. För att kunna undersöka resultaten i denna uppsats på ett tydligt sätt krävs det en uppdelning mellan felkällor i utsagor som å ena sidan är frivilliga eller i någon mån medvetna, och å andra sidan felkällor som är omedvetna. I Bergius avhandling görs förvisso en åtskillnad mellan exempelvis felkällor i form av olika karaktärsdrag som kan prägla en utsagoperson i ljuset av hans eller hennes trovärdighet. Men i Bergius modell menar hon exempelvis att såväl utsagopersonens förmåga att kunna kommunicera (kroppsfunktion) som lögnaktighet (intresse att tala sanning/osanning) ska beaktas vid det stadiet och trovärdighetsbedömningen som Bergius kallar för ”återgivning”. Dessa båda felkällor ska alltså beaktas i samma stadiet.¹²⁴ Som ovan nämnt vill jag göra en åtskillnad mellan omedvetna och medvetna felkällor i en utsaga, vilket gör att Bergius uppdelning inte fullt ut passar på det som ska belysas i denna uppsats. Samtidigt vill jag inte komplicera begreppsbyggnaden mellan tillförlitlighet och trovärdighet ytterligare. Den precis redovisade begreppsapparaten kommer därför fortsättningsvis inte användas i denna uppsats.

3.3 Motivation och kognition

Det sätt denna uppsats kommer förklara de fenomen som kan påverka en utsaga är alltså att dela upp felkällorna i motivation och kognition. Även denna uppdelning är dock problematisk av främst två anledningar: För det första har det ibland förekommit att motivationen (som är kopplad till vad utsagopersonen vill förmedla) använts synonymt med trovärdighet. Kognition (som kopplas till vad utsagopersonen kan förmedla) har använts

---

¹²⁴ Bergius (2021) s. 128.

som synonym till tillförlitlighet.¹²⁵ Så ska inte begreppsindelningen i denna uppsats förstås. För det andra har uppdelningen kritiserats inom den psykologiska forskningsvärlden där vissa menar att en uppdelning mellan motivation och kognition är missvisande eftersom de båda påverkar varandra. En vanlig företeelse är så kallad ”motivated cognition”, *motiverad kognition*, som innebär att kognitiva funktioner omedvetet påverkas av vad en person har för faktiska bakomliggande motiv.¹²⁶ Denna uppsats kommer inte negligera existensen av detta psykologiska fenomen. Tvärt om finns det en hel del aspekter av det som är värda att beakta vid bevisvärderingen av en utsaga.

En uppdelning mellan motivation och kognition innebär, som ovan efterfrågats, att det är möjligt att i en analys separera sådana felkällor som är medvetna visavi sådana som är omedvetna. Den gör det möjligt att på ett mer träffsäkert vis å ena sidan undersöka om en polis av någon anledning i sin utsaga ljuger eller försöker förvränga sanningen (motivation), och å andra sidan om en polis helt enkelt kommer ihåg fel utan att ha någon som helst intention att lämna felaktiga upplysningar (kognition).

En annan fördel med att använda uppdelningen mellan motivation och kognition är att den redan har en stark ställning i den psykologiska forskningsvärlden.¹²⁷

3.4 Kognitiva felkällor

Med kognitiva felkällor avses sådana brister i utsagorna som helt eller till viss del är omedvetna.¹²⁸ Det främsta spektrat kring kognitiva felkällor bygger på brister i det mänskliga minnet.

---

¹²⁵ Pettersson (2017) s. 11 f.

¹²⁶ Avsnitt 3.6.

¹²⁷ Se t.ex. Sorrentino och Higgins (1986) s. 3.

¹²⁸ Se Schacter, Norman och Koutstaal (1997) s. 64.

3.4.1 Grundläggande om minnen

Minnet består enligt minnesforskningen av tre olika faser: inkodning, lagring och återerinring.¹²⁹

Med *inkodning* avses den situation där en person faktiskt upplever något.¹³⁰ I den stund läsaren läser dessa ord pågår inkodning. Det kan beskrivas som något som sker i ”stundens hetta”.

Med *lagring*, även känd som *retentionsintervallen*, avses den period mellan inkodningen fram tills att vi berättar om det som inkodats. Den kan sträcka sig över väldigt lång tid. Det är under denna period som minnet är som mest mottagligt för störande ny information. Ju längre tid retentionsintervallen varar desto mer förändras minnet.¹³¹

Med *återerinring* avses det tillfälle när en person berättar om det han eller hon varit med om.¹³²

Som ovan nämndes är minnet känsligt under retentionsintervallen. Detta beror på att ett utmärkande drag för det mänskliga minnet är att det är selektivt, rekonstruerande och integrativt.¹³³

Att minnet är *selektivt* innebär att människor ofta förmår att endast snappa upp fragment av vad som faktiskt hänt och det är ovanligt att en person kan uppfatta allt i en situation. Minnet väljer ut information som vi sedan kommer ihåg och glömmer bort annat, särskilt sådan information som är perifer. Här har dessutom stress och trauma en stor inverkan på betydelse på förmågan att minnas.¹³⁴

Att minnet är *rekonstruerande* innebär att när vi tänker på en viss händelse är det vi minns egentligen bara en återskapelse av vad som hände. Det kan inte betraktas som en ”inspelning” av ett händelseförlopp. Att minnas är en aktiv process i hjärnan där hågkomsten av en händelse skapas på nytt.

---

¹²⁹ Granhag (2001) s. 30 f.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid s. 33.

¹³² Ibid s. 30 f.

¹³³ Granhag och Giolla (2021a) s. 181.

¹³⁴ Granhag (2001) s. 39 ff.

Att minnet är *integrativt* innebär att vi fyller igen de luckor som saknas i minnet med ny information för att minnas ett ”bättre” sammanhängande händelseförlopp.¹³⁵

Det är således felaktigt att påstå att ett minne kan vara rätt eller fel. ”Sanna” minnen kan innehålla inkorrekta detaljer, medan ett ”falskt” minne i själva verket kan bestå av sanningsenliga fragment som omedvetet sammanfogats felaktigt.¹³⁶

3.4.2 Polisens minnen

Poliser antas i stor utsträckning ha en god förmåga, med anledning av sin utbildning och vana inför att beivra brott, att minnas och återberätta brottsliga händelser. Frågan är vilket stöd detta påstående har i minnesforskningen?

Flertalet studier har gjorts där man undersökt hur polisens förmåga att minnas och observera detaljer i en händelse. I dessa studier har det upptäckts att poliser och civila är ungefär likvärdiga. Poliser har något bättre minnesbilder av en händelse när exponeringstiden för händelsen är längre. Poliser har dock en tendens, troligtvis på grund av sin mentala beredskap inför brott, att tro sig göra observationer av detaljer av kriminell natur som inte existerar och kommer ihåg mer felaktig information än civila.¹³⁷

I nästan alla brottsliga händelser som poliser ingriper finns det mer än en polis. Den ena kan vara mer aktiv och den andra kan i vissa fall fungera mer som en observatör. Därför har det undersökts i en studie på 76 kanadensiska poliser hur minnet presterar beroende på om polisen hade rollen som aktiv eller som observatör. I studien framfördes att stress kan ha en stark påverkan på minnet. Stressnivåer fungerar närmast som en U-kurva där den på en moderat nivå kan förbättra minnet men under höga nivåer får en närmast katastrofal påverkan på minnet.¹³⁸ Eftersom en aktiv polis och en

---

¹³⁵ Granhag och Giolla (2021a) s. 181.

¹³⁶ Schacter, Norman och Koutstaal (1997) s. 88 f.

¹³⁷ Kapardis (2010) s. 76 ff.

¹³⁸ Hope m.fl. (2016) s. 2; jfr dock Granhag och Giolla (2021a) s. 183 där det talas om att forskningen går något isär på detta område.

observerande polis kan drabbas av helt olika stresspåslag blir deras roller relevanta för en domstol att ta hänsyn till när den värderar deras utsagor.¹³⁹

Undersökningen kom fram till att minnet för den aktiva polisen inte drabbades av ett ”katastrofalt misslyckande”. Däremot presterade den aktiva polisen betydligt sämre än den observerande polisen. Vid särskilt direkta frågor var den aktiva polisens hågkomst rörande gärningsmannens vapen och det slutliga skedet i interaktionen signifikant nedsatt i jämförelse med observatörens.¹⁴⁰

En intressant upptäckt som undersökningen gjorde var att 18 procent av de aktiva poliserna rapporterade att gärningsmannen riktat ett vapen mot dem, fast att vapnet hela tiden satt fastspänt runt gärningsmannens midja. Samtliga poliser som påstår sig gjort denna observation valde själva att avfira sina tjänstevapen. Undersökningens författare spekulerar därför i om det hela kan handla om att i efterhand rättfärdiga sitt eget användande av dödligt våld eller om det var ifråga om en förvrängning av minnet.¹⁴¹ Med anledning av att det rörde sig om ett uppriggat experiment där poliserna som rapporterat att de sett ett vapen blev väldigt förvånade när de fick veta att det var omöjligt att gärningsmannen riktat ett vapen mot dem är det dock något mer troligt att det är ifråga om en förvrängning av minnet på grund av stress. Det gick dock inte att med säkerhet fastställa inom ramen för den undersökningen.¹⁴²

3.4.3 Minnesstörande omständigheter

Som redan framgått i de förgående avsnitten är minnet av känslig natur som låter sig påverkas och förändras. Utöver detta finns det inom vittnespsykologin ett antal dokumenterade fenomen som kan påverka minnet. I det följande ska några av dessa kortfattat behandlas.

---

¹³⁹ Poliser kan förstås, precis som alla andra, vara olika bra på att hantera stress. Polisens mottaglighet för stress tycks särskilt påverkas av låg erfarenhet och dåligt självförtroende – Wigsten (2020) s. 29 f.

¹⁴⁰ Hope m.fl. (2016) s. 9.

¹⁴¹ Det skulle således kunna hänga samman med motivationens omedvetna påverkan på kognitionen – avsnitt 3.6.

¹⁴² Hope m.fl. (2016) s. 10.

I det förra avsnittet diskuterades att poliser i tämligen stor utsträckning påstår sig minnas information av kriminell natur som egentligen inte existerat och att detta kan bero på deras mentala beredskap inför att beivra brott. Med andra ord påverkas polisens minnesbild av deras perception. Perception bygger på förutsättningen att vi tolkar en händelse utifrån våra förväntningar av den, vilket kan innebära att vi missar sådan information som inte stämmer med vår förväntning.¹⁴³ Ett väletablerat begrepp inom minnesforskningen är *proaktiv interferens*. Med interferens menas att hjärnan blandar ihop information från en viss källa med information från en annans källa. När den är s.k. proaktiv betyder det att informationen från källan förväxlas med information som hjärnan redan hade.¹⁴⁴ Detta skulle exempelvis kunna komma till uttryck när en polis beger sig till en plats och fått information om att där befinner sig en farlig person. Om personen sedan beter sig våldsamt, men ändå inte farligt, skulle det vara vetenskapligt möjligt att polisen ändå kommer ihåg händelsen som farlig, vilket givetvis kommer prägla hans eller hennes utsaga i domstol.

Det skulle förefalla sig som att poliser med anledning av sin utbildning och erfarenhet skulle vara bättre på att hantera sina förväntningar inför en händelse av detta slag när de är i tjänst. I en studie där man jämfört poliser med civila har det dock upptäckts att det inte finns något stöd för en sådan slutsats.¹⁴⁵

I motsats till proaktiv interferens kan även ny inlärd information försvåra hågkomsten av gammal information, särskilt när lång tid förflyter. Detta kallas för *retroaktiv interferens*.¹⁴⁶ Retroaktiv interferens skulle exempelvis kunna komma till uttryck när en polis ska peka ut en gärningsman som han varit i slagsmål med, får se en bild på den misstänkte eller en fantombild, och sedan ”blir säker” på att det är personen som syns på bilden.¹⁴⁷ Det kan också yttra sig i att exempelvis en kollega lämnar ett

---

¹⁴³ Dahlman (2018) s. 244.

¹⁴⁴ Granhag och Giolla (2021b) s. 205.

¹⁴⁵ Christianson, Karlsson och Persson (1998) s. 70.

¹⁴⁶ Granhag (2001) s. 34.

¹⁴⁷ Jfr Granhag och Giolla (2021b) s. 211.

(felaktigt) signalement på gärningsmannen som ”friskar upp minnet” på polisen.¹⁴⁸

Nära dessa s.k. interferens ligger det som kallas source monitoring och reality monitoring. Med *source monitoring* menas att hjärnan har svårt att skilja på vilken källa information har.¹⁴⁹ En polis som hanterar ett slagsmål och väldigt kort tid därefter blir kallad till ännu ett slagsmål som är likt det föregående skulle kunna drabbas av en source monitoring och i efterhand blanda ihop vilka personer som befann sig på respektive plats.

Med *reality monitoring* menas att minnet ibland har svårt att hålla isär vad som faktiskt har hänt och vad man föreställt sig om en situation.¹⁵⁰ I domskäl i mål om misshandel och våld mot tjänsteman kan man ibland läsa om att målsägande tänkte under gärningstillfället ”nu dör jag” eller ”nu blir jag allvarligt skadad”. Även om det är sant att det förekommit våld kan minnesbilden av händelsen vara att våldet var betydligt grövre endast av det faktum att målsäganden under gärningstillfället föreställde sig det som värre. Offret lär dessutom ägna mycket tankeutrymme över händelsen en lång tid efter att den inträffat vilket tenderar att ”förgifta” och falsifiera minnet ytterligare.¹⁵¹

3.4.3.1 Social inverkan

Undersökningar tyder på att minnet påverkas signifikant av sociala influenser och faktorer. Detta kan exempelvis ske genom att andra personer lägger till fraser som att ”tröjan var grön” när den i själva verket var röd.¹⁵² Detta kom till uttryck i en faktisk rättsprocess i samband med mordet på Anna Lind. Flertalet personer som bevittnade mordet kallades till förhör där de fick vänta tillsammans i ett väntrum på att bli inkallade en och en. Efter att flera vittnen (felaktigt) uppgett att mördaren hade en grön militärjacka visade det sig att en person i väntrummet sagt till övriga att hon sett

---

¹⁴⁸ Ibid s. 205.

¹⁴⁹ Granhag (2001) s. 122.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Christianson och Montgomery (2008) s. 96 f.

¹⁵² Granhag, Strömwall och Billings (2003) s. 130.

gärningsmannen med en sådan. Det hela illustrerar hur starkt minnet kan påverkas av tron att andra människor vet bättre eller gjort en bättre observation.¹⁵³

I en studie undersöktes hur stor skillnaden blev när en person utsattes för social press jämfört med när han eller hon inte utsätts för det. I undersökningen fick deltagarna uppge om de sett och hur många gånger de sett två videodokumenterade händelser. Den första frågan rörde en icke-existerande video om Estonias förlisning. Den andra rörde en existerande video när ett JAS-gripen störtar under en uppvisning 1993.

Utan social påverkan påstod sig 38 % av deltagarna ha sett den icke-existerande Estoniafilmen, varav 41 % av dessa påstod sig veta exakt var de befann sig när de såg den.¹⁵⁴

Undersökningen gjordes sedan med nya deltagare. När svar angavs hade de ansvariga för undersökningen placerat en extra deltagare som skulle socialt påverka övriga genom att ”tänka högt” och säga exempelvis ”den filmen kommer jag såklart ihåg” (positiv social influens) eller ”den filmen finns ju inte” (negativ social influens). Under positiv social influens ökade antalet deltagare som påstod sig ha sett den icke-existerande Estonia-filmen till 76 %. Under negativ social influens minskade det till 36 %.¹⁵⁵

Undersökningen visade alltså tydligt att människors minne i hög grad påverkas av vad andra människor säger och gör. Poliser är dessutom en yrkesgrupp som enligt forskning känner en extra stark social påverkan från framför allt sina kollegor.¹⁵⁶ Poliskollegor spenderar dessutom mycket tid ihop och diskuterar förmodligen olika händelser i tjänsten, inte minst i bilen på väg mot stationen efter en våldshändelse. Det finns alltså situationer där minnet på så vis som ovan beskrivits i hög grad kan påverkas av social influens från en annan kollega, exempelvis om signalementet på en gärningsman.

---

¹⁵³ Se Granhag och Giolla (2021a) s. 192.

¹⁵⁴ Granhag, Strömwall och Billings (2003) s. 132 f. Resultatet varierade något beroende på vilken av filmerna som förhörspersonen frågade om först.

¹⁵⁵ Granhag, Strömwall och Billings (2003) s. 134 f.

¹⁵⁶ Se Holmberg (2003) s. 129; avsnitt 3.5.3.

3.5 Motiverade felkällor

Med motiverade felkällor avses som bekant sådana felkällor som utsagopersonen medvetet avger inför domstol. I synnerhet rör det sig om lögner och överdrifter av olika slag.

3.5.1 Lögner vid en utsaga

Bland svenska domstolar finns det en viss återhållsamhet, eller rent av obehag, över att ifrågasätta ett vittnes eller målsägandes sanningsenlighet.¹⁵⁷ Det torde knappast vara ett undantag när det är fråga om poliser som är tänkta att fungera som lagens förlängda arm och beskyddaren av ordning i samhället. En yrkesgrupp som dessutom är särskilt utsatt i sin yrkesutövning och därmed erhåller stor sympati från rättssamhället. Även om omedelbara lögner från poliser torde vara sällsynta begår den domare som på förhand betraktar en polis som sanningsenlig ett misstag.¹⁵⁸

För att förstå vad en lögn är måste man ha klart för sig vilka typer av lögner som kan förekomma. I den psykologiska forskningen har det gjorts en åtskillnad mellan direkta lögner, överdrifter och subtila lögner.¹⁵⁹ Samtliga dessa faller in under modellen av motivation vid en utsaga.¹⁶⁰

Direkt lögn är ett medvetet påstående som totalt skiljer sig från verkligheten och avges i syfte att uppfattas som sann.¹⁶¹

Överdrift är ett överskattande eller tillägg av information som överstiger sanningen.¹⁶²

En *subtil lögn* är ett påstående som innehåller en viss sanning men har som syfte att vilseleda mottagaren. Det kan också handla om att dölja information genom att undvika en fråga eller utesluta relevant information.¹⁶³

---

¹⁵⁷ Lambertz, SvJT 2009 s. 5.

¹⁵⁸ Jfr Stone (2009) s. 67.

¹⁵⁹ Memon, Vrij och Bull (2003) s. 8.

¹⁶⁰ Se Vrij m.fl. (2002) s. 57.

¹⁶¹ Memon, Vrij och Bull (2003) s. 8.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Ibid.

Det finns flera anledningar till att en människa kan ljuga. En anledning till att människor ljugar är exempelvis för att framstå i så bra dager som möjligt.¹⁶⁴ Forskning inom mänsklig motivation tyder på att människan motiveras av att visa upp sina åsikter, attityder och framför allt förmågor inför andra. När människan visar upp dessa görs det i syfte att göra sociala jämförelser med andra människor.¹⁶⁵ Detta gör vi inte nödvändigtvis för att vi tror att vi har något specifikt att vinna på det. Det handlar snarare om en social drivkraft. Detta passar in i vad som av vissa psykologer kallas för ”inneboende motivation”. Teorin går ut på att vi ibland har en vilja av att ljuga för personlig tillfredställelse eller att vi helt enkelt finner det underhållande att ljuga.¹⁶⁶

Motsatsen till inneboende motivation till lögn är lögn av externa motiv. Externa motiv är i huvudsak att lögnaren vill undvika andra människors missaktning, undvika trubbel, få andra människor att gilla en och så vidare.¹⁶⁷ Lögnen kan också handla om att dölja pinsamma misstag.¹⁶⁸

Ett fall där jag menar att domstolen inte tog hänsyn till risken för att utsagopoliserna ville dölja sina misstag är ett fall där en person dömdes för försök till grov misshandel mot två polismän. Den tilltalade, AG, körde bil hem sent på natten när han kolliderade med ett rådjur. Han parkerade då längs en sidoväg. Två poliser körde sedan upp framför AG:s bil med påslagna helljusen. Enligt AG själv blev han bländad av helljuset från polisbilen och förstod därför inte att männen som körde upp framför honom var poliser. AG blev enligt egen utsaga rädd och accelererade i hög hastighet från platsen. Då bestämmer sig den ena polisen för att öppna verkanseld mot AG:s bil och avlossar samtliga skott i magasinet. Poliserna hävdade i domstolen att AG var påväg att köra på dem.¹⁶⁹

---

¹⁶⁴ Strömwall (2021) s. 343.

¹⁶⁵ Sorrentino och Short (1986) s. 395.

¹⁶⁶ Vrij m.fl. (2002) s. 57.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Memon, Vrij och Bull (2003) s. 9.

¹⁶⁹ Helsingborgs tingsrätts dom 2021-07-15, mål nr B 2724-21 och Hovrätten över Skåne och Blekingens dom av 2021-09-20, mål nr B 2644-21.

Problemet i målet, enligt min mening, är att domstolen inte tog hänsyn till risken för att poliserna ville dölja sina misstag. Eftersom poliserna uppenbarligen var i en trängd situation kan de ha upplevt situationen som mer hotfull än den verkligen var. Det kan därför vara så att poliserna efter att AG passerat insett att de gjort en felbedömning av situationens allvar och att de inte borde öppnat verkanseld. Detta skulle kunnat motivera dem till att ljuga eller överdriva händelsen.

Även om den precis presenterade hypotesen omöjliga kan bevisas borde risken för dess existens påverkat domstolarna att tillmäta en lägre beviskraft i utsagorna. Någon sådan diskussion förs emellertid inte av domstolarna i målet och den tilltalade dömdes i såväl tingsrätt som hovrätt.

En del läsare kanske skulle säga att föregående analys är väl spekulativ och kategorisk. Inom polispsykologin finns det emellertid en hypotes om att poliser i många fall ställs inför moraliskt svåra situationer av detta slag. Vid en felaktig hantering av en situation ställs poliser inför dilemmat att vilja rentvå den person de agerat felaktigt mot samtidigt som de vill upprätthålla en bild av att ha rätt och vara oklanderliga. Dessutom påverkas denna senare motivation av att polismyndigheten gärna undviker rubriker om polisövergrepp. Polisens misstag riskerar därför att ansvarsmässigt läggas över på det egentliga offret.¹⁷⁰

3.5.2 Problemet med målsägande

Det är på goda grunder som lagen är utformad så att en person som inte är part i ett mål saknar rätt att vittna.¹⁷¹ Processlagberedningen anförde att det inte är en önskvärd ordning att en tilltalad får vittna. Det vore då en orimlig ordning att låta en målsägande vittna emedan det skulle ge honom eller henne en alltför gynnad ställning i förhållande till den tilltalade.¹⁷²

Målsägande är problematiska på så vis att de, precis som den tilltalade, har ett intresse i hur målet slutar. En målsägande som anser att han eller hon utsatts för en orätt kan ha en känsla av hämndlystenhet gentemot

---

¹⁷⁰ Knutsson (2004) s. 62 f.

¹⁷¹ Se 36 kap. 1 § rättegångsbalken.

¹⁷² NJA II 1943 s. 459.

den tilltalade där målsäganden strävar efter att få den tilltalade dömd och utkräva ett så hårt straff som möjligt.¹⁷³ Detta skulle givetvis även kunna komma till uttryck när en fällande dom förvisso är berättigad men det hårdare straffet inte är motiverat i lagens mening. Det skulle således ge målsägande anledning att överdriva.

Utöver detta kan en målsägande i samband med att han eller hon blivit utsatt för ett brott ha rätt att utkräva skadestånd för kränkning.¹⁷⁴ Som utgångspunkt finns det ett rättstekniskt samband där en brottsligt fastställd gärning också genererar ett skadeståndsanspråk för målsäganden.¹⁷⁵ Polisens rätt till kränkingsersättning är något mer begränsad än för målsäganden i övrigt eftersom poliser förväntas ha en högre mental beredskap att hantera exempelvis berusade och våldsamma personer.¹⁷⁶ Det har dock ansetts i förarbetena till skadeståndslagen att poliser har rätt till kränkingsersättning när det är ifråga om angrepp riktade mot polisens privata sfär eller kränkningar som är skymfliga. Som exempel framhålls att bli spottad rakt i ansiktet under sin yrkesutövning ska kunna vara en skadeståndsgrundande kränkning.¹⁷⁷

Å ena sidan kan det kännas märkligt att en domstol ska ta hänsyn till en målsägandes intresse att erhålla skadestånd när den värderar målsägandens utsaga. Rätten till kränkingsersättning är ett lagligt fastställt intresse som det i stort sett alltid yrkas på. Å andra sidan är det ganska självklart att rättsliga motivationer från den målsägande polisen gör dennes utsaga problematisk och förstås inte lika starkt vägande i bevisvärderingen som ett vittnes. I Justitiekanslerns rättssäkerhetsprojekt *Felaktigt dömda* lyftes skadeståndsintresset fram som en motiverande faktor för målsägande och vars förekomst inte bör förringas av domstolarna. Diskussionen rörde förvisso primärt höga skadestånd, vilket är ovanligt bland tjänstemannamålen. Utredningen framhåller att det hela får bedömas från

---

¹⁷³ Bottigliero (2004) s. 34.

¹⁷⁴ Se 2 kap. 3 § skadeståndslag (1972:207).

¹⁷⁵ Hellner och Radetzki (2021) s. 59.

¹⁷⁶ Jfr NJA 2012 s. 711 som förvisso rörde en ordningsvakt.

¹⁷⁷ Prop. 2000/01:68 s. 50 och 66.

fall till fall.¹⁷⁸ Det bör dock nämnas att utredningen möttes av hård kritik, inte minst av Diesen som kallade påståendet om en önskan att utkräva skadestånd för ”amatörpsykologiska spekulationer”.¹⁷⁹

Som ett litet stöd till utredningens teori kan dock anföras att psykologiska studier tyder på att ekonomisk kompensation är en drivkraft för många målsäganden i syfte att uppnå ”moralisk rehabilitering”.¹⁸⁰ I studien syftas dock på när någon de facto blivit utsatt för ett brott och det går därför inte, utifrån den studien, att säga att skadestånd skulle kunna vara en motiverande felkälla till att ljuga om ett brotts faktiska förekomst. Slutsatsen i studien illustrerar dock det uppenbara intresset som en målsägande har i målets utgång. Det skulle därför kunna vara en teoretisk möjlighet att en polis som blivit utsatt för våld får allvaret i brottligheten att framstå som grövre i sin utsaga i syfte att erhålla högre kränkingsersättning. I en rättssociologisk studie uppmärksammades dessutom att många brottsoffer anser att det utgivna skadeståndet inte är en tillräcklig kompensation för det brott de utsatts för.¹⁸¹

Det skulle även vara en teoretisk möjlighet att polisen får brottets allvar att framstå som grövre i syfte att över huvud taget kunna få någon ersättning, eftersom kränkningen måste leva upp till kravet ”skymflig”.

3.5.3 Lögner till förmån för andra (och sig själv)

Det som diskuterats i de föregående avsnitten handlar om s.k. självorienterade lögner, alltså lögner som avges till förmån för sig själv. Lögner kan även avges å andra människors vägnar, exempelvis i syfte att få andra människor att verka bättre än de är eller ge dem diverse fördelar. Det är dessutom inte ovanligt med lögner som är ämnade att skydda en person som står utsagopersonen nära.¹⁸² Det kan också handla om ”särskilt motiverade vittnen” som kan känna lojalitet till någon av parterna, såsom

---

¹⁷⁸ JK, Felaktigt dömda: rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt s. 445; se även justitierådet Lambertz tillägg i NJA 2010 s. 671 p. 3.

¹⁷⁹ Diesen, JT 2006/07 s. 237.

¹⁸⁰ Sveeass och Lavik (2000) s. 40.

¹⁸¹ Dahlstrand (2012) s. 234.

¹⁸² Memon, Vrij och Bull (2003) s. 9.

den part som kallat dem till rättegången eller en rädsla för att ”rättvisa” inte kommer skipas om inte en viss lögn eller överdrift uppges.¹⁸³

Polisvittnen betraktas ofta som oberoende varvid beviskraften i deras utsagor betraktas som hög när de kallas som vittnen.¹⁸⁴ Problemet är att poliser, särskilt i tjänstemannamålen, vittnar till förmån för sina egna kollegor. Visselblåsare bland polisanställda har slagit larm om att poliser i stor utsträckning känner större lojalitet till sina kollegor och själva polisorganisationen än till den allmänhet som de är anställda att skydda och det uppdrag de ska utföra.¹⁸⁵ Detta är omständigheter som kan få en enskild polis att överdriva, direkt ljuga eller framföra en subtil lögn i syfte att få en kollega att framstå som skickligare än han eller hon är, eller i syfte att dölja ett misstag som kollegan gjort. Det skulle även vara teoretiskt möjligt att polisvittnena motiveras av att upprätthålla ett högt anseende för polisverksamheten. Polisers höga ambitioner om rättseffektivitet kan enligt polispsykologisk forskning få rättssäkerhetsvärden att prioriteras bort genom att den enskilda polisen demoraliseras och till varje pris försöker få en misstänkt dömd.¹⁸⁶

Polisvittnet skulle också kunna ljuga till förmån för en kollega men i syfte att skydda sig själv. En polis kan ställas inför en situation att han eller hon ska vittna om en händelse där minnesbilden brister för att händelsen ligger långt bak i tiden. Det kan också vara så att vittnet på grund av att annat påkallade hans eller hennes uppmärksamhet under den akuta tidpunkten inte helt uppfattade vad som hände. Polisvittnet kan då fara med osanningar i syfte att hans eller hennes roll som tjänsteman inte ska kunna ifrågasättas. Som ovan diskuterades har människor ett socialt intresse av att framhäva sina förmågor.¹⁸⁷ En studie tyder på att detta intresse är särskilt framträdande för poliser. Inom poliskulturen finns det ett intresse av att framhäva sig bland kollegor på ett närmast tävlingsinriktat plan. En särskilt viktig förmåga som poliser försöker förmedla om sig själva är att de kan

---

¹⁸³ Stone (2009) s. 71.

¹⁸⁴ Schelin (2007) s. 24 not 25; Dahlman (2018) s. 175 ff.

¹⁸⁵ Kjöllér (2016) s. 37.

¹⁸⁶ Knutsson (2004) s. 55.

¹⁸⁷ Avsnitt 3.5.1.

hålla sig lugna och ha kontroll när saker och ting hettar till.¹⁸⁸ Poliser ser dessutom sig själva ingå i en gemenskap snarare än att enbart ha ett gemensamt yrke.¹⁸⁹ I syfte att polisvittnet vill framstå som en skicklig och klanderlös tjänsteman inför polisgemenskapen kan han eller hon därför ha ett intresse av att vittna till förmån för vad en målsägande polis eller ett annat polisvittne säger utan egentlig vetskap om vad som hände.¹⁹⁰ Här uppstår alltså en intressekonflikt för polisvittnet.¹⁹¹

3.5.4 Förekomsten av motiverade felkällor

Att medvetna felkällor kan förekomma står i och med detta klart. Frågan är om det är en reell risk eller mer en hypotetisk risk? Det är nog en för långtgående slutsats att säga att det skulle vara vanligt förekommande att poliser avger överdrivna eller lögnaktiga utsagor. Det går emellertid knappast att mäta på något vis. Om en person döms på grundval av en polisutsaga är möjligheterna små att få till stånd en resning om inte ny bevisning kan presenteras som förtar den bevisning som han eller hon dömts mot grundval av. Mig veterligen har det inte heller förekommit några svenska undersökningar angående detta. I USA har det dock i ett antal uppmärksammade mål framkommit i efterhand att poliser vilselett domstolar genom fabricerad bevisning och vilseledande utsagor som lett till att oskyldiga dömts.¹⁹² Mörkertalet torde dessutom vara stort.

För svensk del har det nyligen uppmärksammats i ett fall, som i skrivande stund inte är avgjort, där två poliser grep en man i sitt hem. I sin rapport skrev poliserna att mannen greps för hot mot tjänsteman efter att ha dödshotat poliserna. Enligt åtalet kan man dock se på en övervakningsfilm att poliserna i samråd hittar på att personen hotat dem,¹⁹³ möjligen i syfte att dölja misstaget att de olovligen gått in i hans hem.

---

¹⁸⁸ Holmberg (2003) s. 129.

¹⁸⁹ Se Granér (2004) s. 48.

¹⁹⁰ Jfr Diesen (2015) s. 90.

¹⁹¹ Avsnitt 3.6.1.

¹⁹² Gudjonsson (2003) s. 514 ff.

¹⁹³ Huvudförhandling mot poliser måste återupptas – strax före dom. 2022.

<www.dagensjuridik.se/nyheter/huvudforhandling-mot-poliser-maste-aterupptas-strax-fore-dom/> (artikel av Eriksson, William) – hämtad 2022-05-06.

Det är alltså uppenbart att det förekommer fall där poliser lämnar felaktiga uppgifter som kan resultera i att oskyldiga döms. Det är dock helt omöjligt att få en djupare inblick i hur vanligt det är. Det är dock uppenbart att domstolar måste ställa poliserna och sin egna bevisvärdering kritiska frågor vid hanteringen av polisutsagor.

3.6 Motivationen och kognitionens inverkan på varandra

Denna uppsats har fram till denna del försökt göra en uppdelning mellan felkällor som är rent motiverade och felkällor som är rent kognitiva. Som läsaren märkt har det dock inte alltid gått att göra en renodlad sådan uppdelning. I flera fall har det varit behövt att klargöra att endera kan påverka den andra. I det följande ska detta problem behandlas mer ingående.

3.6.1 Intressekonflikter

Fenomenet med intressekonflikter, ”conflict of interest” nämndes svepande i avsnitt 3.5.3 ifråga om polisens eventuella intresse att i sin utsaga bistå en kollega inför rätten, kanske för att hjälpa kollegan, kanske för att hjälpa sig själv.

Intressekonflikter uppstår när en person har dubbla roller som kräver olika, ofta konkurrerande, perspektiv.¹⁹⁴ Det skulle alltså kunna röra sig om när polisvittnet å ena sidan har ett intresse att inta en rättssäker och objektiv ställning vid återgivandet av en händelse och när det å andra sidan föreligger det ovan redovisade intresset om att framhäva sin egen tjänstemannaskicklighet, en nära kollegas intressen och så vidare.

Intressekonflikter bland vittnesmål har mig veterligen inte behandlats inom vittnespsykologin. Däremot har det i stor utsträckning undersökts huruvida intressekonflikter påverkar beslutsfattare i näringslivet. Dessa undersökningar tyder på att människor inte klarar, oavsett intelligensnivå, att iaktta ett objektiva perspektiv när de innehar dubbla roller

---

¹⁹⁴ Moore, Tanlu och Bazerman (2010) s. 37.

ens när de blir ombedda att inta ett neutralt tankesätt.¹⁹⁵ Undersökningarna kretsar i huvudsak kring när den främsta drivkraften är ekonomisk vinning, men författarna understryker att även social press kan påverka beslutsfattandet på liknande vis.¹⁹⁶ Det understryks även att intressekonflikten i många fall omedvetet kan påverka kognitionen till en bias, och det behöver således inte vara fråga om en direkt motivation till en viss utgång.¹⁹⁷

3.6.2 Motiverad kognition

Påverkansfaktorn av intressekonflikter är snarlik motiverad kognition. Den senare är ett ämne som på senare år intresserat psykologer som forskar på mänskligt beslutsfattande. Forskningen tyder på att människan förlitar sig på ofullständiga strategier i sitt tänkande i vilken ens önskan och tankar om en viss företeelse omedvetet påverkar hur han eller hon tänker, vilket skapar en s.k. kognitiv bias.¹⁹⁸

I en studie om motiverad kognition i polisutredningar har det gjorts en åtskillnad mellan tre olika psykologiska mål som på olika vis präglar den mänskliga kognitionen och således även poliser:

Den första kallas ”Accuracy Goal”, noggrannhetsmål. Målet går ut på att människan tenderar att fatta mer välgrundade och noggranna beslut och bedömningar när personligt ansvar kan inträda för hans eller hennes beslut eller omdöme. Utan personlig inblandning i en händelse eller en utredning där ens omdöme är nödvändigt tenderar människor att förlita sig på ytliga och heuristiska¹⁹⁹ bedömningar. Detta ökar risken för flertalet bias.²⁰⁰

---

¹⁹⁵ Vilket kan jämföras med att ett polisvittne blir ombedd att hålla sig till sanningen inom ramen för vittneseden.

¹⁹⁶ Angående ekonomisk drivkraft – se avsnitt 3.5.2. Angående social influens – se avsnitt 3.4.3.1.

¹⁹⁷ Moore, Tanlu och Bazerman (2010) s. 37 och 46; Se även Moore och Loewenstein (2004) s. 190.

¹⁹⁸ Ask (2006) s. 7.

¹⁹⁹ Heuristik definieras som en enkel procedur i hjärnan som finner en tillfredställande men ofta ofullständigt svar på en svår fråga – Kahneman (2017) s. 113.

²⁰⁰ Ask (2006) s. 8.

Den andra kallas för ”Closure Goals”, avslutningsmål. Detta bygger på att människan eftersträvar att komma till ett avslut med en definitiv slutsats, ”Cognitive Closure”.²⁰¹ Detta kan leda till att hjärnan hoppar över sådan evidens som kunnat ändra hjärnans egen slutsats och man slutar fundera över alternativa hypoteser.²⁰²

Den sista kallas ”Directional Goals”, riktningsmål. Detta mål påminner om det som kallas konfirmeringsbias. I stort sett går den ut på att människan motiveras att landa i en slutsats som bekräftar hans eller hennes redan existerande åsikt, attityd eller perspektiv. Kognitionen motiveras av tron att man själv är unik och att ens åsikt är överlägsen andras. Detta gör sig särskilt gällande när det kommer till politiska åsikter, där människor tenderar att anse att människor med andra politiska åsikter än en själv har fel eller rent av är dumma. Det tar sig även uttryck i polisutredningar.²⁰³

Motivationen har härmed en stark inverkan på mänskligt tänkande. I stort sett alla människor ser sig och sitt sätt att tänka på som rationellt och klokt, eller rent av är att förorda framför andra människors tankesätt. När denna illusion motiverats av egna intressen tror vi ofta att våra bedömningar är mer objektiva än de verkligen är, ”illusion of objectivity”.²⁰⁴

3.6.2.1 Analytiskt exempel angående motiverad kognition

I Dahlmans bok *Beviskraft* lyfts ett exempel med en utsaga i en rättegång mot den numera friade Sture Bergwall (tidigare Thomas Quick) fram. Som de flesta känner till dömdes Bergwall för flera brutala mord som han själv erkänt, men där det saknades forensisk bevisning som knöt honom till brotten. I en av rättegångarna fattades misstankar om att det i polisförhören med Bergwall ställts ledande frågor varvid domstolen inkallade polismannen som lett förhören, Seppo Penttinen. Penttinen försäkrade då

---

²⁰¹ Se även Ask och Granhag (2007) s. 564.

²⁰² Ask (2006) s. 9.

²⁰³ Ibid s. 10 och 14.

²⁰⁴ Ibid s. 13.

tingsrätten om att det inte ställts ledande frågor.²⁰⁵ Domstolen tog Penttinens utsaga som sann och Bergwall dömdes sedermera.²⁰⁶

Dahlmans kritik mot det ovan beskrivna riktar sig främst mot tingsrättens sätt att hantera Penttinens utsaga. Dahlman menar att domstolen felaktigt använde sig av en intuitiv tumregel likt den i trafikmålen om att en polisutsaga kan ligga till grund för dom. Domstolen ställde inte sig själv frågan vad sannolikheten är för att Penttinen säger att det inte ställt ledande frågor givet att det faktiskt har ställts ledande frågor.²⁰⁷ Läsaren kanske därför frågar sig varför Penttinen skulle vilja avge en felaktig utsaga som leder till att en oskyldig döms. Vad motiverar Penttinen till en sådan utsaga?

Enligt min mening finns det inte mycket som direkt skulle kunna motivera Penttinen att fara med osanningar. Det är ytterst otroligt att Penttinen exempelvis hade en personlig aversion mot Bergwall eller liknande och således skulle vilja få honom dömd av den anledningen. Det går förvisso att tänka sig att Penttinen sade att det inte ställts ledande frågor av personlig rädsla för rättsliga konsekvenser av att han faktiskt ställt ledande frågor. Problemet är att det inte torde finnas några sådana rättsliga konsekvenser. Otillbörliga utredningsmetoder förbjuds under 23 kap. 12 § rättegångsbalken. Det är emellertid tveksamt om det under denna bestämmelse är förbjudet att ställa ledande frågor till en tilltalad i polisförhör under förundersökningen på samma vis som det är förbjudet i rätten.²⁰⁸ Det har dock framförts i doktrinen att det inte bör förekomma ledande frågor, särskilt med anledning av den försämrade beviskraften.²⁰⁹ Användandet av ledande frågor kan dessutom kritiseras på så vis att minnesforskning visat att användandet av förhörstekniken kan plantera falska minnen hos den som utsätts för den.²¹⁰ Hur som helst saknas det stöd för att det skulle vara otillåtet att ställa ledande frågor i polisförhör. Det är därmed än mer tveksamt om det skulle kunna klassas som tjänstefel eller något annat brott.

---

²⁰⁵ Dahlman (2018) s. 102 ff.

²⁰⁶ Hedemora tingsrätts dom 1997-05-28, mål B 348-95.

²⁰⁷ Dahlman (2018) s. 102 ff.

²⁰⁸ JO 1956 s. 80 (på s. 90).

²⁰⁹ Ekelöf, Edelstam och Pauli (2011) s. 128 f; Lagerud (2014) s. 110 f.

²¹⁰ Memon, Vrij och Bull (2003) s. 119.

Det är av denna anledning en möjlig hypotes att Penttinens utsaga präglats av just motiverad kognition. Vi vet att utredningen mot Bergwall initierades av hans eget erkännande, vilket sedan också präglade hela utredningen. Utredningen pågick under många år och innefattade många långa förhör och rekonstruktioner av brottsplatser. Även om utredarna säkert egentligen ville att sanningen skulle fram kan de ha drabbats av en fullständig mänsklig vilja; nå "cognitive closure". Som den psykologiska forskningen tyder på innebär detta mål att ens förmåga att se "verkligheten" präglas av den initiala uppfattningen man får och man omedvetet bortser från sådan information som talar mot hypotesen att Bergwall var skyldig när hjärnan "tröttnar" på arbetsuppgiften.²¹¹ När Penttinen sedan i tingsrätten själv skulle utvärdera de förhör han själv varit ansvarig för kan han ha drabbats av ytterligare en bias, nämligen det som ovan benämnts som "riktningsmål". Penttinen har sett sitt perspektiv av utredningen och hur den gått till som mer eller mindre överlägsen eller optimal. Samtidigt som han kan ha ett undermedvetet intresse av att framhäva sina bästa förmågor.²¹² Han har själv trott att detta är en förnuftig betraktelse av sin egen utredning och drabbats av illusionen att han själv varit objektiv i sitt arbetssätt, "illusion of objectivity".

Även om denna analys säkerligen har sina brister samtidigt som det troligtvis finns mer att säga ur ett psykologiskt perspektiv är det uppenbart att tingsrätten inte tog hänsyn till den mycket höga risken för felkällor i Penttinens utsaga. Dahlmans kritik mot domstolens sätt att hantera utsagan är av den anledningen uppenbart helt befogad. Kritiken ska lyftas i främsta rummet mot domstolen. Det finns såklart även mycket kritik att rikta på utredningsstadiet. Som ovan framgått är det dock plausibelt att Penttinen och övriga utredare var mer eller mindre omedvetna om vissa av de misstag som begicks under förhör och rekonstruktioner.

---

²¹¹ Ask och Granhag (2007) s. 564.

²¹² Sorrentino och Short (1986) s. 395.

3.6.3 Poliskultur och utsagor

I avsnitt 3.5.3 diskuterades att poliser i allmänhet känner starkast lojalitet med sina egna kollegor och polisverksamheten. Det diskuterades även att rädsla för att ”rättvisa” inte kommer skipas kan påverka vad som inkluderas eller exkluderas i en utsaga.²¹³ Detta skulle för poliser särskilt kunna yttra sig i att i större omfattning lämna felaktiga eller överdrivna uppgifter när den tilltalade är en person som av poliser inte anses falla under deras primära skyddsradie. Inom polispsykologin har det talats om att det inom polisen finns en ordningskultur där poliser anser att deras huvudsakliga uppgift är att beskydda ”den vanliga hederliga skattebetalaren” eller ”svenssons”. Utanför polisens primära skyddsradie faller de som ofta kallas ”buset”. Det handlar om allt från personer med tidigare kriminell belastning till personer med oordnade ekonomiska förhållanden. Det hela bygger på ett ”vi- och dom-tankesätt” eftersom poliser i allmänhet kan identifiera sig själva till den tidigare gruppen, ”den hederliga skattebetalaren”. De som ingår i ”vi-gruppen” respekteras medan de som ingår i ”dom-gruppen” betraktas kritiskt som personer med dålig moral.²¹⁴ När poliser på detta vis respekterar och identifierar sig mer med en grupp riskerar utsagor lämnade av poliser att vara mer graverande för en tilltalad som tillhör mindre respektabla gruppen som polisen inte identifierar sig med.

Människor har en tendens när vi på detta vis delar in oss själva i grupper att falla offer för en s.k. *in-group bias*. I detta ligger att människan förmedlar attityder och perceptuella biaser till förmån för dem som faller inom ”vi-gruppen” och rättfärdigar exploatering av de som faller inom ”dom-gruppen”.²¹⁵ Det torde därmed kunna föreligga en lägre återhållsamhet, medvetet som omedvetet, att uppge (felaktiga) besvärande omständigheter till nackdel för en som polisvittnet anser tillhöra ”dom-gruppen” jämfört med om den tilltalade tillhör ”vi-gruppen”.

---

²¹³ Stone (2009) s. 71.

²¹⁴ Granér s. 38 och 45 f.

²¹⁵ Brewer (1979) s. 307.

3.7 Kapitelavslutning

Detta kapitel har haft som utgångspunkt att bemöta den första frågeställningen: ”Vilka felkällor, medvetna som omedvetna, kan påverka en utsaga som en polis avger inför domstol?”. Som det konstaterats finns det ett antal felkällor som kan påverka polisutsagans riktighet. Några av dessa är medvetna medan andra är omedvetna. Vissa är omedvetna i den bemärkelsen att utsagopolisen vid avgivandet av utsagan är omedveten om felaktigheten, men i något annat tidigare skede haft ett medvetet tankesätt som ”förgiftat” hans eller hennes tankesätt. De övervägande vanligaste felkällorna är emellertid de som är helt omedvetna, vilket bygger på att minnet inte är perfekt. Minnet är bara en produkt av olika processer i hjärnan och återspeglar aldrig en exakt bild av vad som egentligen hände. Utifrån detta kan konstateras att illvilja från utsagopersonen må vara den ovanligare felkällan, men som det påvisats bör dess potentiella förekomst inte förringas.

Den stora frågan är nu hur domstolar hanterar risken dessa felkällors förevarande, och om de ens gör det? I de följande kapitlen ska detta undersökas såväl kvantitativt som kvalitativt.

4 Kvantitativ undersökning

4.1 Syfte

Syftet med denna kvantitativa undersökning är att mot bakgrund av de felkällor som presenterats i föregående kapitel undersöka om tingsrätter och hovrätter visar en medvetenhet inför felkällorna. Jag kommer därför titta på i hur många av de granskade målen domstolarna i sina domskäl belyser och diskuterar risken för felkällor.

Syftet är också att titta på hur vanligt förekommande det är att domstolarna grundar utgången i målet, företrädesvis fällande utgångar, enbart på de ingripande polisernas utsagor. Det är nämligen väldigt vanligt i mål om hot och våld mot tjänsteman att den enda bevisning som finns i målet är de ingripande polisernas ord. Ofta är det fråga om en polis som blivit slagen eller hotad tillsammans med en kollega som bevittnat detta. Denna undersökning ämnar således även att undersöka om detta utgör tillräckligt bevisning för underrätterna. Jag kommer därför presentera i hur många fall detta bevisläge ansågs vara tillräckligt för fällande dom, och i hur många fall det ansågs vara otillräckligt.

Undersökningen ämnar således besvara uppsatsens andra frågeställning: ”Visar domstolar medvetenhet inför dessa potentiella felkällor? Om ja, hur hanterar domstolarna risken inför felkällornas förekomst?”.

4.2 Metod

Till utförandet av denna kvantitativa undersökning har jag använt mig av en s.k. innehållsanalys, ”content analysis”, vilket går ut på att samla och läsa ett urval av rättsfall för att sedan finna gemensamma mönster i dessa och kommentera deras betydelse för utgången i målen. Det hela går ut på, till skillnad från exempelvis rättsdogmatisk metod som tar sikte på att klargöra gällande rätt, att undersöka hur lagen faktiskt fungerar och tillämpas. Det

insamlade materialet redovisas dessutom på ett sätt som gör det möjligt för andra författare att undersöka samma material och således göra om undersökningen om så önskas.²¹⁶

Jag gör inte anspråk på att det resultat denna undersökning påvisar har en viss signifikans. Det är med andra ord en möjlighet att om andra slumpvis valda rättsfall hade inkluderats att resultatet kunnat skilja sig från denna undersökning. Underlaget för denna undersökning är helt enkelt valt som ett stickprov i syfte att ge information för den företeelse som jag inom ramen för uppsatsen studerar. Undersökningen kan således betraktas som *deskriptiv statistik*.²¹⁷

Underlaget av rättsfall som varit föremål för denna undersökning har inhämtats genom databasen Bisnode Infotorg. Sökningen har skett i databasens rättsbank där jag valt att söka efter rubriken ”tjänsteman” i syfte att enbart få fram fall som handlat om hot och våld mot tjänsteman. Jag har alltså enbart velat få fram mål där poliser är målsägande. Eftersom det finns fler än poliser som utgör tjänstemän i lagens mening lade jag in sökordet ”polis*”, vilket jag angivit som ett sökord som måste finnas med i resultatet. För att få med mål där det krävs något typ av utpekande eller identifikation av gärningspersonen har jag angivit följande sökord där ett eller flera måste finnas med i träffarna: ”polisvittne*”, ”identifiera”, ”minne*”, ”utpeka*”, samt ”utsag*”. Jag har sedan gjort denna sökning mot alla tingsrätter och hovrätter varvid jag fått fram 870 mål. Av dessa har jag läst igenom cirka 70 mål som valts slumpmässigt. Jag har sedan sållat bort alla mål som innehåller annan bevisning än de ingripande polisernas utsagor. Jag har även sållat bort fall där den tilltalade erkänt brott. Jag har behållit mål där det funnits bevisning som jag bedömt som så svag att dess värde har så ringa betydelse för målets utgång att det inte påverkar resultatet i undersökningen. I vissa fall har denna svaga bevisning talat för skuld hos den tilltalade, ibland har den talat mot.²¹⁸ Återstående var 16 mål som

---

²¹⁶ Hall och Wright (2008) s. 64 f.

²¹⁷ Se Körner, Ek och Berg (1984) s. 14 f.

²¹⁸ I exempelvis ett mål hade det tagits bilder på den skada som en polis påstod sig ha fått till följd av våld mot tjänsteman. På bilderna syns emellertid ingen skada. I ett annat mål vittnade den tilltalades flickvän och menade att den tilltalade inte uttalat hot mot tjänsteman.

avgjorts i tingsrätten och sedan överklagats till hovrätten. I ett mål tillkom ny bevisning i hovrätten. I ett annat mål överklagades enbart påföljdsfrågan. Tingsrättsdomarna har därför behållits i dessa mål, men hovrättsdomarna har sällats bort.

I dessa 16 mål har jag genom att läsa domskälen letat efter diskussioner om felkällor. Jag har inte ”krävt” att domstolarna ska använda samma begrepp eller ha sådana ingående kunskaper om felkällor som presenterats i kap. 3. Endast om domstolarna i sina domskäl visat någonting som tyder på att de är medvetna om att det kan föreligga felkällor i polisernas utsagor har jag räknat detta som en diskussion. Att enbart komma med ett konstaterande såsom ”inget tyder på att poliserna ljuger” har jag inte räknat som en diskussion.

Jag har sedan gjort en jämförelse mellan tingsrätten och hovrätten, dels i deras bedömningar, dels målens utgång (friande eller fällande).

En svaghet med ifrågavarande undersökning är att mina slutsatser görs mot vad jag kan utläsa ur domskälen. Jag har till skillnad från domstolen inte själv bevittnat de utsagor som avgivits och i vilket sammanhang olika saker sagts. Den information jag tar del av är alltså en produkt av vad utsagopersonen förmår att förmedla samt vad domaren förstått. Givetvis kan jag inte heller veta vilka diskussioner som förts under domstolens överläggning om det inte tagits med i domskälen.

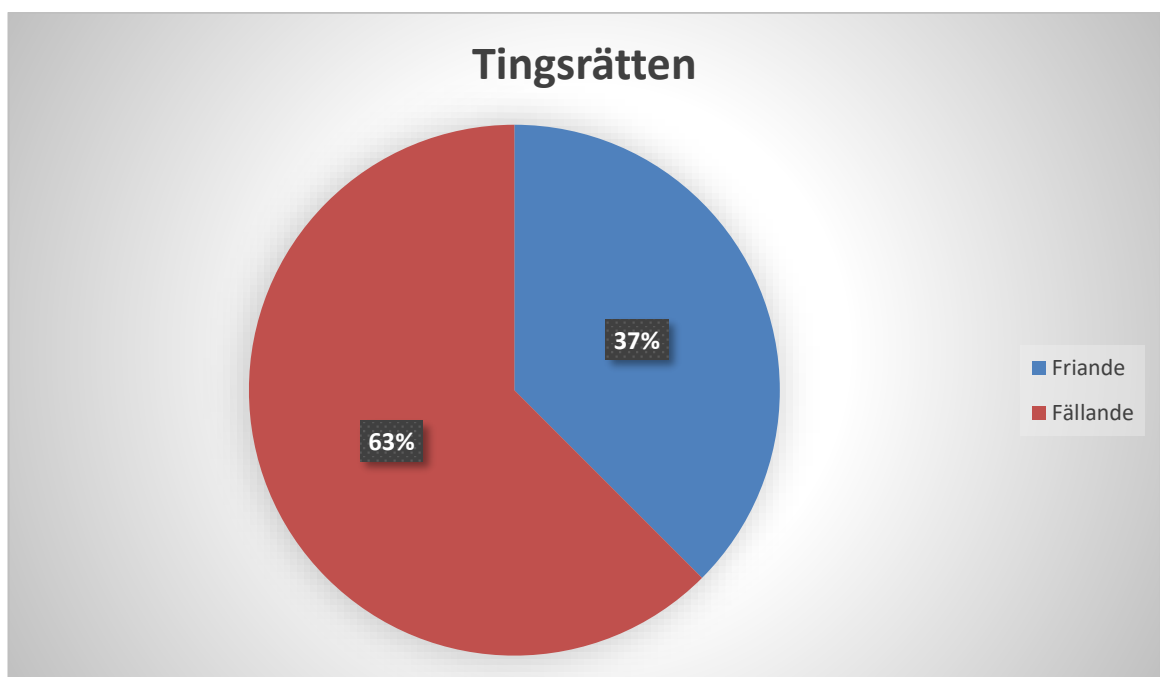
4.3 Resultat

Som redan diskuterats har undersökningen kretsat kring att undersöka hur frekvent domstolarna baserar en fällande dom enbart på polisens utsagor i mål om hot och våld mot tjänsteman. I de flesta målen som tagits med i undersökningen var det i fråga om en polis som enligt åtalet blivit utsatt för brott, samt ett vittne som observerat händelsen. I några av fallen fanns ingen kollega som observerat det påstådda brottet, vilket ofta berodde på att annat fångade kollegans uppmärksamhet eller att han eller hon inte såg tillräckligt bra. I några av fallen påstod sig båda poliserna blivit brottsutsatta och kan

därmed inte betraktas som en observatör. I ett av fallen fanns det två poliser som observerat händelsen där en polis påstod sig ha blivit utsatt för våld mot tjänsteman. Jag har valt att inte särskilja dessa fall av två anledningar. För det första kan jag inte se någon märkbar skillnad i hur domstolarna resonerar baserat på att det var fler eller färre poliser som observerade händelsen. Om det exempelvis finns två målsägande poliser och noll observerande poliser tycks domstolarna i de granskade målen mena att det är tillräckligt att de båda polisernas uppgifter får stöd av varandra, vilket inte skiljer sig från när det är fråga om en målsägande polis och en observerande polis.²¹⁹ För det andra kan det ifrågasättas hur hög beviskraft en utsaga från en nära kollega kan tillmätas, vilket kommer behandlas i kap. 5.

Av de 16 granskade domarna valde tingsrätten i 10 fall att döma och i 6 fall att fria när bevisningen enbart bestod av polisernas egna utsagor.

I hovrätten sållades som ovan nämnt två rättsfall bort. I det ena målet tillkom ny bevisning. I detta mål hade en grupp med tonåringar bråkade med en busschaufför om biljettpriset. En polisman som inte var i tjänst hade sedan gått fram och lugnat ned situationen. Polismannen gick sedan av

²¹⁹ Se Göta hovrätts dom 2019-04-30, mål nr B 3410-18 s. 3; se Eskilstuna tingsrätt dom 2017-10-18, mål nr B 2332-17 s. 5.

bussen med ungdomarna och visade upp sin polisbricka. Polismannen fick sedan ett hårt slag i magen av en man som han senare genom en fotokonfrontation identifierade.²²⁰ Den huvudsakliga bevisningen i målet är polismannens ord, som tingsrätten baserar utgången i målet på. Domstolen diskuterade aldrig problematiken kring minnets brister, särskilt i samband med fotokonfrontationer.²²¹ Inte helt otänkbart är att hovrätten fastställt tingsrättens dom om inte ett nytt vittne presenterats i hovrätten som arbetade på den skola där den tilltalade hade gått. Vittnet menade att den tilltalade hade befunnit sig på bussen men var inte den som begått den brottsliga gärningen.²²² Eftersom den tilltalades ansikte var välkänt för detta vittne talar forskningen för att hon kan göra ett mer korrekt utpekande av personen ifråga.²²³ Vittnesmålet förtog alltså helt polisens utpekande. Målet visar tydligt faran med att fästa övertro till utsagor.

I hovrätten ändrades samtliga friande domar utom en, utan att det tillkom ny bevisning som stärkte åtalet. I 13 av 14 fall valde alltså hovrätten att fälla med polisernas utsagor som den enda bevisningen. I målet där hovrätten valde att fria var två juristdomare dock skiljaktiga och ville fälla trots att det i målet endast var den målsägande polisen som kunde göra ett utpekande.²²⁴

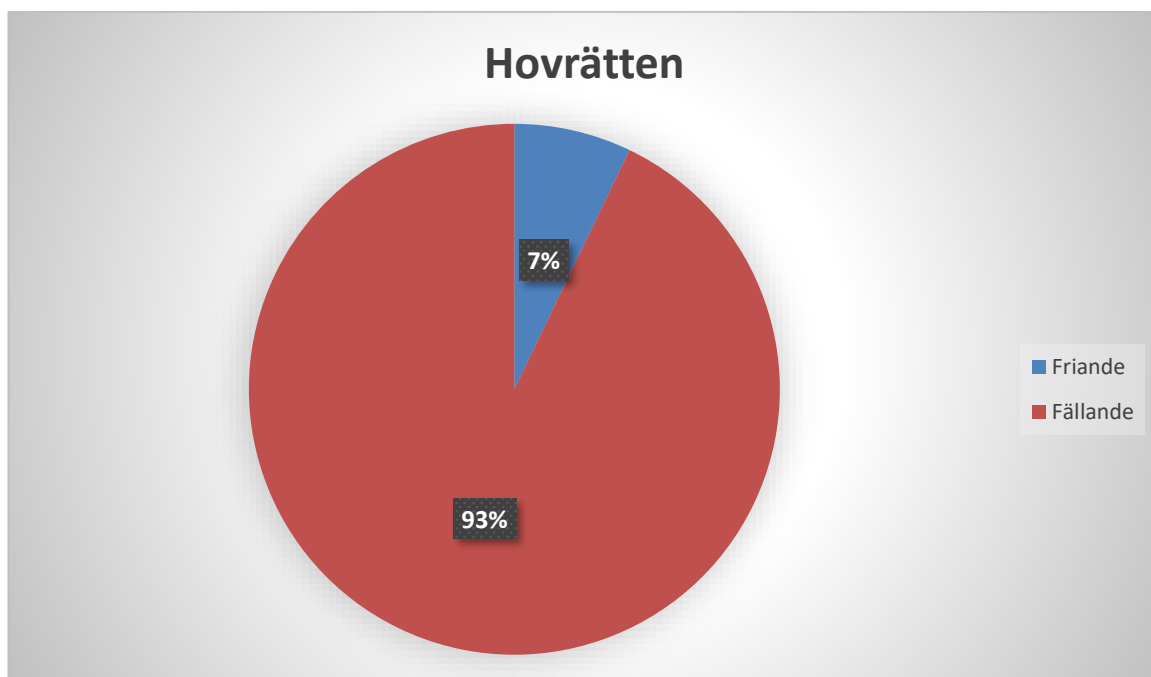
²²⁰ Ystad tingsrätts dom 2010-01-25, mål nr B 2740-09 s. 4.

²²¹ Se avsnitt 5.3.1.

²²² Hovrätten över Skåne och Blekinge dom 2011-01-26, mål nr B 2939-10.

²²³ Granhag (2001) s. 99.

²²⁴ Hovrätten för västra Sverige dom 2018-01-30, mål nr B 3098-18.

Det är alltså tydligt i de granskade målen att domstolar tillmäter hög beviskraft åt polisens utsagor. Detta är tydligt i såväl tingsrätt som hovrätt, men särskilt i den senare. Enligt min mening är detta oproblematiskt om domstolarna uppmärksammar potentiella felkällor och på ett lojalt vis kan utesluta dess förekomst. Jag har därför, genom att läsa domskälen, undersökt i vilken utsträckning detta förekommit i de granskade målen. Denna uppsats ska i det följande ägna sig åt att diskutera förekomsten av sådana diskussioner samt om det finns någon omständighet som gör att en sådan diskussion varit särskilt påkallad från domstolarnas sida.

4.3.1 Motiverade felkällor

Domskälen i målen har lästs mot bakgrund av vad som presenterades i avsnitt 3.5 (med underavsnitt). I de granskade målen kan jag endast finna ett enda exempel på där domstolen ställt poliserna eller sig själv kritiska frågor angående polisernas motivation vid utsagan. I detta mål berördes frågan på formell grund av tingsrätten. Där skriver tingsrätten: ”Enbart en målsägandens uppgifter är inte tillräckligt för en fällande dom, ens om målsäganden framstår som mer trovärdig än den tilltalade. Den omständigheten att målsäganden är polis i tjänst gör inte skillnad i detta avseende. För en fällande dom krävs att målsägandens uppgifter får stöd av

annan bevisning”.²²⁵ Det är inte helt klart att detta syftar på just motiverade felkällor. Uttalandet liknar emellertid det resonemang som brukar förekomma vid utsagobevisning i sexualmål.²²⁶ Syftet med resonemanget i sexualmålen är att särskilja sanningsenliga från potentiellt lögnaktiga utsagor och det skulle således i tingsrättsdomen kunna syfta på detsamma. I målet friade tingsrätten den tilltalade, men hovrätten ändrade sedan domen utan närmre motivering till varför utsagobeviset var tillräckligt och dömde den tilltalade för våld mot tjänsteman.²²⁷

Det ovan nämnda domskälen från tingsrätten är alltså det enda av den 30 granskade domskälen där det över huvud går att utläsa att det skulle finnas någon slags medvetenhet inför motiverade felkällor i tjänstemannamålen. Det är förvisso möjligt att domstolarna frågat poliserna, utan att det kommit till uttryck i domskälen, om det finns något som kan rubba deras anledning att hålla sig helt till sanningen.²²⁸ I några av målen ger domstolarna nämligen bilden av att vara medvetna inför motiverade felkällor genom att exempelvis skriva ”Det har inte framkommit någon rimlig anledning för någon av dem [poliserna] att ljuga”.²²⁹ Liknande formuleringar förekom i ytterligare några mål. Det är emellertid oklart hur domstolen kommit fram till att så är fallet. Det går nämligen inte att utläsa att det från domstolens sida förts en diskussion om motiverade felkällor. Det är som ovan nämnt en möjlighet att poliserna tillfrågats angående detta. Om så är fallet får man fråga sig vad sannolikheten är för att polisen säger att inget kan rubba hans eller hennes sanningsenlighet givet att det faktiskt finns något som kan göra det? Poängen är att enbart ställa frågan och få ett svar på den knappast kan tillmätas en avsevärd beviskraft.²³⁰

---

²²⁵ Borås tingsrätt dom 2014-11-27, mål nr B 731-14 s. 6.

²²⁶ Se t.ex. NJA 2010 s. 671 p. 7.

²²⁷ Hovrätten för västra Sverige dom 2015-05-11, mål nr B 5500-14 s. 2. Hovrätten menar att utsagan får stöd från den observerande polisen. Den observerande polisen menade dock själv att han inte sett händelsen, utan bara sett att målsäganden ”stannades upp”.

²²⁸ Jfr Lambertz SvJT 2009 s. 5.

²²⁹ Eskilstuna tingsrätts dom 2017-10-18, mål nr B 2332-17 s. 5.

²³⁰ Jfr Dahlman (2018) s. 98 ff; jfr diskussionen avsnitt 3.6.2.1; se vidare kap. 5.

4.3.2 Kognitiva felkällor

Domskälen i målen har även lästs mot bakgrund av vad som presenterades i avsnitt 3.4 (med underavsnitt). I de olika målen som granskats är behovet om en diskussion om kognitiva felkällor olika påkallat. I de mål där det varit mer påkallat har det exempelvis rört sig om identifiering av gärningsmän som befunnit sig i stora grupper och i ett senare skede blivit utpekad av en polis. I ett mål där det troligtvis var något mindre påkallat stod den tilltalade åtalad för hot mot tjänsteman där han sagt ”jag kommer ihåg hur du och du ser ut, ni ska få se”.²³¹ Det var ostridigt att dessa ordval använts, men omtvistat på vilket sätt det sagts. De kognitiva aspekterna präglar i detta fall alltså enbart hågkomsten av vilken ton den tilltalade använt och i vilken mån han sade det som ett hot om fysiskt våld.²³²

Av de 16 granskade målen i tingsrätten diskuterades kognitiva felkällor i 4 av målen. I några av fallen friades den tilltalade mot bakgrund av detta. I alla fall utom ett berördes det dock enbart väldigt ytligt av tingsrätten utan någon ingående diskussion. I flera av de friande målen konstateras det enbart ”finnas utrymme för misstag” från polisernas sida. I endast ett mål görs en mer ingående diskussion om kognitiva felkällor.

Av de 14 granskade målen i hovrätten berörs kognitiva felkällor i endast 2 fall. I inget av fallen görs någon ingående diskussion av kognitiva felkällor. I målet där hovrätten friade, men där två juristdomare ville fälla förde minoriteten inte heller någon sådan diskussion i den skiljaktiga domen. Det framgår subtilt att det är mot bakgrunden av kognitiva felkällor som majoriteten friar.²³³

---

²³¹ Norrköpings tingsrätt dom 2018-11-07, mål nr B 3197-18 s. 4.

²³² Den tilltalade menade själv att ordvalet syftade på att han skulle vidta juridiska åtgärder mot poliserna.

²³³ Hovrätten för västra Sverige dom 2018-01-30, mål nr B 3098-18.

4.3.3 Sammanfattande tabell

Resultatet från de två föregående avsnitten sammanfattas i följande tabell. Horisontellt visas om det förekommit någon diskussion i domskälen rörande motiverade eller kognitiva felkällor. Vertikalt visas vilken instans målet avgjordes i.

Diskussion om felkälla	Tingsrätten	Hovrätten	Totalt
Motiverade	1	0	1
Kognitiva	4	2	6
Antal mål	16	14	30

Tabellen visar alltså tydligt att av de 30 domskäl där förekomsten av felkällor granskats har det endast diskuterats eller åtminstone berörts i totalt sju. Sex av dessa rörde kognitiva felkällor. Endast ett rörde motiverade felkällor, som berördes på formell grund.

4.4 Kapitelavslutning

För att besvara denna uppsats andra frågeställning ("Visar domstolar medvetenhet inför dessa potentiella felkällor? Om ja, hur hanterar domstolarna risken inför felkällornas förekomst?") kan det konstateras att domstolarna i de granskade målen visade en svag medvetenhet inför såväl kognitiva som motiverade felkällor. Särskilt diskussioner kring motiverade felkällor lyste med sin frånvaro. Det är oklart varför vissa domare väljer att föra sådana diskussioner i målen medan de flesta väljer att inte göra det. Som redan berörts kan en anledning vara att diskussionerna helt enkelt inte kommer till uttryck i domskälen men har diskuterats under överläggningen. Det kan emellertid även vara så att domstolarna helt enkelt utgår från någon slags tumregel om att poliser i egenskap av företrädare för staten inte ljuger inför en domstol. Sverige rankas av Transparency International som ett av

världens minst korrupta länder.²³⁴ Domstolarna kanske av den anledningen känner sig trygga med att poliser i allmänhet håller sig till sanningen i den mån de kan. Domstolarna skulle därmed kunna se en motiverad felkälla från en polis som Lambertz uttryckte det: ”det är visserligen möjligt, men det är inte minsta troligt”. Men som Lambertz själv ställer sig frågande till kanske detta är en för stor eftergift på rättssäkerheten?²³⁵ Som denna uppsats påvisat i kap. 3 går det inte helt att blunda för motiverade felkällor, inte ens i fråga om statliga tjänstemän. Om felkällans förekomst ska betraktas som möjlig eller troligt är ingenting jag kan ta ställning till inom ramen för denna uppsats. Det ska dock kommas ihåg att en polis egentligen är en helt vanlig medborgare som enbart råkar ha ett yrke som anses ha en viss status. En polis kan inte ges ett högre förtroende enbart på grundval av hans eller hennes yrkesroll, vilket även flera rättsvetare redan varit inne på.²³⁶ Dessutom har denna uppsats påvisat att medvetna felkällor i själva verket inte behöver vara helt medvetna. Underliggande intressen kan omedvetet påverka vad utsagopolisen förmedlar till domstolen. Hur icke-korrupt Sverige än är går det heller aldrig att blunda för de kognitiva felkällor som kan prägla utsagan, vilka domstolarna förvisso var något bättre på att observera och diskutera än de motiverade. Även de kognitiva felkällorna lös dock med sin frånvaro i majoriteten av de granskade målen.

---

²³⁴ Transparency international: Corruption perceptions index. 2020. <www.transparency.org/en/cpi/2020> – hämtad 2022-05-06.

²³⁵ Lambertz SvJT 2009 s. 3 f.

²³⁶ Se Diesen (2015) s. 90; se Schelin (2007) s. 224.

5 Kvalitativ undersökning

5.1 Syfte

I föregående kapitel kritiserades domstolarna för att de varken observerar eller diskuterar felkällorna som behandlades i kap. 3. Läsaren kanske då frågar sig hur en domstol skulle kunna hantera dessa felkällor och hur den ska ta hänsyn till dem. Om inte en sådan undersökning görs kan det vara svårt att förstå vikten av att utsagorna behandlas kritiskt i ljuset av felkällorna. Syftet med kapitlet är alltså att ge läsaren en inblick i vilken beviskraft en utsaga behöver tillmätas för att kunna resultera i fällande dom och således ”hjälpa” kap. 4 att besvara uppsatsens andra frågeställning ”Visar domstolar medvetenhet inför dessa potentiella felkällor? Om ja, hur hanterar domstolarna risken inför felkällornas förekomst?”.

I detta kapitelns första del kommer jag genom att använda mig av bayesiansk bevisvärderingsmetod visa vilken beviskraft en domstol måste tillmäta utsagor från polisen för att åtalet ska anses vara ställt bortom rimligt tvivel. Syftet är att illustrera hur domstolarna ungefär måste ha resonerat för att kunna ha kommit fram till att polisernas utsagor gav tillräckligt stöd för åtalet i 10 av 16 fall för tingsrätterna och 13 av 14 fall för hovrätterna.

När det är klarlagt vad som krävs för att nå upp till beviskravet i brottmål kommer jag göra en undersökning på två utvalda rättsfall som var föremål för den kvantitativa undersökningen i kap. 4. Jag kommer här att lyfta fram de potentiella felkällor som finns i målen, eftersom domstolarna inte gjorde detta i något av de två utvalda målen. Detta är i syfte att mot bakgrund vad som sades i avsnitt 4.3.1 och 4.3.2 ge läsaren en inblick i hur felkällor hade kunnat hanteras och observeras av domstolarna.

5.2 Metod

Till hjälp för denna undersökning kommer jag tillämpa *bayesiansk metod*, som även skulle kunna kallas ”beviskraftmetoden”. Detta är en metod som förespråkas av Dahlman, men är ännu ganska ung och främmande för svenska domstolar och har i skrivande stund inte fått något större genomslag. Metoden går ut på att beräkna sannolikheten för bevisemat givet den bevisfakta som finns i målet.²³⁷

När man har ett bevis framför sig, oavsett om det är forensisk bevisning, vittnesmål eller något annat bevismedel, utgör det vanligtvis ett *spår* av en händelse. Ett skoavtryck kan exempelvis vara ett spår från en viss gärningsman och samma gäller med en observation från ett vittne eller en annan utsagoperson. Det finns alltså ett orsakssamband mellan spåret och det som orsakat spåret. I bayesiansk metod hanteras detta genom att man frågar sig ”vad är sannolikheten för att vi ser detta bevisfaktum (t.ex. ett vittnesmål) givet att bevisemat (t.ex. våld mot tjänsteman) ägt rum?” (sann positiv). När denna sannolikhet är uppskattad divideras den med den uppskattade sannolikheten för nästa fråga: ”vad är sannolikheten för att vi ser detta bevisfaktum givet att bevisemat inte ägt rum?” (falsk positiv). På detta sätt beräknas beviskraften (likelyhoodkvoten) i varje bevisfakta.²³⁸ Varje bevisfakta har en viss beviskraft vilken beräknas på detta vis. När beviskraften i bevisfaktan är uträknad genererar detta ett värde. Tänk till exempel ett mål där ett polisvittne avger en utsaga där han säger sig sett X stjäla en cykel. Anta att sannolikheten för att polisvittnet säger att X stulit cykeln givet att X faktiskt har gjort det är 100 %, 1. Anta sedan att sannolikheten för att polisvittnet felaktigt råkar peka ut X som cykeltjuv är 2 %, 0,02. Då beräknas beviskraften genom att dividera 1 med 0,02. Det ger en beviskraft på 50.

Om det finns mer än ett bevis i målet, exempelvis två vittnen, kan beviskraften i deras utsagor tillsammans öka sannolikheten för den tilltalades skuld lavinartat. Detta beror på att samverkande bevisning

---

²³⁷ Dahlman (2018) s. 26.

²³⁸ Ibid s. 66 ff.

multiplieras med varandra i bayesiansk metod. Om ett vittnes utsaga har en beviskraft på 50 och ett annat har en beviskraft på 100, blir den totala beviskraften i uttågarna 5000 (50x100). Detta förutsätter att vittnena är helt oberoende och inte exempelvis har pratat med varandra,²³⁹ vilket kommer behandlas i nästa avsnitt.

När beviskraften i den samlade bevisningen är uträknad kommer detta generera ett totalt värde med vilken det är möjligt att avgöra hur sannolikt det är att den tilltalade är skyldig. Sannolikheten för den tilltalades skuld kan vara allt mellan 0 och 100 procent.²⁴⁰ Frågan är var mellan 0 och 100 man ska starta och vad som anses utgöra tillräckligt stöd?

I rättsstater som Sverige råder som bekant den s.k. oskuldspresumtionen. Detta definieras art. 6.2 EKMR som att en person som blivit anklagad för ett brott ska betraktas som oskyldig tills dess att hans skuld lagligen fastställts. Detta kan uttryckas som att domaren, när han eller hon kliver in i målet, måste betrakta det som väldigt osannolikt att den tilltalade är skyldig till det brott han eller hon står åtalad för.²⁴¹ För att tillämpa bayes teorem måste detta uppskattas som en ursprungssannolikhet med ett visst numeriskt värde.²⁴²

Det kan ofta vara en svår uppgift att uppskatta ursprungssannolikheter i numeriska värden. Dahlman förespråkar att man utgår från en juridiskt stipulerad ursprungssannolikhet om 1 % (0,01) när man inte kan avgränsa kretsen för potentiella gärningsmän.²⁴³

För att kunna fälla en person för ett brott måste sannolikheten ex post, alltså slutpunkten i sannolikheten för den tilltalades skuld, som bekant nå upp till beviskravet ”ställt bortom rimligt tvivel”. Som ordalydelsen ger uttryck för kan den tilltalade dömas även om det föreligger ett tvivel, så länge detta tvivel inte framstår som rimligt. Det måste alltså inte vara 100 % säkert att den tilltalade har begått den gärning han eller hon åtalats för. I litteraturen har rättsvetare dock ansett att det åtminstone måste vara 98 till

---

²³⁹ Ibid s. 174 ff.

²⁴⁰ Ibid s. 82 ff.

²⁴¹ Avsnitt 2.2.

²⁴² Dahlman (2018) s. 113.

²⁴³ Ibid s. 127 f.

99 % säkert att den kriminaliserade gärningen är för handen för att åklagarens bevisning ska anses leva upp till beviskravet.²⁴⁴ För att nå upp till detta beviskrav behöver den totala bevisningen i målet ha en beviskraft motsvarande cirka 6000.²⁴⁵ På Nationellt forensiskt centrum's utlåtandeskala motsvarar detta en plustrea och uttrycks på följande vis: "Det bedöms vara minst 6000 gånger mer sannolikt att få dessa resultat om huvudhypotesen är sann än om den alternativa hypotesen är sann".²⁴⁶ Att 6000 är en beviskraft som krävs för att nå upp till beviskravet rimmar väl med att domstolar normalt kräver plustreor för att forensisk bevisning ska anses få tillräckligt stöd.²⁴⁷

5.3 Beviskraften i utsagobevisning

Om man utgår från en ursprungssannolikhet om 1 % krävs det som ovan nämnt ungefär en beviskraft om 6000 för att nå upp till beviskravet "bortom rimligt tvivel".

Om beviskravet är konstant och oskuldspresumtionen upprätthålls måste det alltså betyda att domstolarna i majoriteten av de granskade målen i kap. 4 har tillmätt polisutsagorna en total beviskraft om 6000. Om exempelvis en målsägandes ord var den enda bevisningen i målet, och domstolen ansåg detta utgöra tillräckligt stöd, kan man undersöka hur domstolen resonerat kring polisens utsaga genom att ställa upp följande ekvation: sannolikheten för sann positiv (SP) dividerat med sannolikheten för falsk positiv (FP) = 6000. Om jag då antar att sannolikheten för att målsägande säger att den tilltalade är skyldig givet att han faktiskt är skyldig är 100 % blir ekvationen: $1/FP=6000$. Detta betyder att sannolikheten för falsk positiv (FP) är cirka 0,00017. Med andra ord säger domstolen i det läget att sannolikheten för att den målsägande polisen felaktigt pekar ut den tilltalade som skyldig är 0,017 procent, eller 0,17 promille. Detta kan även

---

²⁴⁴ Avsnitt 2.3.

²⁴⁵ Se Dahlman (2018) s. 147 där även den matematiska uträkningen ställs upp för hur beviskraft räknas om till sannolikhet.

²⁴⁶ Polisen: Utlåtandeskala. <www.polisen.se/tjanster-tillstand/bestall-forensisk-undersokning/utlatandeskala/> – hämtad 2022-05-11.

²⁴⁷ Dahlman (2018) s. 146 f.

uttryckas som att på 10 000 mål där en målsägande polis gör ett utpekande kommer han eller hon ha fel i mindre än två fall (1,7). Vid en snabb sökning efter rubriker med sökordet ”tjänsteman” på Infotorg juridik framgår att det avgjordes cirka 2000 mål om hot, våld och förgripelse mot tjänsteman i svenska hovrätter under en tioårsperiod (2008 till och med 2018).²⁴⁸ Det kan även jämföras med att det 2021 fanns cirka 20 000 personer i Sverige som var anställda som poliser.²⁴⁹ Annorlunda uttryckt skulle man kunna säga att den domare som anser att ett utpekande från en polis räcker för fällande dom menar att det praktiskt taget är omöjligt för en polis att göra ett felaktigt utpekande, även när han eller hon avger utsaga i egenskap av målsägande.

Även om Högsta domstolen knappast reflekterat över detta i matematiska termer är det förstås mot bakgrund av den höga risken för felaktiga utpekanden som enbart utsagobevisning från en målsägande inte ska räcka för att beviskravet ska anses vara uppfyllt. Åtalet ska inte heller anses vara styrkt om målsägandes utsaga väger tyngre än den tilltalades.²⁵⁰ I och med att Högsta domstolen uttrycker att en utsaga från en målsägande kan ha olika tyngd betyder det att den kan tillmätas en viss beviskraft. Uppenbart är att den åtminstone inte kan vara så stark som 6000.

I de flesta tjänstemannamålen finns det också en observerande polis som alltså inte är målsägande. Läsaren kanske därför tänker att det inte finns samma problematik med polisvittnet som det gör med målsäganden. ”Kan inte då detta vittne hjälpa åtalet och tillsammans med målsägandes utsaga komma upp i 6000? Beviskraften i de båda utsagorna multipliceras ju då med varandra”. Detta påstående är förvisso sant men ger inte hela sanningen. I beräkningen måste också beaktande tas till att polisvittnet kan ha påverkats av målsäganden.

Det är helt klart att polisvittnet är kollega till målsäganden. De känner varandra åtminstone bekant, men kan i vissa fall vara goda vänner.

---

²⁴⁸ Om detta avgränsats till enbart mål där polisutsagorna är den enda bevisningen hade det förstås blivit betydligt färre.

²⁴⁹ Polisen: Polisen välkomnar 707 nya poliser. 2021.

<<https://polisen.se/aktuellt/nyheter/2021/november/polisen-valkomnar-707-nya-poliser>> – hämtad 2022-05-11.

²⁵⁰ NJA 2010 s. 671 p. 7; NJA 2009 s. 447; NJA 1992 s. 446.

De har med stor sannolikhet pratat med varandra om händelsen som åtalet gäller och polisvittnet kan således, medvetet som omedvetet, påverkats av målsägande. Av denna anledning kan inte polisvittnets utsaga anses vara oberoende av målsägandens utsaga. Vid bevisvärderingen av polisvittnets utsaga måste därför domstolen ta hänsyn till att hans eller hennes utsaga kan ha påverkats av målsägande. Detta kan uttryckas som "sannolikheten för att polisvittnet säger att den tilltalade är skyldig givet att den tilltalade är skyldig (eller vice versa) givet att polisvittnet påverkats av den målsägande polisen".²⁵¹ För att underlätta uträkningen och illustrera detta på ett mer pedagogiskt vis kommer jag använda mig av Agenarisk som är ett program som används för att ställa upp bayesianska nätverk.²⁵²

Som ovan nämnt är det inte helt lätt att avgöra vilken beviskraft målsägandens utsaga ska tillmätas och kan såklart variera från fall till fall. Då denna uträkning endast ämnar illustrera vad som teoretiskt krävs för att nå upp till beviskravet i brottmål utgår jag från att sannolikheten för att målsäganden säger att den tilltalade är skyldig givet att han eller hon faktiskt är skyldig är 100 %, 1. Jag utgår sedan, som ett exempel, från att en målsägande polis endast misstär sig eller är motiverad att felaktigt peka ut en tilltalad i 1 fall på 100. Jag anger därför att sannolikheten för att den målsägande polisen säger att den tilltalade är skyldig givet att han eller hon är oskyldig till 1 %, 0.01.

 Malsagande polis sager tilltalad ar skyldig

Node Probability Table		
NPT Editing Mode ..... Manual ▾		
Tilltalad skyldig	False	True
False	0.99	0.0
True	0.01	1.0

Den samlade beviskraften i båda polisernas utsagor måste som ovan nämnt nå upp till 6000. Först när 6000 i beviskraft är uppnått är det 98 % säkert att

²⁵¹ Se Dahlman (2018) s. 185 ff; jfr Granhag (2001) s. 30.

²⁵² Agenarisk: Bayesian Network Software for Risk Analysis and Decision Making. <<https://www.agenarisk.com/>> – hämtad 2022-05-11.

den tilltalade begått handlingen han eller hon står åtalad för. Med de ovan angivna värdena räcker inte målsägandes utsaga att nu upp till detta. Enligt exemplet får målsägandes utsaga endast en beviskraft om 100 (1/0.01). Därför ska jag nu visa hur stark beviskraften måste vara i polisvittnets utsaga, i kombination med målsägandes utsaga, för att åtalet ska vara ställt bortom rimligt tvivel.

Sannolikheten för att polisvittnet säger att den tilltalade är skyldig givet att den tilltalade faktiskt är skyldig givet att den målsägande polisen säger att han eller hon är skyldig uppskattar jag till 100 %, 1.

Sannolikheten för att polisvittnet säger att den tilltalade är skyldig givet att han faktiskt är skyldig men givet att den målsägande polisen säger att han eller hon är oskyldig uppskattar jag lägre, låt säga 5 %, 0,05. Jag uppskattar även det till en låg sannolikhet att polisvittnet felaktigt skulle säga att den tilltalade är skyldig givet att den målsägande polisen säger att han eller hon är oskyldig. Jag uppskattar denna sannolikhet till 0,1 %, 0,001.²⁵³

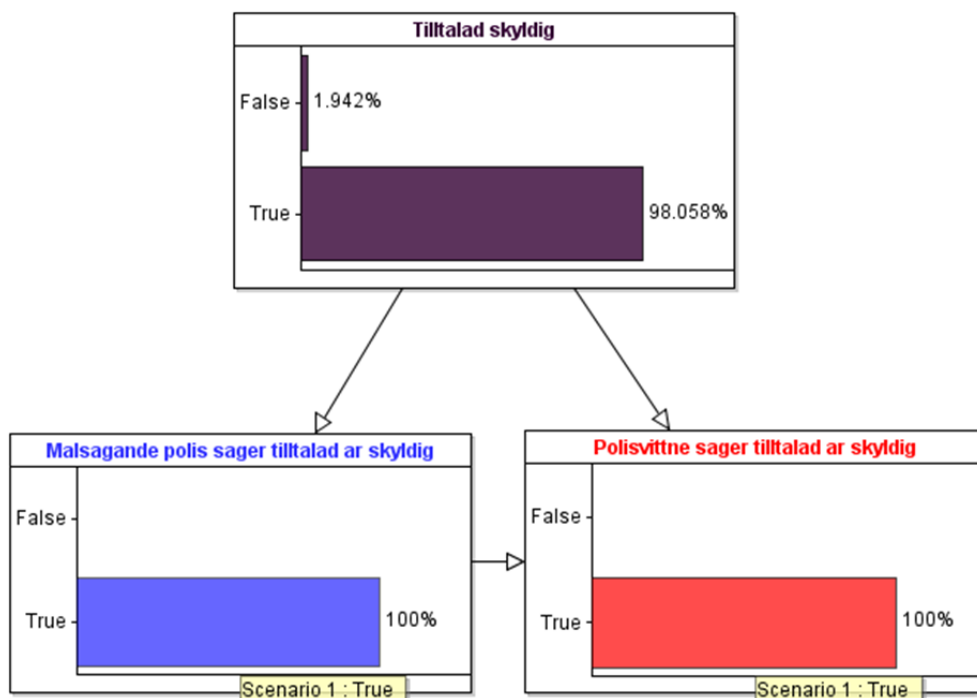
Den sista sannolikheten är den som blir avgörande för hur högt den totala beviskraften i utsagorna landar. Detta utgör sannolikheten för att polisvittnet felaktigt pekar ut den tilltalade som skyldig givet att den målsägande polisen redan felaktigt pekat ut honom eller henne som skyldig. Med de ovan angivna beviskraften i målsägandes utsaga krävs, för att den totala beviskraften i de båda polisernas utsagor ska uppnå cirka 6000, att värdet sätts till 2 %, 0,02.

 Polisvittne säger tilltalad ar skyldig

Node Probability Table				
NPT Editing Mode ..... Manual ▾				
Tilltalad skyldig	False		True	
Malsagande polis säger tilltalad ar skyldig	False	True	False	True
False	0.999	0.98	0.95	0.0
True	0.001	0.02	0.05	1.0

Resultatet från de två noderna ovan med de angivna värdena illustreras i Agenarisk på följande vis:

²⁵³ Båda dessa sannolikheter kommer inte påverka den slutliga sannolikheten för den tilltalades skuld nämnvärt.

Om den senaste nämnda sannolikheten sätts till högre än 2 %, alltså att det förekommer i fler fall än 2 på 100 att ett polisvittne medvetet eller omedvetet påverkas av vad hans eller hennes kollega säger, eller att polisvittnet själv drabbats av samma felkällor som kan drabba målsäganden, är det inte 98 % säkert att den tiltalade begått det brott han eller hon står åtalad för. Då föreligger det med andra ord ett rimligt tvivel och åtalet ska ogillas.

I denna uppsats har det nämnts att det är helt omöjligt att veta hur vanligt förekommande det är att poliser avger motiverade felaktiga utsagor, även om det är uppenbart att det förekommer.²⁵⁴ Det är lika svårt att veta hur vanligt förekommande det är att kognitiva felkällor genererar felaktiga utpekande. Det är dock uppenbart att risken för existensen av en kognitiv felkälla alltid är överhängande. Alla människors minne är exempelvis selektivt, rekonstruerande och integrativt.²⁵⁵ Detta betyder förvisso inte att en domstol aldrig kan förlita sig på en polis minne. Det betyder bara att det finns en potentiell risk för felkälla. Detsamma gäller förstås också för motiverade felkällor.

²⁵⁴ Avsnitt 3.5.4.

²⁵⁵ Avsnitt 3.4.1.

Det kan rent hypotetiskt vara så att den potentiella risken för alla de felkällor som presenterats i denna uppsats är så låg som de ovan angivna värdena i Agenarisk, eller rent av lägre. En domstol som baserar en fällande dom enbart på polisernas utsagor måste uppenbart mena att risken för felkälla är så låg för att den ska få döma den tilltalade. Man skulle till och med kunna gå så långt som att hävda att de angivna sannolikheterna är att betrakta som en allmän erfarenhetssats. En allmän erfarenhetssats om att målsägandepolisen endast gör ett felaktigt utpekande i 1 fall på 100 och polisvittnet i endast 2 fall på 100. Det går inte riktigt att svara på om ett sådant antagande är rätt eller fel. Domstolen bör dock fråga sig om den har underlag för att göra en sådan stark induktiv bedömning om felkällors förekomst. Kanske behövs det särskilda erfarenhetssatser i domstolens arsenal för att på ett rättssäkert sätt kunna ta ställning i den frågan? Sådana särskilda erfarenhetssatser som Processlagberedningen menade domaren inte bör använda sig av ex officio,²⁵⁶ men som vissa jurister numera menar bör betraktas som rättskällor.²⁵⁷

I vissa fall kan det till och med vara extra påkallat att domaren verkligen funderar över risken för felkällor, som när det finns en tidsaspekt eller någon annan minnesaspekt som kan påverka utsagopersonens kognition. Några sådana exempel har funnits med bland målen den kvantitativa undersökningen i kap. 4 och ska behandlas i nästkommande avsnitt.

5.4 Rättsfallsdiskussion

I det följande ska jag illustrera hur risken för felkällor kan hanteras mot bakgrund av vad som diskuterats i detta kapitel. Som ovan nämndes har två mål från underlaget i den kvantitativa undersökningen i kap. 4 valts ut. Jag menar att båda de utvalda målen utgör en viss representation för de rättsfall som var föremål för den kvantitativa undersökningen. De skulle kunna sägas vara två ”typfall”. Detta är dock främst min egen åsikt. Det första målet

---

²⁵⁶ Avsnitt 2.5.

²⁵⁷ T.ex. Heuman, JT 2005/06 s. 789.

(avsnitt 5.4.1) handlar om när två poliser i efterhand ska identifiera en okänd gärningsman misstänkt för försök till våld mot tjänsteman. I det andra målet (avsnitt 5.4.2) är gärningsmannen inte okänd. Det som är okänt, och som polisernas utsagor är tänkta att ge klarhet i, är vad den tilltalade har gjort.

5.4.1 Mål 1²⁵⁸

I detta mål tjänstgjorde två poliser utanför en fotbollsmatch. I samband med att bussar för det ena lagets supportrar åkte från platsen uppstod det tumult med det andra lagets supportrar. I samband med att de två poliserna drev bort supportrarna så att bussen skulle kunna lämna platsen omhändertog de också en stökig person. I samband med omhändertagandet kom en sten flygandes från annat håll som var nära att träffa den ena polisen. Polisen hade ingen hjälm på sig och hade blivit träffad om han inte duckat. Båda poliserna har pekat ut en man som kastade stenen. Polisen som var närmast att bli träffad har dock bara identifierat den tilltalade under huvudförhandling. Samma polis har även sagt att han inte såg när stenen kastades. Han såg det enbart i ögonvrån.

Under förundersökningen har den ena polisen uppgett att personen som kastade stenen hade ljusa byxor. Båda poliserna har uppgett att gärningsmannen hade dålig hy eller acne. Båda dessa signalement har av domstolen konstaterats vara felaktiga och stämmer inte med hur den tilltalade var klädd eller ser ut.

Den observerande polisen blev en tid efter händelsen (oklart hur länge) kallad till supporterpolisen för att på videofilmer peka ut vem gärningsmannen är. Han pekar då ut den person som står åtalad i målet.

Såväl tingsrätten som hovrätten dömde mot bakgrund av polisernas utpekande den tilltalade för försök till våld mot tjänsteman. De felaktiga signalementen om den tilltalades klädsel bortförklarar tingsrätten som enstaka fel som inte förringar värdet i utpekandena. Som ovan nämnt hade båda poliserna uppgett att gärningsmannen hade dålig hy, vilket inte

---

²⁵⁸ Södertörns tingsrätt dom 2015-02-25, mål nr B 17631-14 (fortsättningsvis TR-mål 1); Svea hovrätts dom 2015-05-29, mål nr B 2706-15.

stämmer på den tilltalades utseende. Tingsrätten ansåg att huruvida någon har dålig hy är en ”högst subjektiv” uppfattning. Tingsrätten ansåg därför att även denna felaktiga uppgift inte skulle påverka värdet i utsagan.²⁵⁹ Hovrätten behandlade inte frågan i sina domskäl.

5.4.1.1 Diskussion

Personligen instämmer jag med tingsrätten angående färgen på byxorna. I en stressad situation är det knappast lätt att se nyansskillnader på byxor. Att båda poliserna felaktigt uppgett att gärningsmannen hade dålig hy menar jag är något man inte kan bortse ifrån. Min personliga tanke är att om två personer uppger att en person på ett visst avstånd har märkbart dålig hy kan det knappast vara fråga om en ”högst subjektiv” uppfattning som tingsrätten menade. Om poliserna observerat att gärningsmannen har uppenbart dålig hy är det rimligt att anta att det är väldigt iögonfallande. Om gärningsmannen bara hade haft lite acne tror jag personligen inte att det fångat samma uppmärksamhet så att poliserna lagt detaljen på minnet.

Det är vidare problematiskt att utpekandet skett en tid efter gärningstillfället. Den målsägande polisen har dessutom gjort sitt utpekande under huvudförhandlingen som hölls mer än ett halvår efter gärningstillfället. Han har själv uppgett att han bara såg gärningsmannen i ögonvrån och är därför något perifert som minnet har svårare att lagra.²⁶⁰ Den andra polisen gjorde sitt utpekande en viss tid efter händelsen, om än oklart hur lång tid, kanske flera månader. Minnet kan både ha råkat ut för interferens eller glömska under denna tid.²⁶¹ Att polisvittnet fick en video uppspelad framför sig där en potentiell gärningsman finns kan dessutom skapa ett falskt minne genom retroaktiv interferens.²⁶² Ett sådant förfarande liknar dessutom i mångt och mycket en vittneskonfrontation. Även om konfrontationer inte varit föremål för någon diskussion i denna uppsats kan nämnas att forskning tyder på att vittnen som utsätts för konfrontation ofta får en känsla av att de måste peka ut en person, eftersom vittnet ”vet” att

---

²⁵⁹ TR-mål 1 s. 5.

²⁶⁰ Avsnitt 3.4.1.

²⁶¹ Se avsnitt 3.4.1 och 3.4.3; Granhag (2001) s. 33.

²⁶² Avsnitt 3.4.3.

gärningsmannen finns med i konfrontationsgruppen.²⁶³ Det finns med andra ord en stor risk för felaktiga utpekanden vid konfrontationer. Något som talar lite för att den tilltalade är gärningsman är att viss forskning tyder på att människor är ganska dåliga på att berätta om detaljer i ansiktet, men är något bättre på att senare känna igen ansikten när man ser dem framför sig,²⁶⁴ såsom skett i detta mål. Detta förutsätter förstås att minnet inte blivit påverkat av annan information.

Båda poliserna har gett ungefär samma signalement trots att det är uppenbart att den ena polisen inte riktigt såg vem som kastade. I egenskap av kollegor är det därför risk att de talat med varandra och på så vis kan minnet ha matats med ny information som påverkat minnets lagringsfas.²⁶⁵ Här kommer dels risken för felkällan om social influens in som behandlades i avsnitt 3.4.3.1. Dels den motiverade felkällan om att inte våga erkänna inför poliskollektivet att man i egenskap av polis kan missta sig som behandlades i avsnitt 3.5.3.

Gärningsmannen har dessutom befunnit sig i en stor folksamling, vilket enligt forskning tyder på att det borde vara svårare för poliserna att komma ihåg hur han såg ut.²⁶⁶

När man på detta sätt ställer upp de faktiska kognitiva felkällor som kan påverka polisernas utsagor blir det betydligt lättare att sålla igenom dem. Det är uppenbart att tingsrätten och hovrätten inte gjort det, åtminstone inte i sina domskäl. Det är även tveksamt om de gjort detta under överläggningen. Som retorisk fråga skulle jag kunna fråga domstolarna att om man ställer upp 100 fall som liknar det som diskuterats i föregående avsnitt, inklusive de presenterade felkällorna, kommer då den målsägande polisen göra ett felaktigt utpekande i endast ett fall och polisvittnet i endast två? Personligen tror jag det är väldigt optimistiskt att tro det, men det tror inte domstolarna i målet. Det är uppenbart att här finns risk för en uppsjö av kognitiva felkällor. Då har vi knappt talat om att det de facto skett ett felaktigt utpekande. Det märkliga med det felaktiga utpekandet är att om en

---

²⁶³ Granhag och Giolla (2021b) s. 206.

²⁶⁴ Christianson, SvJT 1992 s. 321.

²⁶⁵ Avsnitt 3.4.1; Se Christianson, SvJT 1992 s. 322.

²⁶⁶ Se Granhag och Giolla (2021b) s. 203.

domare på allvar tror att en polis är ett extra bra vittne, borde då inte ett felaktigt utpekande tala extra mycket för att den tilltalade är oskyldig? Om polisen kommer ihåg bättre, och beskriver gärningsmannen på ett helt annat sätt än vad som stämmer överens med den tilltalade, talar inte det då ytterligare för att den riktiga gärningsmannen är någon annan än den tilltalade? Jag lämnar det osagt eftersom diskussionen inte borde finnas emedan en polis bevisligen inte är ett bättre vittne än någon annan.

5.4.2 Mål 2²⁶⁷

Några vakter hade gripit en person de bedömde var väldigt berusad och kom ut med honom till två poliser. Efter att mannen lugnat sig bad poliserna honom att gå hem. Mannen började gå hemåt men ska sedan enligt poliserna vänt sig om och sagt ”jag ska nita honom”. Poliserna tog då tag i mannen och drog in honom i polisbilen. Mannen landade sedan i knät på den ena polisen. Den andra polisen stod utanför och höll i mannens ben. Mannen började då vifta och slå och träffade polisen som höll i hans ben med ett slag i ansiktet. Enligt den målsägande polisen var det ett hårt knytnävslag. Polisvittnet som låg inne i bilen såg inte själv något slag, men har uppgett att han hörde målsägande skrika ”han slog mig ansiktet”. Trots att polisvittnet inte såg själva slaget har han bestämt uppgett att det rörde sig om ett medvetet slag och inte konsekvensen av viftande.

Såväl tingsrätten som hovrätten menade att polisernas samstämmiga uppgifter var tillräckligt för att våld mot tjänsteman skulle vara ställt bortom rimligt tvivel.

5.4.2.1 Diskussion

Personligen tror jag att om man hade frågat många poliser och domare skulle de kalla detta mål för ett ”dussinmål” eller liknande. Att en berusad man blir aggressiv under ett ingripande torde hända mer eller mindre varje helg någonstans i landet. Det betyder inte att det inte kan förekomma felkällor i polisernas utsagor. Den potentiella risken för felkällor är förvisso

---

²⁶⁷ Varbergs tingsrätts dom 2018-06-27, mål nr B 2905-17 (fortsättningsvis TR-mål 2); Hovrätten för västra Sveriges dom 2018-10-11, mål nr B 3855-18.

inte lika tydlig i detta fall som i mål 1. Den finns dock och ska i det följande behandlas.

När det kommer till polisvittnets utsaga har han uppgett med säkerhet att den tilltalades slag var medvetet och inte konsekvensen av något viftande, trots att han inte riktigt såg slaget. Här kommer i huvudsak två kognitiva aspekter in. Den första rör den om social influens. Hur mycket har polisvittnet påverkats dels av att målsägande skrek ut att han blev slagen, dels vad poliserna antagligen diskuterat om händelsen i efterhand?²⁶⁸ Även om det förvisso skulle vara sant att slaget var ett medvetet handlande finns det en överhängande risk att det inte är polisvittnets verkliga personliga upplevelse, utan är ett falskt minne som skapats efter vad målsäganden sagt. Den andra kognitiva felkällan rör reality monitoring. Enligt forskning kan ens minne präglas av sådan information som en människa tänkt men som egentligen inte existerat och att detta förstärks av att man i efterhand går och tänker på det och diskuterar situationen.²⁶⁹ Polisvittnet kan alltså i efterhand tänkt sig att slaget måste ha varit medvetet och minnet kan på grund av det integrativt ”fyllts på” med den informationen.²⁷⁰

När det kommer till motiverade felkällor finns det även en viss potentiell risk för sådana. För polisvittnets del kan det finnas ett intresse av att visa upp för sin kollega och övriga i poliskollektivet att han har förmågan att förbli lugn och observant i en hektisk situation.²⁷¹

I polisernas utsagor skulle det även kunna föreligga en viss risk för motiverad kognition. Enligt ett yttrande från Kriminalvården framgår det att den tilltalade mannen lever under oordnade ekonomiska förhållanden och har en småkriminell bakgrund.²⁷² Detta betyder att den tilltalade inte tillhör den ”vi-grupp” som polispsykologisk forskning tyder på att poliser anser sig tillhöra. Poliserna kan därför drabbas av en in-group bias där de inte anser det vara lika allvarligt att överdriva eller ljuga i sina

---

²⁶⁸ Se avsnitt 3.4.3.1.

²⁶⁹ Se avsnitt 3.4.3.

²⁷⁰ Jfr avsnitt 3.4.1.

²⁷¹ Se avsnitt 3.5.3.

²⁷² TR-mål 2, bilaga 2.

utsagor som om den tilltalade hade tillhört ”vi-gruppen”. Det är något som kan ske relativt omedvetet från polisernas sida.²⁷³

Det går alltså även i detta mål att finna risker för felkällor, trots att det är ett ”dussinmål”. Frågan man får ställa sig är hur sannolikt det är att dessa felkällor kan ha drabbat polisernas utsagor, eller om det bara är en hypotetisk möjlighet.²⁷⁴ I denna diskussion har jag nästan vänt på varenda tänkbar sten, och ibland får man det svar som man letar efter. Det kanske är en möjlig slutsats att om man ställt upp 100 liknande fall som mål 2 att den målsägande polisen endast gör ett felaktigt utpekande i ett fall och polisvittnet i två, eller färre. Under den premissen skulle det vara korrekt av domstolarna att meddela fällande dom i detta mål. Det kanske inte ens är rätt fråga att ställa sig hur sannolik risken för felkälla är. Det är nämligen inte helt självklart vad vi människor egentligen uppskattar när vi försöker uppskatta en sannolikhet.²⁷⁵ Det jag mer försöker belysa i denna diskussion är att det går att ha en medvetenhet inför felkällor i all bevisvärdering av utsagor, vilket inte domstolarna tycks ha. I varken tingsrättens eller hovrättens domskäl går att utläsa en enda reflektion om felkälla eller någon slags ödmjukhet inför det. Enligt min mening borde det inte vara för mycket begärt av den dömande makten att åtminstone ställa sin egen bevisvärdering en kritisk fråga vid bedömningen av utsagobehvisning.

5.5 Kapitelavslutning

I kap. 4 redovisades hur ofta underrätter meddelar fällande dom enbart på polisens utsagor och hur vanligt det är att domstolarna behandlar risken för felkällors förekomst. Eftersom detta knappast gav någon tydligt bild av vad det faktiskt är domstolen frånser eller missar i sin bevisvärdering bedömde jag att ytterligare ett kapitel var nödvändigt för att förtydliga detta, vilket gav upphov till kap. 5. Syftet med detta kapitel var med andra ord att förstärka besvarandet av denna uppsats andra frågeställning ”Visar

---

²⁷³ Se avsnitt 3.6.3.

²⁷⁴ Jfr Lambertz, SvJT 2009 s. 3 f.

²⁷⁵ Kahneman (2017) s. 114.

domstolar medvetenhet inför dessa potentiella felkällor? Om ja, hur hanterar domstolarna risken inför felkällornas förekomst?”. När frågeställningen på detta vis efterfrågar en medvetenhet från domstolarnas sida kanske läsaren frågar sig ”medvetenhet inför vadå?”. Såklart handlar det i grund och botten om felkällorna som presenterades i kap. 3. Detta kapitel beskrev emellertid bara vilka felkällor som hypotetiskt sett kan förekomma, men sade ganska lite om hur domstolar kan behandla risken för dess förekomst. I kap. 5 har det därför redovisats vad som krävs av utsagobevisning för att nå upp till beviskravet i brottmål. Detta har sedan jämförts med två faktiska mål där ett antal potentiella felkällor pekats ut. På detta sätt har det gått att få en tydligare överblick för hur risken för felkällor kan hanteras. Syftet med detta blir att sedan ta ställning till om risken för felkällorna kan resultera i att utsagans beviskraft blir lägre än vad den först gav sken av.

Att på detta vis först ställa upp utsagan för att sedan ta ställning till risken för felkälla, som i detta kapitel gjorts för mål 1 och mål 2, kan i viss mån sägas likna den metod som Högsta domstolen lanserade i NJA 2015 s. 702. Enligt denna ska domare i första hand ta ställning till om bevisningen lever upp till beviskravet, eller åtminstone framstår som stark. Om så är fallet ska den tilltalades berättelse värderas för att undersöka om den sänker värdet av den starka bevisningen.²⁷⁶ På liknande vis menar jag att man kan göra i fallen som ovan diskuterats. När utsagan från poliserna värderats, och antagits ha en hög beviskraft, tittar man på det som kan försvaga dess värde. I detta fall utgör denna försvagande omständighet risken för felkällor. Domstolen har sedan att ta ställning i om utsagobevisningen fortfarande lever upp till beviskravet.

---

²⁷⁶ Avsnitt 2.3.3.

6 Slutdiskussion

Den första frågeställningen i denna uppsats handlade om att kartlägga vilka felkällor som kan prägla en polis utsaga inför domstol. I denna uppsats har ett antal sådana felkällor lyfts fram. Det har påvisats att det finns felkällor som är kognitiva och felkällor som är motiverade. Vidare har det konstaterats att det finns felkällor där motivationen påverkar kognitionen och utgör således något slags ”mellanting”. Att endast kartlägga vilka felkällor som hypotetiskt kan existera säger emellertid inte så mycket. Därför behövdes det en frågeställning till. Denna frågeställning handlar om hur svenska domstolar behandlar risken för dessa felkällors förekomst och om de ens är medvetna om dem. För att undersöka detta analyserades ett antal underrättsfalls domskäl. Kontentan blev att det fanns en viss medvetenhet inför kognitiva felkällor, men föga medvetenhet inför övriga. Inledningsvis i uppsatsen konstaterades att kognitiva felkällor i ganska stor utsträckning diskuterats inom rättsvetenskapen. Något tunnare har diskussionen om motiverade felkällor varit. Detta är kanske en av anledningarna till att domstolarna i undersökningen i kap. 4 var något mer observanta på kognitiva felkällor; för att domare helt enkelt inte känner till några andra felkällor än de kognitiva och därför inte vet hur de ska ta ställning i frågan. Till och med Lambertz som varit hovrättsassessor, justitiekansler och justitieråd i Högsta domstolen vidgick att han inte kände till ”de psykologiska aspekterna” kring detta.²⁷⁷ Min förhoppning är därför att de felkällor som lyfts fram i kap. 3 ska kunna så ett frö till ytterligare diskussioner inom rättsvetenskapen som kan öka domares kunskaper i ämnet.²⁷⁸

En annan anledning till att de motiverade felkällorna inte behandlas av domstolarna kan också vara att det finns en ovilja bland domare att faktisk ifrågasätta en utsagopersons sanningsenlighet eftersom

---

²⁷⁷ Avsnitt 1.1.

²⁷⁸ Behovet av kunskaper om intressekonflikter hos domstolarna har även efterfrågats på miljörettens område – Wahlberg och Pettersson (2015) s. 116 f.

det skulle kunna uppfattas som något stötande.²⁷⁹ Detta skulle säkerligen även kunna resultera i att det finns ett motstånd till att faktiskt lära sig om motiverade felkällors förekomst. Personligen tycker jag det är märkligt om så är fallet. Som konstaterades inledningsvis i uppsatsen betyder inte en medvetenhet inför omständigheter som kan försvaga värdet av ett bevis att beviskraften per definition måste bli svagare.²⁸⁰ Det handlar bara om att ifrågasätta riktigheten i sin egen slutsats i syfte att säkerställa att det är ställt bortom rimligt tvivel att den tilltalade är skyldig till gärningen han eller hon står åtalad för.²⁸¹ Genom att inte ens undersöka vilka de felkällor en utsaga kan präglas av är min bestämda uppfattning att ett sådan ifrågasättande av den egna slutsatsen inte sker.

Oviljan eller okunskapen till att inte behandla felkällor från poliser i tjänstemannamål skulle också kunna bygga på någon slags rädsla inför att inte ta polisens utsatta yrkesroll på allvar. Om man tänker sig att huvudregeln vore att utsagorna från två poliser inte räcker för fällande dom, utan det behövs mer bevisning, skulle det resultera i ett ogillande av flertalet av de mål där poliser blivit utsatta för våld eller hot. Om staten aldrig skulle tillmötesgå polisernas upplevelser med fällande domar är jag helt övertygad om att betydligt fler poliser hade valt att avsluta sin anställning. Flera poliser väljer redan som det är att säga upp sig på grund av det våld och hot de tvingas utstå.²⁸² Det kan sägas blir en fråga för domstolarna vad som ska väga tyngst: rättssäkerhet eller rättseffektivitet.²⁸³

Den omedelbara juridiska följden av att domstolar missar eller bortser från felkällor i polisens utsagor är att utsagan övervärderas. Den tillmäts en högre beviskraft än vad de rättmätigt bör ha. Vissa skulle säkert påstå att resultatet i denna uppsats påvisar att beviskravet är satt lägre i tjänstemannamål. Enligt min mening kan man emellertid inte riktigt dra denna slutsats av två anledningar. För det första kräver den slutsatsen att

---

²⁷⁹ Se avsnitt 1.5 och 3.5.1.

²⁸⁰ Avsnitt 1.1.

²⁸¹ Jfr Diesen, JT 2015/16 s. 672.

²⁸² Polisförbundets oro: Arbetssituationen kan göra att fler lämnar yrket. 2021.

<www.svt.se/nyheter/inrikes/polisforbundet-arbetssituationen-kan-gora-att-fler-lamnar> (artikel av Ohlin, Jonas., och Olsson, Jonas) – hämtad 2022-05-19.

²⁸³ Avsnitt 2.3.

domstolen tar risken för felkällor i beaktande och mot bakgrund av den tillmäter utsagan en lägre beviskraft. När domstolen väl konstaterat eller är införstådd med att beviskraften i utsagan är låg förutsätter det för att kunna konstatera ett differentierat beviskrav att utsagan trots sin låga beviskraft är tillräcklig för att nå upp till beviskravet. Sådan är emellertid inte min uppfattning från de rättsfall som varit föremål för undersökningen i kap. 4. Det tycks snarare vara så att risken för felkällor inte beaktas vilket gör att domstolen finner det osannolikt att poliserna ljuger eller misstar sig. För det andra tyder tidigare kvantitativa undersökningar på att det är tre gånger vanligare att domstolen generellt anser att det saknas anledning att ifrågasätta utsagan från en polis.²⁸⁴ Domstolars tankegång om att polisutsagor oftast räcker är således inte avgränsat till tjänstemannamål och jag menar att det är en för långtgående slutsats att hävda att det finns ett differentierat beviskrav av den enda anledning att det är en polis som avger utsagan. Det hela sammantaget talar som jag ser det mer för att domstolarna i stället helt enkelt övervärderar polisernas utsagor.²⁸⁵

Det skulle emellertid vara möjligt att argumentera för att det råder ett visst åsidosättande av oskuldspresumtionen, och således en förhöjd ursprungssannolikhet, mot bakgrund av det som diskuterades i avsnitt 5.2. Domstolarna tycks närmast induktivt ta det för osannolikt att en polis begår ett misstag eller ljuger i sin utsaga. Detta skulle förvisso kunna utgöra en allmän erfarenhetssats. Det skulle även kunna betraktas, om det är en generell uppfattning som råder när domaren kliver in i målet, som ett åsidosättande av oskuldspresumtionen eftersom polisernas utsagor då alltid kommer ligga till grund för dom om inte omfattande motbevisning kan presenteras. Det innebär då i praktiken att den tilltalade, och inte åklagare, får bevisbördan.²⁸⁶

I vissa fall skulle det troligtvis även gå att argumentera för att det föreligger ett visst åsidosättande av oskuldspresumtionen *samtidigt* som utsagorna övervärderas. I exempelvis mål 1²⁸⁷ fanns det, som jag ser det,

---

²⁸⁴ Se avsnitt 1.5.

²⁸⁵ Jfr Nordh (2011) s. 38.

²⁸⁶ Se avsnitt 2.2.

²⁸⁷ Avsnitt 5.4.1.

mycket som talade för att den tilltalade rent av var oskyldig. Försvaret presenterade förvisso ingen motbevisning men med tanke på att det fanns omständigheter som var väldigt besvärande för polisernas utsagor kan de knappast ha tillmätts en alltför hög beviskraft, även om det såklart inte går att utläsa ur domskälen. En förhöjd ursprungssannolikhet hade onekligen kunnat ”hjälpa” åtalet att få tillräckligt stöd, vilket kan ha skett. Jag vågar dock inte spekulera alltför mycket i detta.

Vid avslutningen av denna uppsats står det klart att flertalet felkällor kan prägla en polis utsaga. Även om förekomsten av flera av dessa felkällor är mindre sannolika än andra är det angeläget att vara medveten om dem för att över huvud taget kunna utesluta deras existens. Om det finns någon omständighet som särskilt påkallar risken för felkällan torde det vara en självklarhet att detta påverkar beviskraften i utsagan. Under skrivandeprocessen av denna uppsats har jag emellertid inte blivit övertygad om att så sker bland svenska domstolar. Min uppfattning är att en polis utsaga tas som sann om inte det finns väldigt mycket som talar mot den. Kanske är detta ett resultat av att upprätthålla en hög effektivitet och skydda tjänstemännen inom den verkställande makten från övergrepp. Bevisligen beror det åtminstone inte på att polisen skulle vara ett bättre vittne. Att domstolar har ett högt förtroende för poliser kan förvisso betraktas som oproblematiskt. Det förutsätter dock att domstolen är medveten om fallgroparna som kan leda till materiellt felaktiga domar. Annars blir det höga förtroendet domstolar tillmäter poliser onekligen en för stor eftergift på rättssäkerheten.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck:

NJA II 1943 s. 1: Den nya rättegångsbalken.

Prop. 2000/01:68: Ersättning för ideell skada.

Prop. 2000/01:108: Åtgärder mot inställda huvudförhandlingar i brottmål vid tingsrätterna m.m.

SOU 1938:44: Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk.

Justitieombudsmannen:

JO 1956 s. 80.

Rapporter:

JK: Felaktigt dömda – rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt. Eddy.se, Visby 2006.

Litteratur:

Andersson, Simon: *Rättsdogmatisk metod och bevisvärdering* i Andersson, Simon., och Lainpelto, Karin (red.): *Festskrift till Christian Diesen*. Norstedts Juridik, Stockholm 2014.

Ask, Karl: *Criminal investigation: motivation, emotion and cognition in the processing of evidence*. Göteborgs universitet, Göteborg 2006.

Ask, Karl., och Granhag, Pär Anders: *Motivational bias in criminal investigators' judgments of witness reliability 1*. *Journal of Applied Social Psychology*, 2007, vol 37:3, s. 561-591.

Bergius, My: *Karaktärsbevisning: studier av relevansproblematik i personrelaterad bevisning*. Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, Lund 2021.

Bergstedt, Annika: *Bevisvärderingen av polisvittnesmål – En rättsfallsstudie om svenska domstolars bevisvärdering av polisvittnesmål i jämförelse med civila vittnesmål*. Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, Lund 2016.

Bolding, Per Olof: *Sannolikhet och bevisvärdering i brottmål*. SvJT 1953 s. 305.

Bottiglierio, Ilaria: *Redress for victims of crimes under international law*. Martinus Nijhoff, Boston 2004.

Brewer, Marilyn B.: *In-group bias in the minimal intergroup situation: A cognitive-motivational analysis*. Psychological bulletin, 1979, vol 86:2 s. 307-324.

Christianson, Sven-Åke., Karlsson, Ingemar., och Persson, Leif GW: *Police personnel as eyewitnesses to a violent crime*. Legal and Criminological Psychology, 1998, vol 3:1 s. 59-72.

Christianson, Sven-Åke., och Montgomery, Henry: *Kognition i ett rättspsykologiskt perspektiv* i Granhag, Pär Anders., och Christianson, Sven-Åke (red.): *Handbok i rättspsykologi*. Upplaga 1. Liber, Stockholm 2008.

Christianson, Sven-Åke: *Psykologisk expertis i rättssalarna — får vi bättre domstolsbeslut?*. SvJT 1992 s. 312.

Dahlman, Christian: *Begreppet rättskälla* i Dahlman, Christian., Wahlberg, Lena (red.): *Juridiska grundbegrepp – En vänbok till David Reidhav*. Studentlitteratur, Lund 2019.

Dahlman, Christian: *Beviskraft – Metod för bevisvärdering i brottmål*. Norstedts juridik, Stockholm 2018.

Dahlman, Christian., och Korhth-Aspegren, Andreas: *Varför är bevisning som uppfyller beviskravet i våldtäktsmål inte tillräcklig i mål om olaga hot?*. SvJT 2018 s. 327.

Dahlstrand, Karl: *Kränkning och upprättelse*. Lunds universitet, Lund 2012.

Danelius, Hans: *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*. Upplaga 4. Norstedts juridik, Stockholm 2012.

Diesen, Christian: *Balkongfallet – ett riktigt bevisprejudikat*. JT NR 3 2015/16 s. 666.

Diesen, Christian: *Bevisprövning i brottmål*. Upplaga 2. Norstedts juridik, Stockholm 2015.

Diesen, Christian: *Inga bevis för oskyldigt dömda*. JT Nr 1 2006/07 s. 231-246.

Diesen, Christian: *Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål*. Juristförlaget, Stockholm 1993.

Ekelöf, Per Olof., Edelstam, Henrik., och Heuman, Lars: *Rättegång IV*. Upplaga 7. Norstedts juridik, Stockholm 2009.

Ekelöf, Per Olof., Edelstam, Henrik., och Pauli, Mikael: *Rättegång V*. Upplaga 8. Norstedts juridik, Stockholm 2011.

Fitger, Peter., Sörbom, Monika., Eriksson, Tobias., Hall, Per., Palmkvist, Ragnar., och Renfors, Cecilia: *Rättegångsbalken*. Juno-version 91. Norstedts juridik, Stockholm 2021.

Granér, Rolf: *”Riktigt” polisarbete och ”skitjobb” – aspekter på patrullerande polisens yrkeskultur* i Christianson, Sven-Åke., och Granhag, Pär Anders (red.): *Polispsykologi*. Natur och Kultur, Stockholm 2004.

Granhag, Pär Anders., och Giolla, Erik Mac: *Vittneskonfrontationer* i Granhag, Pär Anders., Strömwall, Leif A., Ask, Karl., och Landström, Sara (red.): *Handbok i rättspsykologi*. Upplaga 2. Liber, Stockholm 2021. [Cit. Granhag och Giolla (2021b)]

Granhag, Pär Anders., och Giolla, Erik Mac: *Vittnespsykolog* i Granhag, Pär Anders., Strömwall, Leif A., Ask, Karl., och Landström, Sara (red.):

Handbok i rättspsykologi. Upplaga 2. Liber, Stockholm 2021. [Cit. Granhag och Giolla (2021a)]

Granhag, Pär Anders., Stömwall, Leif., och Billings, James: *“I’ll never forget the sinking ferry”*: How social influence makes false memories surface i Vanderhallen, Miet., Vervaeke, Geert., Van Koppen, Peter Jan., och Goethals, Johan (red.): *Much ado about crime – Chapters on Psychology and Law*. Uitgeverij Politeia, Bryssel 2003.

Granhag, Pär Anders: *Vittnespsykologi*. Studentlitteratur, Lund 2001.

Gregow, Torkel: *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*. SvJT 1996 s. 510.

Gräns, Minna: *Allmänt om användningen av andra vetenskaper inom juridiken* i Nääv, Maria., och Zamboni, Mauro (red.): *Juridisk metodlära*. Upplaga 2. Studentlitteratur, Lund 2018.

Gudjonsson, Gisli H.: *The Psychology of Interrogations and Confessions*. Wiley, Chichester 2003.

Hall, Mark A., och Wright, Ronald F.: *Systematic content analysis of judicial opinions*. California Law Review, 2008, vol 96:1 s. 63-122.

Hellner, Jan., och Radetzki, Marcus: *Skadeståndsrätt*. Upplaga 11, Norstedts juridik, Stockholm 2021.

Heuman, Lars: *Bevisbörda och beviskrav i tvistemål*. Norstedts juridik, Stockholm 2005.

Heuman, Lars: *Hjälpvetenskapernas betydelse för rättstillämpningen och rättsvetenskapen*. JT 2005/06 s. 768.

Holmberg, Lars: *Policing stereotypes – A qualitative study of police work in Denmark*. Galda und Wilch Verlag, Berlin och Madison 2003.

Hope, Lorraine., Blocksidge, David., Gabbert, Fiona., Sauer, James D., Lewinski, William., Mirashi, Arta., och Atuk, Emel: *Memory and the*

- operational witness: Police officer recall of firearms encounters as a function of active response role.* Law and human behavior, 2016, vol 40:1.
- Jareborg, Nils: *Rättsdogmatik som vetenskap.* SvJT 2004 s. 1.
- Kahneman, Daniel: *Tänka, snabbt och långsamt.* Volante, Stockholm 2017.
- Kapardis, Andreas: *Psychology and law: a critical introduction.* Cambridge University Press, Cambridge 2010.
- Kjöllner, Hanne: *En svensk tiger: vittnesmål från poliser som vågat ryta ifrån.* Fri Tanke, Lidingö 2016.
- Kleineman, Jan: *Rättsdogmatisk metod* i Nääv, Maria., och Zamboni, Mauro (red.): *Juridisk metodlära.* Upplaga 2. Studentlitteratur, Lund 2018.
- Knutsson, Maria: *Måste en polis vara en oklanderlig person?* i Christianson, Sven-Åke., och Granhag, Pär Anders (red.): *Polispsykologi.* Natur och Kultur, Stockholm 2004.
- Körner, Svante., Ek, Lars., och Berg, Sven: *Deskriptiv statistik.* Upplaga 2. Studentlitteratur, Lund 1984.
- Lagerud, Per: *JO om polis och åklagare.* Karnov Group, Stockholm 2014.
- Lambertz, Göran: *Kvalitetssäkring av bevisprövningen i brottmål.* SvJT 2009 s. 1.
- Lindell, Bengt: *Sakfrågor och rättsfrågor - En studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt.* Iustus, Uppsala 1987.
- McEwan, Jenny: *The Verdict of the Court: Passing Judgment in Law and Psychology.* Hart Publishing, London 2003.
- Memon, Amina., Vrij, Aldert., och Bull, Ray: *Psychology and law: truthfulness, accuracy and credibility.* Wiley, Chichester 2003.

Moore, Don A., och Loewenstein, George: *Self-interest, automaticity, and the psychology of conflict of interest*. Social Justice Research, 2004, vol 17:2, s. 189-202.

Moore, Don A., Tanlu, Lloyd., och Bazerman, Max H.: *Conflict of interest and the intrusion of bias*. Judgment and Decision Making, 2010 vol 5:1, s. 37-53.

Nordh, Roberth: *Praktisk process VII – bevisrätt B – bevisbörda och beviskrav*. Iustus, Uppsala 2011.

Nowak, Karol: *Oskyldighetspresumtionen*. Norstedts juridik, 2003.

Pettersson, My: *Trovärdighetens dimensioner*. Tidskrift for Rettsvitenskap, 2017 vol. 130, s. 3–27.

Sandgren, Claes: *Om empiri och rättsvetenskap (del II)*. JT 1995/96 s. 1035.

Sandgren, Claes: *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*. Upplaga 5. Norstedts juridik, Stockholm 2021.

Schacter, Daniel L., Norman, Kenneth A., och Koutstaal, Wilma: *The recovered memories debate: a cognitive neuroscience perspective* i Conway, Martin A. (red): *Recovered Memories and False Memories*. Oxford University Press, Oxford 1997.

Schelin, Lena: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. Norstedts juridik, Stockholm 2007.

Sorrentino, Richard M., och Higgins, Edward Tory: *Motivation and Cognition – Warming Up to Synergism* i Sorrentino, Richard M., och Higgins, Edward Tory (red.): *Handbook of Motivation & Cognition: foundations of social behaviour*. Wiley, New York 1986.

Sorrentino, Richard M., och Short, Judith-Ann C.: *Uncertainty Orientation, Motivation and Cognition* i Sorrentino, Richard M., och Higgins, Edward

Tory (red.): *Handbook of Motivation & Cognition: foundations of social behaviour*. Wiley, New York 1986.

Stone, Marcus: *Cross-examination in criminal trials*. Tottel Publishing, Haywards Heath 2009.

Strömwall, Leif A.: *Tillförlitlighet – processer och metoder för bedömning i Granhag, Pär Anders., Strömwall, Leif A., Ask, Karl., och Landström, Sara (red.): Handbok i rättspsykologi*. Upplaga 2. Liber, Stockholm 2021.

Sveaass, Nora., och Lavik, Nils Johan: *Psychological aspects of human rights violations: The importance of justice and reconciliation*. Nordic Journal of International Law, 2000, vol 69, s. 35-52.

Vrij, Aldert., Nunkoosing, Karl., Paterson, Beth., Oosterwegel, Annerieke., och Soukara, Stavroula: *Characteristics of secrets and the frequency, reasons and effects of secrets keeping and disclosure*. Journal of Community & Applied Social Psychology, 2002, vol 12:1, s. 56-70.

Wahlberg, Lena., och Pettersson, My: *Investigator Self-Interest in the Environmental Process*. Nordic Environmental Law Journal, 2015:2, s. 107-118.

Wahlberg, Lena: *Rätt svar på fel fråga. Typ III-fel vid användningen av expertkunskap*. JT 2009/10 s. 889.

Wegerstad, Linnea: *Brister i en studie av domstolarnas bevisvärdering avseende mål om olaga hot och våldtäkt*. SvJT 2020 s. 692.

Westberg, Peter: *Rättssäkerhet i brottmål i Rättssäkerheten i brottmål: ifrågasatt av Justitiekanslern*. Lunds domarakademi, Lund 2007.

Wigsten, Adrian: *Polisiärt beslutsfattande i kritiska situationer*. Södertörns högskola, Huddinge 2020.

Elektroniska källor:

Agenarisk: *Bayesian Network Software for Risk Analysis and Decision Making*. <<https://www.agenarisk.com/>> – hämtad 2022-05-11.

Huvudförhandling mot poliser måste återupptas – strax före dom. 2022. <www.dagensjuridik.se/nyheter/huvudforhandling-mot-poliser-maste-aterupptas-strax-fore-dom/> (artikel av Eriksson, William) – hämtad 2022-05-06.

Polisförbundets oro: Arbetsituationen kan göra att fler lämnar yrket. 2021. <www.svt.se/nyheter/inrikes/polisforbundet-arbetsituationen-kan-gora-att-fler-lamnar> (artikel av Ohlin, Jonas., och Olsson, Jonas) – hämtad 2022-05-19.

JK: Poliser ljuger – oskyldiga döms. 2011. <www.aftonbladet.se/nyheter/a/MgnXX0/jk-poliser-ljuger--oskyldiga-doms> (artikel av Olsson, Staffan., och Pedersen, Lars) – hämtad 2022-05-12.

Polisen: *Polisen välkomnar 707 nya poliser*. 2021. <<https://polisen.se/aktuellt/nyheter/2021/november/polisen-valkomnar-707-nya-poliser>> – hämtad 2022-05-11.

Polisen: *Utlåtandeskala*. <www.polisen.se/tjanster-tillstand/bestallforensisk-undersokning/utlatandeskala/> – hämtad 2022-05-11.

Transparency international: *Corruption perceptions index*. 2020. <www.transparency.org/en/cpi/2020> – hämtad 2022-05-06.

Övriga källor:

Ekots lördagsintervju (2006): *Göran Lambertz: Polisen ljuger i domstolar* [radioprogram]. Sveriges radio, P1, 07 januari.

Rättsfallsförteckning

Tingsrätten:

Hedemora tingsrätts dom 1997-05-28, mål nr B 348-95.

Helsingborgs tingsrätts dom 2021-07-15, mål nr B 2724-21.

Hovrätten:

Hovrätten över Skåne och Blekingens dom av 2021-09-20, mål nr B 2644-21.

RH 2009:13.

Svea hovrätts dom 2012-07-12, mål nr B 626-12.

Högsta domstolen:

NJA 1980 s. 725.

NJA 1992 s. 446.

NJA 1993 s. 764.

NJA 2009 s. 447.

NJA 2010 s. 671.

NJA 2011 s. 241.

NJA 2012 s. 711.

NJA 2015 s. 702.

NJA 2021 s. 1004.

Rättsfall i den kvantitativa undersökningen:

Tingsrätten

Borås tingsrätts dom 2014-11-27, mål nr B 731-14.

Eskilstunas tingsrätts dom 2017-10-18, mål nr B 2332-17.

Göteborgs tingsrätts dom 2018-05-14, mål nr B 3016-18.

Helsingborgs tingsrätts dom 2018-06-05, mål nr B 688-18.

Hudiksvalls tingsrätts dom 2017-02-08, mål nr B 484-16.

Kalmar tingsrätts dom 2016-08-30, mål nr B 3252-15.

Malmö tingsrätts dom 2017-02-17, mål nr B 6171-16.

Malmö tingsrätts dom 2017-09-19, mål nr B 3790-17.

Norrköpings tingsrätts dom 2018-11-07, mål nr B 3197-18.

Norrtälje tingsrätts dom 2016-12-07, mål nr 1176-16.

Solna tingsrätts dom 2008-02-14, mål nr B 8666-07.

Södertörns tingsrätts dom 2015-02-25, mål nr B 17631-14.

Södertörns tingsrätts dom 2018-04-03, mål nr B 2079-18.

Uppsala tingsrätts dom 2017-09-08, mål nr B 3009-17.

Varbergs tingsrätts dom 2018-06-27, mål nr B 2905-17.

Ystads tingsrätts dom 2010-01-25, mål nr B 2740-09.

Hovrätten

Göta hovrätts dom 2016-11-08, mål nr B 2431-16.

Göta hovrätts dom 2019-04-30, mål nr B 3410-18.

Hovrätten för västra Sverige dom 2015-05-11, mål nr B 5500-14.

Hovrätten för västra Sveriges dom 2018-01-30, mål nr B 3098-18.

Hovrätten för västra Sveriges dom 2018-10-11, mål nr B 3855-18.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2017-06-28, mål nr B 569-17.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2018-05-02, mål nr B 2682-17.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2018-10-17, mål nr B 2089-18.

Svea hovrätts dom 2009-04-03, mål nr B 2205-08.

Svea hovrätts dom 2015-05-29, mål nr B 2706-15.

Svea hovrätts dom 2017-03-29, mål nr B 192-17.

Svea hovrätts dom 2018-01-22, mål nr B 10671-17.

Svea hovrätts dom 2018-03-28, mål nr B 8651-17.

Svea hovrätts dom 2019-03-21, mål nr B 4310-18.